Cornel Ungureanu

MIRCEA ELIADE

ȘI LITERATURA EXILULUI

EDITURA
VIITORUL ROMÂNESC

Scanned with OKEN Scanner

Coperta : Fl. Creangă
Redactor : MATEI ALBASTRU

LUCRARE SUBVENȚIONATĂ DE MINISTERUL CERCETĂRII ȘI TEHNOLOGIEI

I.S.B.N. 973-9172-15-6

Scanned with OKEN Scanner

859.0.09
E38U

CORNEL UNGUREANU

MIRCEA ELIADE
ȘI
LITERATURA EXILULUI

Scanned with OKEN Scanner

Motto :

„Sfânt trup și hrană sieși..."

Scanned with OKEN Scanner

În loc de prefaţă :

„DE-A V-AŢI ASCUNS“

La începutul anului 1991 a apărut în redacţia revistei ORIZONT un eseu semnat de IOAN PETRU CULIANU pe care colegii mei ar fi vrut să-l publice. Pe urmă au renunţat. Nu am citit eseul, dar ei mi-au spus că e un atac distrugător la adresa culturii române actuale. Nu am dat atenţie dialogului până când n-am primit de la revista VATRA invitaţia de a participa la o anchetă. O anchetă care, pornind de la afirmaţiile lui I. P. Culianu, să răspundă franc la întrebarea : a existat în ultimele patru decenii o cultură românească ? Mărturisesc că am citit destul de uimit şi eseul lui I. P. Culianu şi obiectivul anchetei. Cum adică, ei, cei de la „Vatra“, revistă şi grupare literară care face de vreo două decenii cultură în inima ţării — cultură mare, aş fi vrut să spun — se întreabă dacă *ei* există ? Dacă *au fost* în aceşti ani ? Dacă nu vor fi bântuit ca nişte fantome prin Târgu-Mureş ? Dar dacă nu vor fi existând ei, va fi existând oraşul ? Ţinutul ? România ?

Putem să ne îndoim de orice, şi la un început de lume unii se pot îndoi de toate. În anul de graţie 1990, cărturarul român putea să-şi imagineze — cum îşi mai imanase de câteva ori în cursul veacului — că se află la un început de lume : într-un loc în care toate trebuie luate de la capăt. E în tradiţia intelectualului român, nota Mircea Eliade în introducerea sa la ediţia Hasdeu din 1938, de a părăsi mereu zidurile începute de înaintaşii săi. De a abandona, ca în baladă, *zidul neisprăvit*.

Citesc, din când în când, tot felul de articole care ne anunţă, cu ifos, ba că nu avem roman, ba că ne lipsesc teoreticienii, filozofii, ba că nu-i şi n-o să fie zahăr, unt-

delemn, cartofi și pătlăgele. Cu ultimele, totul e clar. Despre primele are vreun rost să vorbim azi, când problemele cartofilor, ale untdelemnului și ale pâinii sunt cu adevărat presante ? De ce să deturnăm o discuție care aparține tuturor către alta, care ar anima doar o mică parte a eșichierului electoral ? În aceste începuturi ale firavei noastre democrații, în care identificarea alegătorului devine problema capitală a liderului politic, argumentul cultural rămâne în umbra celorlalte. Nici un om politic nu se va mândri cu valorile culturale pe care își edifică demersul : fiecare va încerca să fie convingător în spinoasa cestiune a coșniței contribuabilului.

Așa că atunci când domnul Rațiu a scris că timp de patru decenii în România n-a existat cultură, nimeni n-a crezut că trebuie să intervină. Fermecătorul om de afaceri era chemat să rezolve problemele, cât de presante, ale cartofilor și nu ale culturii. Nu cultura e punctul său forte. De altfel, într-o convorbire cu Adrian Păunescu, domnul Rațiu a mărturisit verde : n-a citit nimic, dar va citi. Dacă Adrian Păunescu spune că literatură este, domnia-sa va face efortul de a se pune la punct.

Patron al unei publicații ce își construiește, nu fără întâmplări vesele, o aripă culturală — am numit COTIDIANUL — domnul Rațiu își modelează, încet dar nu fără spor, mai vechile păreri privind cele patru decenii ale spiritului românesc.

Pe CONSTANTIN-VIRGIL GHEORGHIU l-am auzit la televizor afirmând că în ultimele patru decenii în România n-a existat literatură. Nu mă îndoiesc că în vreunul din jurnalele sale fraza există : era părerea unui autor care bănuia că el e cel mai important scriitor român al ultimelor patru decenii. Dacă afirmația domnului Rațiu era o glumiță — domnul Rațiu rămâne în conștiința cititorului ca un redutabil om de afaceri — cu Constantin-Virgil Gheorghiu lucrurile se schimbă : dânsul e autorul unui roman celebru, ORA 25. Circulase în cercurile tinerilor jurnaliști, ale literaților de la începutul deceniului al cincilea. Se cunoscuse cu Marin Preda, Virgil Ierunca, Ion Caraion. Fiindcă aceștia îl disprețuiau, îi disprețuia și el. Într-o pagină celebră din VIAȚA CA O PRADĂ, Marin Preda îi realizase un portret de zile mari. Scria despre ORA 25 că e o calamitate. Și se mira — era una din

Scanned with OKEN Scanner

splendidele mirări moromeţiene — cum o asemenea carte proastă se poate acoperi de glorie.

Am arătat altădată cum o asemenea carte se poate acoperi de glorie. Un roman popular necesar momentului politic se acoperă de glorie. Nici *Delirul* nu şi-a construit succesul pe alte mecanisme. Important aici de spus dacă acest autor, mereu recondiţionat, este în măsură să se pronunţe asupra culturii române din ultimii patruzeci de ani. Nu este. Satul ardelean pe care îl imaginează contrazice, în mare şi în detaliu, oricare configuraţie rurală ardeleană. Incompetenţa lui C.V. Gheorghiu în materie de civilizaţie românească mi se pare inegalabilă.

Exilul nu reprezintă doar o *dezrădăcinare*, ci şi o înfrângere. O înfrângere care lasă deschise un şir de răni. Exilul devine, datorită acestor răni, o maladie. O boală care îşi are terapia ei. *Negaţia* este terapia care pare cea mai eficientă.

Constantin-Virgil Gheorghiu este, ca şi Cioran, un om care a pierdut războiul. Fusese jurnalistul serviciilor secrete antonesciene, pe urmă diplomat la curtea lui Ante Pavelici. Exprima, prin funcţiile sale, o ordine a lumii. Aparţinea unei ierarhii, unor servicii de protocol, unui sistem de idei. Se integra, prin politică, Marelui Mecanism realizat de Axă.

Dar nu numai C.V. Gheorghiu, Vintilă Horia, Emil Cioran au pierdut războiul, ci şi alţi autori care au ales exilul. Care au fost constrânşi să aleagă exilul. TREBUIA SĂ-MI ZMULG TOATE RĂDĂCINILE, scrie undeva Cioran. Fiecare scriitor exilat trebuia să realizeze despărţirea, deloc simplă, de matrice. Mircea Eliade a construit un întreg sistem de gândire pornind de la *întoarcerea acasă*. Ca şi Vintilă Horia, explorator al imaginarului pornind de la *întoarcere* şi *regăsire*. Nu toţi au avut la dispoziţie mijloacele (şi datele sufleteşti) ale celor doi. Cioran, C-V. Gheorghiu poate Eugen Ionescu, şi ei eroi ai unui război pierdut, au ales terapia negaţiei.

*

A începe de la zero, iată şansa celor care au rămas în exil. Statornicia creează dependenţa de context, de tradiţie, te implică în construcţia spaţială şi în devenirea

temporală. Momentul în care cade Cortina de Fier redimensionează ideea victoriei și a înfrângerii, a patriei pierdute și a celei recâștigate. Într-o lume în care culoarea roșie amenință, ei sunt de partea cealaltă : ei exprimă lumea cealaltă, a celor victimizați de flagelul comunist. Ei sunt imaginile vii ale celor ce acolo, în țara de odinioară, suportă lagărele, închisorile, tortura.

Pentru cei care, chiar în țările occidentale, se apără de invazia roșie, ei sunt neprețuite argumente. Iată, tortura există, fiindcă ei există ; hoardele care le-au nimicit țara i-ar fi nimicit și pe ei. Ei sunt avertismentul viu pe care cărturarul occidental îl poate aduce în fața marelui public. Cărțile populare îi sunt cititorului occidental la fel de necesare ca și cărțile savante ; manifestele culturale, la fel de utile ca și paginile esoterice, accesibile doar inițialului.

Pentru început, patria trebuie reconstruită aici, în Franța, Germania, Spania sau Argentina. Iar reconstrucția ei începe de la recunoașterea valorilor spirituale, culturale, literare. Dincolo, sub ocupație, România e anexată, încet-încet, sovietelor. Fiecare știre care sugerează că în România limba națională e înlocuită de limba ocupantului trezește reacții energice : doar noi suntem păstrătorii și continuatorii. Extraordinara operă de jurnalist, animator, comper din anii 1948—1953 a lui Mircea Eliade trebuie pusă sub acest semn : România trebuia să supraviețuiască prin cei din exil. Doar *exilul* asigura valorilor românești șansa la supraviețuire.

La începutul anilor 50, exilul românesc este, în linii mari, solidar. Prestigiul format în țară este încă eficient. Cu timpul, fiecare dintre cărturarii importanți ai exilului își descoperă calea sa și, mai ales, locul său în sistemul de valori al occidentului. Exilații se așează într-o lume definită de valorile materiale : acestea au prestigiu sau, în fine, acestea au prestigiu în primul rând.

Cărturarul din exil trebuie să aibă succes, iar succes înseamnă concesii făcute majorității cititorilor sau ascultătorilor. Unui exilat care n-a urcat mai sus de călcâiul lui Coșbuc, zadarnic îi prezinți opera lui Noica. N-are cum s-o înțeleagă. El poate fi atras într-un cerc de interes prin propoziții categorice, de genul : numai noi, aici, facem cultura română.

Scanned with OKEN Scanner

Nu mă îndoiesc că Ioan Petru Culianu trăia, în egală măsură, oroarea faţă de populismul unor lideri ai exilului, ca şi faţă de cultura oficială din România. Refuza exaltările atât de obişnuite la diversele banchete, festivismul mediocru şi lozincard. Desigur, unghiul său de vedere este al savantului, al profesorului de istorie a religiilor. Nici vorbă că Istoria religiilor era aproape necunoscută în România, ţară care, totuşi, îl reclama pe Mircea Eliade ! Învăţământul umanist românesc era jalnic, dacă era.

Exclusivismul lui Culianu nu trebuie căutat doar aici. Prima carte a lui era dedicată lui Eliade. Era un studiu plin de devoţiune : dacă Eliade nu e, nimic nu e. Eliade a scris o prefaţă entuziastă şi apoi i-a fost *duca* şi *maestro* pe cărările suitoare ale carierei universitare. Important specialist în Creştinismul timpuriu, în gândirea Renaşterii, eruditul va fi simţit nevoia să se despartă de Maestrul său. Fiindcă Maestrul, pe cât de ilustru, pe cât de generos, pe atât de împovărat de amintirile unei tinereţi frenetice. Cum să te desparţi de Mircea Eliade altfel decât despărţindu-te de lumea pe care el încerca să o recucereasca ?

Să descoperim în violenţa lui Ioan Petru Culianu un gest împotriva părintelui său. Un gest psihanalizabil.

*

Oare nu e pripită echivalenţa exil=înstrăinare ? În secolul al XIX-lea, secol pe care îl luăm ca reper, fără îndoială că exilul condiţionează un profund proces de alienare. Opoziţia definită de *anti-* era categorică şi definitivă. Astăzi, când opoziţia înseamnă, nu o dată echivalenţă, paradigma reprezentată de *anti-* solicită alte înţelesuri. Ne definim, noi înşine, prin ceea ce ne contestă : prin negaţia noastră. Suntem (şi) ceea ce nu suntem.

Cei mai de seamă scriitori antisemiţi sunt scriitorii evrei, declară undeva Aharon Appelfeld, inaugurând lista cu Weininger. Cei mai de seamă scriitori anti americani nu sunt maeştri propagandei sovietice din epoca războiului rece, ci chiar scriitorii americani pe care îi studiem în manualele şcolare. Sau pe care elevii americani îi desco-

Scanned with OKEN Scanner

peră în manualele lor de literatură. Cele mai violente pagini antigermane s-au scris chiar în limba germană. Nimeni n-a contestat „spiritul francez" mai elegant decât marii autori de limbă franceză ai secolului XX.

Trebuie să înţelegem că atunci când cultura română e contestată cu vehemenţă din interiorul ei, ea este în măsură să-şi asigure anticorpii : autorii *ei* care să se manifeste în numele unui absolut al negativităţii.

Textul lui I.P. Culianu se înscrie deci între textele antiromâneşti care ar fi trebuit să asigure buna respiraţie a paginilor noastre fundamentale. Din păcate, antiromânismul lui Culian nu-i sprijinit pe un antiumanism consecvent, aşa cum se întâmplă în cazul lui Cioran. Sau în cazul lui Gombrowicz, sau în cazul lui Krleža.

*

Cultura poloneză, scrie în jurnalele sale Gombrowicz şi scrie cu mânie, n-a fost niciodată o cultură fecundantă, a fost întotdeauna o cultură fecundată ! Cum să fii mândru că ieşi dintr-o mlaştină a civilizaţiei, din mâlurile panonice ? se întreabă Krleža. Cu ochii către occident, scriitorii răsăritului (ai exilului) trăiesc umilinţa unei origini lipsite de noblеţe. Ei vin din pustiu, ei vin dintr-un naufragiu, ei sunt supravieţuitorii unei catastrofe întâmplate nu în 1945, ci în vremuri imemoriale :

„Cramponat de frânturi de idei şi simulacre de vise, ajuns la meditaţie din întâmplare sau din isterie şi nicidecum din grija pentru rigoare, îmi apar mie însumi ca un intrus printre civilizaţi, un troglodit pasionat de caducitate, cufundat în rugi subversive, cuprins dè o spaimă izvorâtă nu dintr-o viziune a lumii, ci din crampele cărnii şi tenebrele sângelui. Surd la chemările limpezimii şi la seducţia latină, simt Asia pulsându-mi în vine : sunt oare descendentul unui neam de ruşine, sau prin mine vorbeşte o rasă cândva năvalnică şi azi amuţită ? Adesea sunt tentat să-mi plăsmuiesc o altă genealogie, să-mi *schimb* strămoşii, să mi-i aleg dintre aceia care, la vremea lor, au ştiut să semene doliul printre popoare, la antipodul străbunilor mei, alor noştri, umiliţi şi loviţi, copleşiţi de mizerii, amestecaţi cu ţărâna şi gemând sub blestemul veacurilor. Da,

în crizele mele de trufie îmi place să mă cred urmaşul unei hoarde vestite prin jafurile sale, un suflet turanic, moştenitor legitim al stepelor, ultimul mongol..." (Cioran, *Istorie şi utopie — Despre două tipuri de societate.* Traducere de Emanoil Marcu, Humanitas, 1992, p. 26.)

Câţi dintre scriitorii răsăritului sau ai Europei centrale ar fi contrasemnat, în 1930, acest text ? Câţi dintre ei în 1949 ? Senzaţia spaţiului gol, a locului unde nu s-a întâmplat nimic stă la baza sintagmelor *neantul valah, haosul panonic, pădurea poloneză, stepa rusă.* Cu ochii către Nirvana, scriitorul răsăritean construieşte în numele golului numit de ea. Paradigma lui ANTI numeşte mai exact decât altele tipul de construcţie culturală al Răsăritului european. Şi chiar al Europei centrale. La rădăcinile gândirii cioraniene, de pildă, se află *Rugăciunea unui dac* a poetului nostru naţional, EMINESCU :

Gonit de toată lumea, prin anii mei să trec
Pân ce-oi simţi că ochiu-mi de lacrime e sec
Că-n orice om din lume un duşman mi se naşte,
C-ajung pe mine însumi a nu mă mai cunoaşte,
Că chinul şi durerea simţirea mi-a-mpietrit-o,
Că pot să-mi blestem mama, pe care am iubit-o —

. . . . . .

Astfel, numai, părinte, eu pot să-ţi mulţumesc
Că tu mi-ai dat în lume norocul să trăiesc.
Să cer a tale daruri, genunchi şi frunte nu plec
Spre ură şi blestemuri aş vrea să te înduplec
Să simt că de suflarea-ţi, suflarea mea se curmă
Şi-n stingerea eternă dispară fără de urmă !

Pentru scriitorul răsăritean, A FI va rămâne mereu în echilibru cu un verb extrem de productiv în secolul XX : A NU FI. Un verb conjugat cu voluptate de scriitorii moderni ai antifilozofiei, ai antiliteraturii. Ai paradigmei reprezentată de ANTI.

*

„Marea învinuire ce se poate aduce regimului vostru e că a ruinat utopia, principiu de regenerare a instituţiilor şi popoarelor", scrie, în aceeaşi scrisoare „către un prieten

de departe", Cioran. De fapt, cei şaptezeci de ani ai Rusiei sovietice, cei patruzeci de ani ai ţărilor din estul şi centrul Europei nu sunt lipsiţi de semnificaţie culturală : dimpotrivă, culturaliceşte ei sunt plini, eficienţi, extrem de roditori. Dacă au dat ceva, răsăritenii au dat mesaje culturale. În est, purtători de mesaj nu au fost oamenii politici — ei au fost standardizaţi până la extrem —, nu au fost liderii diverselor pături sociale. Decât rar. Adevăraţii opozanţi ai regimurilor au fost scriitorii. Adevăraţii analişti ai situaţiei politice, economice, adevăratele seismografe ale degradării Utopiei au fost prozatorii, poeţii, dramaturgii.

Romanul estului european ca şi poezia, ca şi dramaturgia este unul care cifrează şi descifrează procesul „ruinării utopiei".

Cetatea damnată din *Bietul Ioanide* şi *Cronică de familie*, satul demonizat din operele lui Marin Preda, D. R. Popescu, Fănuş Neagu, Nicolae Velea, Vasile Rebreanu, Lăncrănjan, spaţiile carcerale din cărţile lui Goma, Sălcudeanu sau Buzura, râsul convulsiv din cărţile aceluiaşi Buzura sau din romanele lui Paul Georgescu realizau literatura unei *antiutopii*. *Anti-* era, de altfel, particula care sistematiza epicul în *Lumea în două zile* de Bălăiţă sau în ciclul *Supravieţuiri* a lui Radu Cosaşu, în proza sau în dramaturgia lui Teodor Mazilu. Până la 1981 (când Culianu îşi scrie eseul) literatura română îşi organizase câteva linii de rezistenţă. Proza apocaliptică, antipoezia lui Nichita Stănescu sau Marin Sorescu, lirismul exasperat al lui A.E. Baconsky, Ion Alexandru (cei din anii şaizeci), Mircea Ciobanu, Mircea Dinescu, Ana Blandiana, opera de redefinire a orizontului originar schiţată de Noica şi emulii săi afirmă o cultură densă, deloc indiferentă somaţiilor universului carceral. Să spunem că *modelul Eliade* stimulează creativitatea unor autori „neolitici" precum Bănulescu, D.R. Popescu, Sorin Titel, că Eugen Ionescu garantează buna întemeiere a unor opere comediografice, precum a lui Mazilu sau Băieşu ?

Biblioteca din Alexandria, Ostinato, F..., Vânătoarea regală, Supravieţuiri, Feţele tăcerii, Orgolii, Ucenicul neascultător, Cadavre în vid, Istoria unei secunde, Însoţitorul, Intrusul, Oraşul îngerilor, Delirul, Marele singuratec, Lumea în două zile, Dimineaţă pierdută, Cel mai iubit dintre

Scanned with OKEN Scanner

pământeni, Cina cea de taină, cărţi ale unor autori care au trăit iluzia Utopiei sunt cărţi negre : sunt romanele damnării. Ele ilusterază *ruinarea unei credinţe.* Cărţi ale paradisului devastat, ele încheie un demers literar : cel schiţat odată cu cărţile pe care literatura triumfalistă a Revoluţiei le oferea „făuritorului noii lumi".

Eşecul ideii utopice nu înseamnă eşecul literaturii : dimpotrivă verificarea puterii ei. Paradoxul ultimelor patru decenii româneşti a fost acelà de a-şi fortifica tradiţia *culturală.* Nimic nu a pregătit mai bine receptarea, deificarea exilaţilor decât interdicţia, parţială sau totală faţă de Eliade, Cioran, Goma, Ionescu, Horia, Baciu ş.a.m.d. Practic, după 1989 ei erau eliberatorii : ei triumfau în literatura română.

* * *

Pe de o parte terapia negaţiei, pe de altă parte, încercarea de a salva, într-o reconstrucţie utopizantă, ceea ce mai poate rămâne. Dacă estul ruinează utopia, scriitorul exilat încearcă să-i dea sens. Un orizont paradisiac înconjoară ţările imaginare ale lui Vintilă Horia sau Mircea Eliade. Geografia românească, întrevăzută de ei, este una edenică. Tot ceea ce s-a întâmplat şi se întâmplă mirabil în această lume se petrece pe străzile Bucureştilor, pe malul Mării Negre, în Bucegi, în Câmpia Română, acolo unde copilăriseră sau îşi trăiseră tinereţea autorii noştri. Forţele ascunse ale acestei lumi se manifestă sau se vor desfăşura acolo, în ţara de la Gurile Dunării. Cei mai de seamă oameni ai veacului au trăit sau vor trăi în Carpaţi. Blaga, Voiculescu, Noica, exilaţi interni, vor fi, din acest punct de vedere, cu totul de acord cu cei care, la Paris, la Madrid sau la Chicago scriu despre lucrurile mirifice, despre geniile neştiute, despre protoistoriile Daciei.

A RUINA UTOPIA, a reconstrui Utopia. Literatura exilului este literatura reconstrucţiei Utopiei, în măsura în care ea va păstra, prin cele mai de seamă nume ale ei bucuria de a releva lumii că acolo, în Est, cea mai de seamă cetate imaginară a lumii, Utopia, se relevă a fi o sinistră iluzie.

Aflat, prin creație literară și științifică, prin vocație constructivă, în centrul cele mai vii generații a culturii române, Mircea Eliade e cel mai în măsură să vorbească, prin dascălii, colegii, prietenii, elevii săi despre modul în care literatura exilului își asumă misiunea reconstrucției Utopiei.

Căci așa cum nu poate trăi în afara zilei și a nopții, *omul* nu se poate lipsi, prin statul său, de Utopie. De speranța într-o lume care ar putea fi.

Terapia negației se resoarbe, astfel, în emblemele mari ale Culturii. Ele sunt semnele în numele cărora omul poate supraviețui.

Scanned with OKEN Scanner

Partea I

HEAUTONTIMORUMENOS

sau cei ce se autodevorează

ÙNIREA : Naşterea unei naţiuni şi proiectele cărturarilor ● Un antimodel : NAE IONESCU ● **Antimodelul în** opera lui MIRCEA ELIADE ● Reperele unui exil. Eliade, între alţi exilaţi ai Europei răsăritene. Imaturitatea ca ideal ● CIORAN şi fidelitatea contrariilor ● **Istorie şi Utopie** la porţile Orientului. EUGEN IONESCU, între Dumnezeul fiinţelor mici şi al nefiinţei ● VINTILĂ HORIA, despre Dante şi Guénon. Exilurile paralele ● CONSTANTIN-VIRGIL GHEORGHIU, un romancier al învinşilor.

Scanned with OKEN Scanner

1918 : NOUA GEOGRAFIE SPIRITUALĂ A ROMÂNIEI

„Noi am fost prima generație românească necondiționată istoric“, va declara Mircea Eliade de câte ori va avea prilejul. Noi, „generația de la 1927“, adică Mircea Vulcănescu, Cioran, Ionescu, Comarnescu, Sebastian, Polihroniade, Dan Botta, Paul Sterian, Racoveanu, Mac Constantinescu ș.a.m.d. Generația părinților lor trebuia, după Mircea Eliade, să înfăptuiască România Mare. România Mare era, în anii tinereții lor, înfăptuită : ei puteau să se ocupe de orientalistică, americanistică, matematică, superioară, logică matematică, istoria religiilor.

E una dintre frazele pe care exegeții lui Mircea Eliade o repetă, la rândul lor, cu o înduioșătoare frecvență. Generația lui Eliade, spun ei, se va desprinde de național în numele universalului ; se va emancipa de localism în numele unei vocații intelectuale reale.

CĂDEREA IMPERIILOR ȘI NAȘTEREA UNEI NAȚIUNI. Există o exegeză festivă care înfățișează data Unirii (1 decembrie 1918) ca un moment firesc, așteptat de toți, pregătit de sute de ani de conlucrare românească. Adevărul este că 1 decembrie a venit, ca toate momentele mari din Istoria românilor, pe neașteptate. Ca și 22 decembrie 1989, a fost presimțit doar de un șir de aleși. Altfel, Marea Unire aparține mai degrabă miracolului decât unei succesiuni previzibile a momentelor istorice.

Apariția României Mari se situează la sfârșitul unei epoci. După pulverizarea Imperiului otoman, se prăbușesc trei Imperii decisive nu numai pentru configurația

652.267

BIBLIOTECA ... „GH. ASACHI“ IAȘI

Scanned with OKEN Scanner

hărții politice a Europei, ci poate chiar pentru definirea lui *homo europeus*. Cu moartea lui Franz-Josef și a lui Nicolae al II-lea raportul dintre acvilă și cruce, dintre credință și putere se modifică simțitor.

Iar Moscova nu înseamnă numai capitala unui nou imperiu, înseamnă centrul Internaționalei a treia. Internațională a treia care ar fi trebuit să pregătească și să declanșeze Revoluția mondială.

România Mare nu e, prin urmare, un stat unitar, omogen, armonios închegat. Ar fi greu să ne închipuim că rușii, ungurii, germanii, evreii care s-au pomenit peste noapte în această țară sunt încântați de noile vecinătăți. Țara trebuie să-și creeze o administrație nouă, și cei din Bucovina, Ardeal, Crișana vor purta regretul vechii administrații imperiale. Țara trebuia să-și creeze o economie, și Vechiul Regat va privi cu evidentă nemulțumire către banii aruncați în *noile provincii*. Iar în *noile provincii* vor năvăli condotierii. Oameni înzestrați să cucerească.

Un Imperiu nu moare niciodată definitiv. Fiecare Imperiu își visează renașterea, sub o formă sau alta. Odată cu apariția lui Hitler la cârma Noului Imperiu otoman odată cu concentrarea tuturor puterilor Internaționalei în mâna lui Stalin, aceste acvile fără cruce ale noii lumi, România era mai amenințată ca niciodată. Ca toate statele apărute în Europa centrală și de răsărit.

Din anul de grație 1993 privind istoria culturală a romanilor, ni se pare că nici o generație n-a fost mai condiționată istoric ca generația lui Mircea Eliade.

*

PROIECTELE RENAȘTERII ÎN ANUL I al ROMÂNIEI MARI. Orice definiție a Renașterii începe cu termenii fixați pentru Renașterea italiană de către Burkhardt. „Însă Renașterea, scrie Robert Klein, mai avea și alte rădăcini în Italia, mai profunde fiindcă erau constante : *caracterul național în special...* căruia i se datorează acest dar incomparabil de a organiza estetic..." Mai limpede polemic este Pierre Francastel : „Oricât ar fi de rafinată, Renașterea este, în esență, *o mișcare de cultură națională în toate țările*". (s.n.)

Scanned with OKEN Scanner

Estul european trăieşte, după 1918, momentul de gală al unui şir de renaşteri naţionale.

Într-o încercare de a defini spaţiul Europei răsăritene (într-o epocă în care blochismul separase estul de vest) Czeław Milosz scria :

„Gândindu-ne de câte ori în cursul istoriei harta acestei zone geografice a fost refăcută, de câte ori locuitorii ei s-au trezit că ţin când de o ţară când de alta, fără nici o cnsideraţie pentru limba şi cultura lor, este aproape un miracol că într-un cazan cu clocotitoare perturbări şi mutaţii, au putut să se înfiripeze tradiţii literare naţionale, să înflorească şi uneori să atingă perfecţiune şi universalitate. Sunt limbi asemeni românei, care au cunoscut un reviriment, iar altele, precum prusiana şi limbile baltice au dispărut". În acelaşi studiu — *Coloana infinitului — Milosz şi literaturile Europei răsăritene* — Ivar Ivsk subliniază că unul dintre cei mai calificaţi autori ai posibilei „geografii spirituale răsăritene" ar fi Mircea Eliade. Unul dintre cei care au crezut mereu în şansa acestui spaţiu.

În studiul introductiv la ediţia Hasdeu din 1938 Mircea Eliade încerca să regăsească în acţiunea lui Hasdeu câteva dintre trăsăturile sale, să arate cum Renaşterea românească (după 1859) o prefaţează pe cea de la 1918. În primul rând, regăsea în opera autorului lui *Magnum Etymologicum* semnul urgenţei. Totul trebuia făcut repede. Anul 1859, care prefaţează demersul hasdeian, e anul primei Uniri : e argumentul primei renaşteri naţionale româneşti. Putem regăsi, fără efort, imaginea lui Eliade în aceste observaţii :

„Eniciclopedismul a fost, poate, un destin al întregului secol românesc, când trebuia să se creeze un stat şi să se adauge o cultură celorlalte culturi-surori din Europa. Câţiva oameni trebuiau să facă atunci *tot* şi să facă repede. Dar ce voinţă înspăimântătoare de creaţie".

Cei trei termeni, *tot, repede, voinţă de creaţie* pot fi recunoscuţi în fiecare demers al lui Eliade. De altfel, peste câţiva ani, vorbind despre graba cu care îşi scria romanele, studiile, eseurile, sublinia că presimţea că perioada de creaţie liberă a generaţiei sale va fi foarte scurtă. Şi trebuia să facă totul în acest răstimp.

Scanned with OKEN Scanner

„Ceea ce caracterizează această epocă *(epoca Hasdeu,* n.n.) este setea de monumental, de grandios ; orientarea artiștilor și scriitorilor către mari maeștri... Apoi un sincer sentiment de colaborare, de solidarizare în creație : oricine era chemat și toți erau aleși... pentru că întregul popor român era un popor ales". Și mai departe :

„S-a spus mai târziu despre această sete de monumental și megalomanie programatică — și s-a spus cu mult talent — că era o simplă maimuțăreală a Europei. Cred că e o judecată pripită : oamenii aceia voiau să întreacă Europa, ei simțeau zorile unei noi umanități, începeau un nou ev. Oamenii aceia nu aveau conștiința că maimuțăresc umanitatea, ci o restaurează, demnitatea lor umană le spunea că pot egala monumentele clasicității".

Eliade vorbește, prin intermediul lui Hasdeu, despre sine și despre generația sa. *A întrece Europa* aparține nu unui comandament moral unei somații interioare. A fi în Indii și a descoperi acolo unitatea originară a unui uriaș teritoriu euroasiatic, a te regăsi pe tine în neoliticul indian, iată acte care depășesc ambițiile unui homo europeus.

De altfel, în prima perioadă a exilului său, atunci când va denunța împărțirea lumii prin Cortina de Fier, Eliade va sublinia ce eroare fac cei care consideră prin *spiritul european* doar spiritul occidental : „Nu trebuie să uităm o clipă că acolo unde s-a întins Grecia, Roma și creștinismul arhaic, s-a conturat adevărata Europă, nu cea geografică, ci cea spirituală. Și toate valorile create înlăuntrul acestei zone privilegiate fac parte din patrimoniul comun al culturii europene. Nu ne putem imagina o cultură europeană redusă doar la formele ei occidentale. Culturalicește, ca și spiritualicește, Europa se întregește cu tot ceea ce a creat și a păstrat arcul carpatic-balcanic. Ceva mai mult : avem motive să credem că spațiul în care s-au întruchipat Zamolxis, Orfeu și misterele Mioriței și ale Meșterului Manole nu și-a secătuit izvoarele de creație".

Europa, scrie Eliade, are nevoie de dimensiunea orfică și zamolxiană pentru a se putea întregi și pentru a putea plăsmui noi sinteze. Hasdeu încerca, într-un studiu

Scanned with OKEN Scanner

patetic, să arate că *dacii nu au pierit* şi că ei sunt un element al definirii noastre ; Mircea Eliade va încerca să demonstreze că Europa se poate defini şi prin alte componente decât prin cele îndeobşte cunoscute. Renaşterea schiţată după 1918 punea în valoare zamolxianismul, orfismul, misterele Mioriţei şi ale Meşterului Manole.

Între *Pierit-au dacii ?* şi *Istoria religiilor* eliadescă se află demersurile unor autori ca Iorga, Pârvan, Goga sau C. Stere. Ei dau sens titanismului care marchează anii ce urmează după Unire. O seamă de proiecte, dar şi o seamă de programe încearcă să descopere *ţara din adânc.* Atât magiştrii — i-am numit mai sus pe câţiva — cât şi tinerii — Blaga, Vianu, Călinescu, Cezar Petrescu, Camil Petrescu lansează proiecte fascinante prin eroismul lor moral. Iată-l pe Tudor Vianu în *iunie 1918 :* „A avea conştiinţa generaţiei tale nu este doar tărâmul sigur pentru pasul călătorului... dar însăşi condiţia desăvârşirii către care năzuim. (...) Dacă înţeleg bine misiunea generaţiei noastre, ea mi se rezumă în tendinţa către marea cultură : realizarea locală a sufletului european". Acelaşi titanism al proiectelor la Lucian Blaga : „Metafizica şi organizaţia socială ne-au rămas datoare cu o dogmă bine întemeiată şi o nouă biserică. Abia după o asemenea împlinire se va putea vorbi de un nou stil al vieţii din care s-a născut setea de absolut. Dar pentru acesta se cere...". *Zamolxe,* piesa naşterii unei *noi religii,* aparţine acestui timp de proiecte gigantice.

Cel mai important — şi semnificativ — dintre proiectele care însoţesc *naşterea unei naţiuni* îi aparţine lui Vasile Pârvan. În *Datoria vieţii noastre,* lecţie de deschidere ţinută la data de 3 nov. 1919, la atunci înfiinţata Universitate a Daciei Superioare din Cluj, Profesorul spune :

„Supremul scop al luptei noastre este spiritualizarea marelui organism social-politic şi cultural-creator care e naţiunea. Mijloacele întrebuinţate de noi sunt exclusiv de caracter social-cultural şi pleacă din izvorul unic al idealismului naţional. Metoda noastră e aceea a cultivării şi selecţiunii sufletelor superioare, prin punerea la probă a fiecărui individ ce ne e încredinţat cu piatra de încercare a Cultului Ideii. Cine rezistă şi dă scântei e vrednic să intre în Confraternitatea Universităţii naţionale. (...) Noi suntem preoţii aspri ai unei religii purificatoare. Suntem

Scanned with OKEN Scanner

profeții unui timp cu mult prea îndepărtat pentru poftele grăbite ale hămesiților contemporani, dar nouă imediat accesibil prin largul orizont al vederii istoric-filozofice".

Sunt câteva obsesii pe care am vrea să le subliniem. Prima ar fi a *noii religii*. A doua ar fi despărțirea de *etnografie*. „Etnograficul exprimă o concepție etică, estetică și metafizică asupra lumii și vieții, ca rezultat al unei experiențe multiseculare : atât ideile, cât și formele lui, alcătuiesc o lume aparte, din care nu există trecere. Așa cum nu există trecere de la civilizația laponilor la cea a elenilor. Culturalul e ceva abstract, simbolic, artificial. Culturalul este rezultatul spiritualizării artistocratic-idealiste pe cale de antrenament și selecție forțată într-un spațiu și timp dat. Etnograficul pleacă de la instincte. Culturalul pleacă de la idei...". În plină sărbătoare, Pârvan își însoțește proiectul său de un avertisment : „Nu românizarea noastră feroce, întru vegetativul etnografic, ci continua noastră umanizare întru sublimul uman va crea suprema splendoare a culturii creatoare românești. Acordarea întru eternul omenesc...".

Ce sărbătoare mai mare decât *nașterea unei națiuni* își poate dori să trăiască artistul, cărturarul, prințul acestei lumi fără aristocrați ? Fără îndoială, e o nuanță de demagogie în aceste proiecte (să-l parafrazăm pe Francastel : „e o nuanță de demagogie în acțiunea prinților Renașterii") dar țara există, un proiect — utopic pentru mulți — devenise realitate.

Chiar atunci când sunt bântuiți de himere, profesorii — Iorga, Rădulescu-Motru, Pușcariu, Densușianu se tem să nu greșească. *Renașterea* înseamnă pentru ei construcție temeinică în care Instituțiile să-și creeze ierarhiile în numele unei acțiuni sistematice, ordonate, modelatoare. Studenții trebuie să se supună unei discipline : unei discipline căreia trebuie să se supună și profesorii.

Cum să creezi, în asemenea condiții, *repede* ? Cum să construiești, sub semnul urgenței, instituțiile, infrastructura intelectuală a unei țări ? În acest context apare, în viața publică și în universitatea românească, Nae Ionescu.

Scanned with OKEN Scanner

UN ANTIMODEL : NAE IONESCU

În anul de grație 1989, înaintea prăbușirii regimului ceaușist, puține nume rămăseseră sub interdicție. Sigur că multe adevăruri circulau trunchiat, că unele opere importante ale culturii române apăruseră doar fragmentar. Sau cu tăieturi. Dar adevărul adevărat este că foarte puțini autori erau răsluiți din cărți, din planurile editoriale, din paginile istoriilor literare.

Unul dintre acești autori — tabu se numea Nae Ionescu.

Cu numele lui nu se putea opera nici o tranzacție. El era autorul diabolic care inaugura toate listele rele alcătuite de Putere. De la el începea cea mai amenințătoare mișcare de extremă dreaptă din România : mișcarea legionară. El era, zicea propaganda ultimelor decenii, ideologul ei principal, inspiratorul acțiunilor care provocaseră atâtea crime.

Dar nu numai mișcarea legionară îi era așezată în cârcă. Nae Ionescu era exponentul intereselor fasciste în România. Fusese reprezentantul consorțiului I.G. Farbenindustrie, care, după cum bine se știe, era fascist sută la sută. Risipise profesiuni de credință antisemite. Se putea ceva mai rău ?

În stilul ei manicheist, propaganda comunistă descoperise în profesorul de logică, un subiect ideal : un desăvârșit agent al Răului. El era diavolul aruncat înapoi în Infern de cei care au câștigat războiul.

Nae Ionescu a pierdut războiul nu doar în 1945 (la cinci ani de la moarte). Între 1918 — anul Unirii — și anul morții, Nae Ionescu a pierdut toate războaiele în care s-a implicat. Este cel mai ilustru pierzător din toată is-

Scanned with OKEN Scanner

toria culturii noastre. El este Înfrântul, el este marele păcătos, el este culpabilul perfect.

Cei din exil au încercat să-i repună numele în discuţie. O parte a emigraţiei a încercat să-l disculpe de toate păcatele pe care presa, nu numai românească şi nu neapărat de stânga, i le reproşase.

Cel mai amplu proces a fost declanşat împotriva ideii că el, Nae Ionescu, fusese antisemit. Nae Ionescu *nu a fost antisemit* susţine, de câte ori are ocazia, Mircea Eliade. Era pur şi simplu *teolog*, iar cei care acuză de antisemitism unele texte ale sale nu cunosc problemele teologice supuse dezbaterii, notează, pe urmele lui Eliade, Dan Ciachir.

Filosemit, antisemit. A susţine că Nae Ionescu este antisemit e la fel de fals ca a-l bănui de ateism. El este, în fond, un gânditor în mişcare, capabil de orice solidarizare şi orice desolidarizare : gata să *afirme* ceea ce azi, acum, i se pare actual şi să nege ceea ce îşi pierduse actualitatea. Dacă adăugăm că în preajma sa există, cel puţin până în 1934, un grup compact de autori evrei, putem conclude că în anii în care îşi publica editorialele mai târziu adunate în *Roza vânturilor* era departe de orice antisemitism. În momentul în care (totuşi !) era, cumula atitudini *anti* pentru a fi la modă. Antisemitismul său era formula democraţiei sale, adeziunea — ironică — la o credinţă. Era o haină, un costum ca altele numeroase din bogata sa garderobă. Cu el ieşea la defilare. Îl punea în onoarea aşilor politici ai momentului.

Antisemitismul său era parte a unui spectacol de actualităţi. Nu Nae Ionescu este cel care regizează spectacolul : el joacă în el şi joacă cu talent. El este un personaj şi *Cronică de familie* sau *Scrinul negru* îi gândesc prezenţa în cadrul unui spectacol al cinismului demistificator. Nu se putea mai mult în deceniului al şaselea al prozei noastre. Dar e semnificativ că doi mari intelectuali i-au simţit nevoia în panoramele lor romaneşti.

Nae Ionescu era un om-spectacol. Epoca marilor interiorizaţi, a celor ce ieşeau *în afară* respectând toate regulile se terminase. Buna cuviinţă a vieţii intelectuale a luat sfârşit la începutul anilor douăzeci. Începea epoca aventurii, a imaginii-şoc capabile să hipnotizeze un public cât mai larg. Aşezată în prefaţa unui roman (gen care

Scanned with OKEN Scanner

se adresează îndeobște unor spectatori-amatori) fraza *Iuda suferă fiindcă l-a ucis pe Isus și va suferi până la sfârșitul lumii* aparține arsenalului de *comediant*. Nu era în stilul lui Nae Ionescu să se supună mesajului romanesc ; să se subordoneze ideii de pre-cuvântător. Zgomotoasele bătălii declanșate de prefațator au fost scontate de acesta. Ele aparțineau *actualității* care trebuia alimentată, cultivată, stimulată.

Actualitatea este de foarte multe ori ironică față de cei care doresc să o domine. Iar Nae Ionescu a fost unul dintre cei care credeau că sunt destul de puternici pentru a juca un rol esențial în politica românească de după Unire. A vrut să-i conducă, din umbră, pe Carol al II-lea și pe Zelea-Codreanu. N-avea de unde să știe că spectacolul nu va mai putea fi ținut sub control. N-avea cum să prevadă masacrele, pogromurile, lagărele de concentrare, teroarea. Lumea nu mai era a ideilor, iar el n-avea cum să înțeleagă ultimele consecințe ale acestui transfer de putere. Multe dintre frazele sale, pline de emfaza teoreticianului, au fost confruntate de o realitate sinistră. Călăii au fost învățăceii săi, spun acuzatorii.

În spiritul ideilor sale nu s-au manifestat torționarii din noiembrie 1940, din ianuarie 1941 și nici asasinii lui Armand Călinescu. În spiritul său s-au manifestat Vulcănescu, Eliade, Comarnescu, Călugăru, Sebastian, Noica, Pandrea, Cioran, Racoveanu. Aceștia sunt urmașii săi. Ceilalți — criminalii — aparțin acestei *actualități* în care, din păcate, s-a implicat și Nae Ionescu. Personajul pe care l-a jucat — Filozoful — nu rămâne decât un antipersonaj : *un antimodel exemplar*.

*

Un bun cunoscător al lui Nae Ionescu, citat de noi și înainte — Dan Ciachir — încearcă să facă o comparație între scriitorii români din epoca de aur și Nae Ionescu. Primii ar fi fost niște săraci, niște paria, cu greu sau deloc acceptați de înalta societate. Comparația trebuie dezvoltată, chiar dacă din start ea pare a șchiopăta : Maiorescu, de pildă, nu era un paria. Dar chiar dacă putem înșira nume de scriitori, de artiști, de compozitori care se aflau în anturajul curții regale, — unii frecventau

Scanned with OKEN Scanner

fără complexe chiar aristocraţia europeană —, abia cu Pârvan şi cu Nae Ionescu intelectualul român pătrunde în cercurile aristocratice fără a fi intimidat de ramificaţiile arborelui genealogic. Caragiale, Creangă, Eminescu, pe urmă Vlahuţă, Coşbuc, Delavrancea erau din altă lume. Când dialogul avea totuşi loc, el punea în evidenţă inadecvarea. Scriitorul e, înainte de Unirea de la 1918 un outsider. Iar filozoful rămâne în cabinet şi trudeşte la împlinirea *sistemului*.

Nae Ionescu scoate filozoful din cabinet şi dovedeşte că el trebuie să fie sfetnicul. Om de lume, profesorul de filozofie nu mai e, în toate, un model. Nu mai este distant, depărtat, inaccesibil. E monden, ştie să trăiască. Să petreacă. În preajma aristocraţilor, nu se simte inferior : dimpotrivă. Îi anexează pe aceştia proiectului său.

E de jos şi se înconjoară de tineri de familie modestă : inteligenţa primează. Şi... antiselecţia. Nae Ionescu îi refuza, scrie Mircea Vulcănescu, pe cei „eruditi", pe cei frământaţi de „probleme". *Du-te şi bea,* îi spune adolescentului Eliade, când acesta îi prezintă „neliniştile sale filozofice". *(Nae Ionescu, aşa cum l-am cunoscut,* Humanitas, 1992, p. 21 şi urm.)

E părintele învăţăceilor săi sau, mai bine zis, maestrul lor spiritual. Învăţătura lui e simplă şi, pentru cine îi citeşte cărţile, e clar că ea este reluată mereu. După cum este preluată şi de cărţile elevilor săi. *Nimic nu-i proprietate particulară.* Desigur, îşi învaţă elevii să gândească şi Eliade, Vulcănescu, Mihai şi Mariana Şora, Alice Botez, Noica, Amzăr, Axente Sever Popovici şi alţii, mai mult sau mai puţin celebri, au învăţat să gândească de la el. Nae Ionescu le-a oferit, în plus, un şir de *teme* asupra cărora să mediteze. „Le-a dat brânci" în cultură. Elevii săi au plecat în lume (în exil !) ghidaţi, de el.

Nae Ionescu n-a emis niciodată „copyright" asupra ideilor sale. Dar nici Noica, nici Vulcănescu nu se vor decreta „proprietari" ai paginilor pe care, într-un moment sau altul, le-au abandonat. Ideile circulă, sunt proprietate comună. Viaţa îţi aparţine, a trăi e verbul regent. Totul e *să trăieşti* conform adevărului tău. Iar genul literar care salvează prezentul e jurnalul. Romanele lui Eliade, Sebastian, Călugăru sunt transcrieri rapide ale celor trăite acum şi aici. Nici o grijă pentru formă, pen-

Scanned with OKEN Scanner

tru profunzime, pentru stil : sunt importante doar clipele trăite. Doar ele sunt unice.

Romanele sunt opere în mișcare, seriale romanești teoretic infinite. Supuse unui regim informal, ele cresc în matca nedefinitivului. Aș spune, o dată cu Gombrowicz, că idealul lui Nae Ionescu e *nonplenitudinea*. (maturitatea).

Nimic definitiv. Scriind prefața la *Roza vânturilor*, va preciza că inițiativa i-a aparținut în întregime elevului său. Și va avea grijă să sublinieze : „Așa fiind, colecția aceasta de articole însemnează mai degrabă o cronică a celor câțiva ani pe care îi încadrează, decât... portretul meu doctrinal, așa cum se vor fi așteptând unii". Nu am nici o îndoială că Nae Ionescu a supravegheat strâns selecția și așezarea în pagină a articolelor. Dar, în 1937, el voia să-și joace spectacolul său : imprevizibilul show.

În dialogul dintre doi filozofi (mai) tineri, discipoli ai lui Noica, unul îi spune celuilalt : *Lascia la logica e studia gli alchimisti.* E o frază întrutotul năistă. Fiindcă Nae Ionescu nu este logician, așa cum fusese Maiorescu, alchimist.

*

Născut la Brăila 1890, Nae Ionescu este unul dintre cei mai expresivi intelectuali ai sudului românesc. Grație lui, îi pricepem mai bine pe Anton Pann și Caragiale, pe Galaction și pe Zaharia Stancu, pe Marin Preda și pe Constantin Toiu. Înțelegem mai bine *raiaua* lui Ion Barbu și a lui Nastratin.

Sunt, cu toții, lucizi, diurni, împlinindu-se sub semnul solar al amiezii. Sunt fragmentari în măsura în care sunt „realiști". Sunt „direcți" în măsura în care pot fi ironici, parodici, constrângător raționali. Practică dezinvolți citatul. Paul Georgescu, cel din romane, aparține acestei familii. Se află într-o avangardă gata mereu să se resoarbă în sine. Prin Caragiale, Urmuz, Eugen Ionescu, măsurăm aberația relației noastre cu cotidianul. E greu să ni-i închipuim trăind asceza bibliotecii și a mesei de scris. Spirite orale, ei sunt privilegiații unui auz foarte fin. Îi interesează mereu acustica sălii, *ecoul* celor spuse. Ei se manifestă mai ales în relație ; uneori — și parcă mai efi-

Scanned with OKEN Scanner

cient — prin delegaţie şi locţiitor. Pe Nae Ionescu îl găsim intact în *cărţile discipolilor*.

Întâi jurnalist sub numele de Nicolae Ionescu, el devine celebru ca mentor, ca profesor, ca pedagog sub numele de Nae Ionescu. Într-o cultură în care Mitică era regele comediei naţionale, iar Mache şi Lache servanţii lui, Nae servea registrul minor al farsei. Presupunem că, în numele extraordinarei sale viteze de reacţie, profesorul şi jurnalistul au ştiut să umple locul lăsat în paragină de marele comediograf.

*

Arătam altundeva (*Imediata noastră apropiere* II, Ed. de vest 1991, pp 133—153) cum, după Unire, setea de viaţă, setea de petrecere, de spectacol întorc literatura, dar nu numai literatura, către *cotidian*. Deceniul al patrulea este, prin excelenţă, un deceniu al cotidianului. Spectacolele străzii — ale lumii citadinizate — dislocă sărbătorile ţărăneşti, ritualurile lumii „dinainte de război". Şi dacă, aşa cum arăta H. Léfèbre, viaţa noastră cotidiană se caracterizează prin *absenţa stilului* (de aici căutarea aberantă a lui) putem înţelege întreruperile — ironice ? autoironice ? — consemnate de Călinescu. „Vouă nu vă place strada ?" e o întrebare de la care poate începe o incursiune în universul naeionescian.

*

Ce înseamnă pentru un filosof al cotidianului, al fragmentului, al informalului şi al nonplenitudinii, ce este *căutarea stilului* ? Filozof al cotidianului, Nae Ionescu rămâne un căutător şi uneori un mesager al sărbătorii. Sărbătoarea înseamnă stil ; cotidianeitatea subliniază absenţa stilului. El nu e teolog prin vocaţie, e teolog din necesitatea de a proteja şi, poate, de a căuta vechile structuri pe care le simte atât de ameninţate.

Nae Ionescu şi Mircea Eliade realizează, împreună, o carte : „Roza vânturilor". *Roza vânturilor* este cartea lui Nae Ionescu în măsura în care este cartea lui Mircea Eliade : „Noi, cei care trăim în preajma lui Nae Ionescu, anevoie ne putem da seama de statura spirituală şi de măreţia destinului acestui îndrumător frăţesc al tinere-

Scanned with OKEN Scanner

tului", scrie Eliade. Hagiograful își începe lucrarea prin sanctificarea învățătorului. Acesta este, pentru Autorul postfeței, dar nu numai pentru el, Învățătorul. Nae este Isus și Socrate, este purtătorul unui destin exemplar, este învățătorul fără prihană, singurul prin care, în ultimii cincisprezece ani, am fost contemporani Europei. În istoria României, o singură personalitate a avut o influență asemănătoare asupra contemporanilor mai tineri : Mihail Eminescu. Se poate elogia mai intens un profesor ?

Roza vânturilor apare în 1937 și conține articolele pe care le scrie Nae Ionescu între 1926 și 1933. În anii în care apare cartea, Nae e destul de departe de opiniile sale din anii în care își scrisese articolele antologate. Toți exegeții mai vechi sau mai noi (dintre ultimii, Z. Ornea, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, Eminescu, 1980) atrag atenția că 1933 este ultimul dintre anii echilibrați ai lui Nae Ionescu.

Mircea Eliade așează în prima secțiune a cărții *Cronica ortodoxă*. *Ortodoxia răsăriteană și pancreștinismul* face parte dintr-o serie de articole îndreptate împotriva protestanților : „El (Luther, n.n.) a exclus din spiritualitatea creștină entuziasmul primitiv ; grija aspră a mântuirii ca și aspra disciplină bisericească paulinică s-au închircit în negurile nordului ; toate dementele mistic-ascetice pe care Sf. Pavel le trecea ca moștenire creștinismului din lichidarea antichității s-au risipit, și mai ales a dispărut fără urmă conceptul paulinic de sacrament, care, istoric și structural izvorâse din cultul, eminamente răsăritean, sincretist al misterelor. Luther a vrut să facă creștinism ignorând răsăritul". Toată cronica ortodoxă a *Cuvântului* acest lucru vrea să-l demonstreze : că biserica ortodoxă „păstrează neștirbită tradiția creștinismului în forma lui cea mai autentică". Creștinismul cosmic al lui Mircea Eliade poate fi regăsit aici.

Dacă, pe de o parte, Nae Ionescu își modifică păreri, opțiuni, alianțe, dacă nestatornicia sa întru cotidian devenise literă de lege, el rămâne, ca teolog, alături de Tradiție. Fără mlădiere, fără ezitări, fără concesii. „Garanția valabilității creșterii învățăturii... stă în organicitatea ei, adică în concordanța cu tradiția". Nu altfel au zis toți gânditorii tradiționali — cei mai inflexibili dintre ei.

Scanned with OKEN Scanner

Nu este, prin urmare, lipsit de interes că o seamă dintre elevii lui Nae Ionescu se vor converti la ortodoxie : trecerea lui Marc-Mihail Avramescu de la mozaism la ortodoxie trebuie legată de lecţiile lui Nae Ionescu. Nici N. Steinhardt nu a fost departe de Nae în demersurile-i comparatiste sau intelectuale.

Îl descoperim pe gânditorul ortodox mai ales prin filiera Mircea Eliade. Iar prin Eliade înţelegem că ortodoxia lui Nae Ionescu nu însemna exclusivism şi intoleranţă, ci o bună înţelegere a Tradiţiei. Savantul aprofundase Biblia, Kabbala, cărţile vechi ale omenirii. Le ştia, dansa printre ele. Şi n-ar fi rău să punem alături de Nae Ionescu o seamă de gânditori radicali ai secolului pentru a vedea cum îşi face loc un tip de contestaţie a civilizaţiei moderne. La fel de refuzaţi, la fel de contestaţi, la fel de idolatrizaţi, Nae Ionescu şi Guènon sunt — păstrând distanţele — doi autori ce au suportat, în ultimele cinci decenii, un tratament asemănător.

Despre gândirea care îşi creează propria ei scenă. Nae Ionescu crede, cu un soi de ciudată inconştienţă, în forţa magică a gândirii sale. El îşi rosteşte teoremele, axiomele, propoziţiile esenţiale atât de răspicat încât ele îşi ajung. Dar între cel ce rosteşte şi ceea ce există spune autorul, nu e nici o legătură. Istoria se face singură, fără contribuţia jurnaliştilor : aceştia doar arată încotro se îndreaptă ea. Dar, iată, chiar politica de stat a României trebuie decuplată de politica mondială. Ar trebui să purcedem la aşezarea temeiurilor unui stat românesc de structură ţărănească „singura formă în care putem trăi cu adevărat după indicaţiile firii noastre şi singura care poate îngădui o adevărată şi completă rodire a puterilor rasei noastre".

În căutarea stilului, Camil Petrescu, H.P. Bengescu, Călinescu descopereau o aristocraţie grotească. Nae Ionescu descoperă un *sat imaginar*, aşa cum îl va fi găsit el în amintire.

O istorie care se face singură, un sat care trebuie să trăiască singur. Toate sunt „singure". Atitudinile antirevizioniste sunt inutile, după cum inutilă (le explică el

camarazilor) e lupta împotriva masoneriei. „Masoneria va dispare. De la sine. Pentru că așa e firesc. E zadarnic deci să ne mai cocoșim. Soarele răsare și fără cucurigitul nostru".

Unde începe judecata și unde ispitirea, provocarea ? Unde se termină partitura *omului religios* și unde începe spectacolul (petrecerea) inteligenței ?

Oare *proiectul* nu se revarsă în imaginarul Utopiei ? Nae Ionescu stimulează, cum n-a mai făcut-o nimeni până la el, creativitatea : inversând mereu raporturile stabilite, descoperind firescul în nefiresc (sacrul în profan, ar zice Eliade), profunzimea în jocul suprafețelor, extraordinarul sub aprențele cenușii el va vorbi mereu despre *productivitatea erorii ;* înlăturând teama elevilor săi de eroare. Descătușând forțe intelectuale paralizate de teamă.

Și dacă scriam ceva mai devreme de nonplenitudine, filofozul fiind atent la capacitatea negativelor de a fi mai elocvente decât imaginile curente, la capacitatea golului de a cuvânta, trebuie să repetăm că tot ceea ce a făcut Nae Ionescu *a fost așezat sub semnul urgenței.* România modernă trebuia înfăptuită și repede. „Noi nu ne-am luat în stăpânire țara după cum nu ne-am luat în stăpânirea istoria. Istoria trăiește în noi numai în forma retorică a ei", scria, în 1926, filozoful.

Poate că nici un scriitor important n-a trăit atât de intens criza de timp ca Nae Ionescu. Cu trupul minat de o sănătate șubredă, el exista prin ceilalți : auditori, elevi, discipoli. Didactica sa arde etapele. Profesorul încheie pactul cu diavolul pentru a recupera, pentru țară dar și pentru sine, timpul pierdut. Coautor al operelor lui Eliade, Vulcănescu, Racoveanu (ș.a.m.d.) el este, deopotrivă, arhitectul unei doctrine politice riscante. „Direct sau indirect, va scrie Mircea Eliade în volumul al doilea al *Memoriilor* (Humanitas, 1991, pp. 12—13) noi toți, discipolii și colaboratorii lui, eram solidari cu concepțiile și opțiunile politice ale Profesorului. Moartea lui Nae Ionescu mă afectase profund ; îmi pierdeam maestrul, călăuza ; spiritualicește, rămăsesem «orfan». *Dar într-un anume sens, moartea lui mă eliberase*" (s.n.) de trecutul nostru imediat ; adică de ideile, speranțele și deciziile Profesorului din ultimii ani, cu care, din devotament, mă solidarizasem".

Scanned with OKEN Scanner

Numai cine a străbătut toată publicistica lui Mircea Eliade, cu toate meandrele-i confesive, poate înţelege ce înseamnă sintagma : *moartea lui mă eliberase.* Devotat până la anularea propriei identităţi, Eliade va fi simţit ca străină firii sale implicarea politică a Profesorului. El era legat de o lume a specialiştilor, el era în dialog cu Coomaraswamy, Tucci, Dumezil, el era legat de un şir de cărţi în lucru, de o seamă de proiecte. El era al scrisului şi al cărţii. Roadele lui se măsurau în pagină scrisă. El putea fi grefierul marelui profesor, cronicarul faptelor sale de glorie, dar el trebuia să-şi scrie şi cărţile sale ! Avea biografia sa pe care trebuia să o aşeze în romane. El scrie conform programului schiţat de Nae şi cărţile sale de tinereţe înfăptuiesc, dacă putem spune aşa, proiectul năist. Sunt cărţi ale unui *antimodel.* Sunt cărţi guvernate de un antimodel. Atunci când Universitatea încearcă să-l alunge, bătrânii profesori nu fac altceva decât să respecte comandamentele vieţii universitare. Când Nichifor Crainic se arată indignat de *Isabel şi apele diavolului* nu o face pentru a se elibera de un elev indisciplinat, o face pentru a opri o erezie in statu nascendi. El era omul lui Dumnezeu şi nu al diavolului.

În această Românie Mare în care toate trebuiau începute, în care satul arhaic deţinea încă un rol covârşitor, în această „ţară de sate" bătrânii profesori voiau să întemeieze instituţiile trebuincioase. Iar Universitatea era prima între cele care trebuiau aşezate pe bun temei.

Iar Universitate înseamnă supunere faţă de ştiinţa maeştrilor : faţă de abstracţiile care se cheamă cultură, ştiinţă. Personalul, individualul se supun, fără crâcnire, disciplinei, ordinii, legii. Studentul nu există, el va fi.

Studentul există, nu profesorul, spuse antipedagogia lui Nae. Într-o evocare uşor alintată, Emil Cioran va nota: „L-am întâlnit pe Eliade prima oară prin 1932, la Bucureşti, unde tocmai terminasem vagi studii de filozofie. Era pe atunci idolul «noii generaţii» — formulă magică pe care noi o invocam cu mândrie. Îi disprețuiam pe bătrâni, pe «ramoliţi», cu alte cuvinte pe toţi cei trecuţi de 30 de ani. Mentorul nostru spiritual ducea împotriva lor o adevărată campanie, îi dărâma unul câte unul şi aproape întotdeauna lovea fără greş, spun «aproape», căci uneori se mai înşela... Lupta dintre generaţii ni se părea a fi cheia

Scanned with OKEN Scanner

tuturor conflictelor și principiul explicativ al tuturor evenimentelor. A fi tânăr însemna, pentru noi, a fi automat și genial. Această infatuare, vor spune unii, există de când lumea. Fără îndoială, dar nu cred s-o fi împins cineva atât de departe ca noi. În ea se exprima, se exacerba voința de a forța Istoria, pofta de a ne implica în Istorie, de a stârni ceva nou cu orice preț". (*Mircea Eliade*, în *Exerciții de admirație*, preluat din *E. M. Cioran, Eseuri*, Antologie, cuvânt înainte și traducere de Modest Morariu, Ed. Cartea românească, 1988, p. 256).

A fi tânăr înseamnă, în mod automat, a fi și genial: propoziția a fost folosită, mai ales, de cei care, după 1920, voiau să construiască o lume nouă. *Cei bătrâni* și Instituțiile pe care ei le reprezentau urmau căile firești : le displăcea arderea etapelor. Lupta împotriva „bătrânilor" punea în valoare un principiu al modernizării, asupra căruia a glosat Gombrowicz : în epoca modernă, în locul sintagmei *omul vrea să fie zeu* a apărut *omul vrea să fie tânăr*. Vom mai reveni asupra ei.

Cei care au scris despre primele romane ale lui Mircea Eliade — aruncând anatema asupra lor — au ignorat faptul că autorul lor nu urmărește să dea în ele un îndreptar de comportament. *Isabel și apele diavolului*, *Întoarcere în Rai*, *Huliganii* sunt cărțile în care el încearcă să fie cronicarul epocii sale. Să scrie despre antimodelele unui timp al urgențelor.

Scanned with OKEN Scanner

MIRCEA ELIADE
ȘI ANTIMODELUL CA MODEL

ANTIMODELUL CA MODEL : MIRCEA ELIADE. Între Nae Ionescu și elevii săi : un nou tip de relație pedagog-elev. Mircea Eliade și călătoriile „în afară". Cele trei lecții ale Indiei. India ca exil și India ca înțelegere profundă a lumii noastre. Nașterea unei Istorii a religiilor. Parisul ca loc al exilului. Bătăliile pentru „regăsirea țării pierdute". Ziare românești dirijate de Mircea Eliade. NOAPTEA DE SÂNZIENE, carte a exilului și carte a salvării. Scriitor, actor, regizor : o „nouă tehnică a cunoașterii". Temele unui scriitor în exil : NOSTALGIA PARADISULUI, NOSTALGIA ORIGINILOR, NOSTALGIA ANDROGINULUI. Două modele de scriitori „în exil" : Eliade și Gombrowicz.

Lecțiile lui Nae Ionescu, va scrie Mircea Eliade, *erau familiare, calde, dramatice*. Prima fază a fost a neliniștirii. „Seminarii întregii de studenți au fost învățați sistematic cum să nu creadă în cărți, în teorii generale, în dogme. Dimpotrivă, paradoxul și aventura erau încurajate ; deznădejdea și exasperarea erau privite cu simpatie, sinceritatea era promovată pretutindeni... Tot ceea ce a dezbătut «generația tânără» în acea vreme : «experiența», «aventura», «ortodoxia», «autenticitatea», «trăirea» își găsește rădăcini în ideile profesorului Nae Ionescu... Pe Nae Ionescu nu-l interesa decât un singur lucru : să fii tu însuți. Problema sufletului românesc este o problemă ontologică înainte de a fi una istorică... Nu putem dezbate realitățile românești până ce nu întâlnim realul".

Nu înțelegem nimic din literatura lui Eliade, Cioran, Fântâneru, Sebastian, Călugăru, Comarnescu fără aceste fraze-preambul. Nu vom înțelege cum e posibil să apară

Scanned with OKEN Scanner

atâția autori care, la douăzeci de ani, să dea cărți validabile. Nu vom înțelege cum ideea de *rupere*, presupusă de exil, nu exprimă decât o continuitate. Omul insular care visa statul țărănesc nu-i altul decât omul insular pe care, la Paris, la Chicago sau la Madrid, Mircea Eliade, Vintilă Horia sau Emil Cioran îl vor imagina. Într-o lume în curs de rapidă degradare, ruperea punților este una dintre soluțiile eficiente.

Eliade pleacă în India să întâlnească realul. Este, am spune, ora de practică pe care i-a recomandat-o profesorul. Desigur, antecedente care ar vorbi despre altă motivație există, și chiar Eliade ni le oferă cu destulă generozitate : dar adevărat este că Eliade pleacă în India să descopere *realul*. Iar realul nu era atât noul continent, cu miraculoasele-i priveliști, cât jurnalele sale. Nu contează India, cât experiența indiană a unui tânăr care are o fabuloasă „poftă de viață". Cărțile pe care Eliade le scrie între 1929 și 1931 arată că autorul lor trăiește pentru a scrie. *Se trăiește* pentru a oferi cititorului imaginile unei vieți ieșite din comun : asemănătoare primilor exploratori care pătrundeau în ținuturile magice ale Terrei.

Despre *cele trei lecții ale Indiei* îi va vorbi, cu mândrie, lui Rocquet. Indienii pot să se bucure de viață, să o transfigureze printr-o experiență sacramentală. Poți fi fericit aici și acum, trupește, și poți să trăiești, deopotrivă, întru sfințenie. „India a cunoscut anumite tehnici psihofiziologice datorită cărora omul poate să se bucure de viață și să o stăpânească în același timp", îi spune savantul conlocutorului său. Nu este aceasta o prelungire a lecției despre autenticitate ? O dulce verificare „pe teren" a antipedagogiei năiste ?

A doua lecție este cea privind simbolul. „Mi-am spus : e sigur că privind o icoană, credinciosul nu percepe numai figura unei femei cu un prunc în brațe, ci o vede pe Fecioara Maria, deci pe Mama lui Dumnezeu, pe Sofia Vă închipuiți ce însemnătate a avut pentru mine... această descoperire a importanței simbolismului religios în culturile tradiționale ?", întreabă Eliade. Dar nici o distrugere a tradiționalelor limite nu e mai palpabilă, mai concretă decât în lecția a treia. În India istoricul religiilor descoperă o civilizație neolitică, întemeiată pe agricultură, adică pe „religia și cultura care au însoțit descoperirea

agriculturii". Recunoaşte în această civilizaţie „realităţi de acasă". „Într-adevăr, până acum treizeci de ani exista, din China până în Portugalia, o unitate de bază, unitatea spirituală solidară cu agricultura, întreţinută şi ea de o moştenire neolitică. Această unitate de cultură a fost o revelaţie pentru mine. Descopeream că aici, în Europa, rădăcinile sunt mult mai profunde decât lumea greacă sau romană sau chiar decât cea mediteraneană... Aceste rădăcini ne dezvăluie unitatea fundamentală, nu numai a Europei, dar a întregului ecumen care se întinde din Portugalia până în China...".

În India scriitorul se regăseşte într-un univers al său, într-o parte a patriei sale, altfel redimensionate. India anulează ideea de exil. „Ce ar fi fost viaţa mea fără experienţa Indiei — se întreabă într-un moment greu (18 nov. 1948) scriitorul, la începutul tinereţii ? Şi asigurarea pe care o am după — că orice s-ar întâmpla, există întotdeauna o grotă care mă aşteaptă...".

Nici una dintre cărţile „indiene" nu e un documentar tradiţional. Fiecare e un amestec de realitate şi de ficţiune. Fiecare mitizează, în numele lecţiei despre autenticitate, trăire, experienţă primite de acasă. În numele antimodelului propus de Profesorul Nae Ionescu. În ciuda tuturor protestelor autorului şi ale prietenilor săi, în primele sale romane Mircea Eliade este gidian şi scrie cu evanghelia *actului gratuit* şi a *despuierii totale* pe care i-a propus-o (via Nae) autorul lui Corydon. În ciuda tuturor părerilor contrarii, tânărul Eliade suferă că e prea puţin păcătos ! Ca să fie *autentic*, trebuie să-şi asume marile păcate : cele mai mari. Să se identifice, prin urmare, cu Diavolul. Emfatic, retoric, scriitorul se aşează, în primele sale romane, în postura *ispititorului*. Vrea să-şi înveţe apropiaţii (din romane) să trăiască mari aventuri trupeşti sau/şi spirituale. În primele sale romane eroii, huligani, trăiesc huliganica experienţă a dezlimitării.

În momentul în care viguroşii ţărani de la *Credinţa* dezlănţuie atacul împotriva Cavalerilor de Curlanda, în cea mai scandaloasă polemică a deceniului, Eliade trăieşte un moment de panică : şi el scrisese despre hemosexuali, şi el ar putea fi bănuit ! De ce nu îl atacă ? O scrisoare către Nicolae Argintescu ni-l arată speriat, dar şi umilit : dacă prietenii lui (care, zice el, în ruptul capului, *nu sunt!)*

Scanned with OKEN Scanner

sunt atacaţi cu atâta violenţă pe el, care *scrisese*, de ce îl evită ? Între experienţa imaginată şi realitate se cască un abis. El scrisese despre Gabriel Negry cu entuziasm şi iubire, dar nici prin cap nu i-ar fi trecut că excelentul balerin ar putea fi bănuit de sodomie. Lungile şi greoaiele scene în care e sugerată iniţierea homosexuală în *Isabel...* ar putea trece în contul pledoariilor pentru eliberarea sexuală. Probabil că în deceniul al patrulea Mircea Eliade ar fi semnat orice manifest pentru eliminarea discriminărilor sexuale şi ar fi fost fericit să sufere represaliile jurnaliştilor de la „Credinţa". Şi ar fi fost capabil să semneze, în acelaşi timp, o declaraţie că nici unul dintre prietenii săi...

În India (am convenit că *India* înseamnă *cărţile despre India)* Eliade va trăi lecţia autenticităţii pe care i-o predase Nae Ionescu la sfârşitul anilor 20. Iar în această lecţie, orice trăire *virtuală* e una reală. Tot ceea ce poate fi, este.

Eliade va pricepe destul de greu că nu orice poate fi, este. Cel puţin atâta timp cât băieţii de la *Credinţa* năruie cea mai frumoasă construcţie intelectuală a tinereţii sale : revista *Criterion.*

Scriitorul era mândru de experienţa sa „huliganică", evident mentală. În *Fragmente dintr-un jurnal* va scrie : „Fiindcă mă apropii (în redactarea Autobiografiei mele) de vara şi toamna anului 1935, când scriam *Huliganii,* am avut curiozitatea să recitesc acest roman. Nu-l recitisem, cred, de douăzeci de ani, din perioada în care eram în Portugalia. Anumite episoade mi s-au părut admirabile. Dar n-am avut răbdare să citesc paginile consacrate discuţiilor «teoretice». Cruzimea câtorva scene m-a exasperat. Totuşi, poate că tocmai *sălbăticia şi bestialitatea* acestor huligani în vârstă de 20 până la 25 de ani îi păstrează romanului *actualitatea.* Căci aceste personaje cinice, crude, sălbatice au devenit familiare în Europa occidentală în ultimii zece ani. Bluzoanele negre, beatnicii se comportă în 1960 ca «huliganii» din 1930".

În 1935, scandalul sodomiei era în societatea tradiţională românească, cel mai violent dintre cele pe care tinerii

lupi le-ar fi putut isca. Dar el nu este despărțit de scandalul *huliganilor*: dimpotrivă, e o parte componentă a acestuia. Și unul și celălalt nu fac altceva decât să transcrie *starea fragmentară*, dislocările produse de o vreme de criză în care toate coboară. Cad într-un cotidian care vorbește doar *limba trupului de jos*. Toate simbolurile sunt traduse în această limbă. Zadarnic va încerca să-și lămurească autorul detractorii cum că el creează în numele unui Antimodel: toți jurnaliștii văd în cărțile indiene și imediat consecutive lor *mărturisiri*. Pentru amatorul de senzațional, dar și pentru cei implicați în bătăliile imediatului, romancierul Eliade slujește o mișcare politică! În *Rampa*, 7 decembrie 1935 scriitorul încearcă să tempereze febra răstălmăcirilor:

„1. Nu țin prea mult la acest termen de «huligan» dar mi se pare că nu există, în nici o limbă europeană, un alt termen similar care să exprime adică un moment grandios de spargere, de rupere a limitelor exterioare, de negare a tuturor valorilor, de încredere oarbă în tinerețea ta, în destinul tău, încredere care justifică orice crimă și orice violență.

2. ...pentru mine, experiența huliganică — cu toate frenezиile și voluptățile ei biologice — *este o experiență de ordin inferior* (s.n.) Incapacitaeta de contemplație în suferință — iată viciul esențial. Pe huligan suferința îl îndârjește, îl bestializează, îl umilește; în nici un caz nu-l ajută să contemple.

3. Politica nu mă interesează. Și numai o parte a personajelor mele se interesează întâmplător și de politică.".

Să subliniem: romanele sunt cărți ale unor experiențe de ordin *inferior*: consecință a unei crize biologice, a unui *proiect* eșuat.

Eliade va consemna mereu în *Jurnalele* sale anticipările, descoperirile pe care el, în deceniul al patrulea, le-a făcut. Fusese cu două-trei decenii înaintea celorlalți! Experiențele *de ordin inferior* nu l-au desfigurat. N-a mers niciodată până la capăt: nu și-a asumat experiența huliganică. Dar va descoperi în mișcările hippy, în literatura beatnicilor aceleași gânduri pe care el le identificase în acest roman al trupului de jos!

Dacă despre *Huliganii* s-a discutat relativ mult la vremea apariției lui, dacă astăzi cartea e reeditată cu sârg,

Lumina ce se stinge a fost respinsă categoric chiar în momentul apariţiei ei. Nimeni n-avea nevoie de ea. Reapariţia recentă a ei n-a suscitat nici un comentariu.

În *Fragments d'un journal*, 21 aprilie 1963, Mircea Eliade notase :

„Stupefiat de descoperirile care fac subiectul romanelor mele : *Isabela* şi *Lumina ce se stinge*. Acesta, ultimul, ilizibil, monoton, ratat, îmi apare azi ca o reacţie inconştientă contra Indiei, ca o tentativă disperată de a mă apăra de mine însumi — căci în timpul verii 1930 m-am decis să mă indianizez, să mă pierd în masa indiană. Misterul *Luminii*, acest incendiu de neînţeles care se aprinde într-o noapte în Bibliotecă şi care provoacă, între altele, orbirea şi descentrarea bibliotecarului, nu era, în fond, decât «misterul» existenţei mele în casa lui Dasgupta.“ Şi pe urmă, de-a dreptul stupefiant : „Există multe lucruri despre care nu am dreptul să scriu. Aş putea, totuşi, să adnotez o copie dactilografiată, precizând că aceste adnotări nu vor fi niciodată publicate“.

Ar trebui să ne oprim asupra acestor însemnări din mai multe motive. Primul ar fi legat de energia cu care scriitorul se desparte de o carte a sa : o carte — zice el — *ilizibilă*. Dar nu numai ilizibilă, ci monotonă şi ratată. Al doilea : cartea e o tentativă disperată — mărturiseşte o tentativă *disperată* — de a-l apăra pe autor de sine însuşi. Are, prin urmare, un nivel legat de *experienţa indiană* a scriitorului.

Despre ce lucruri n-ar avea voie să se pronunţe scriitorul ? Ce interdicţie grozavă ar apăsa mărturisirea ? Să trecem de bănuiala că imaginaţia scriitorului o ia vitejeşte înainte construind castele shambalaiene ; să rămânem o clipă în interiorul propunerilor sale de lectură. Deci să reluăm lectura acestei cărţi „ilizibile“, „monotone“. Două lucruri ne şochează : eroul principal este un *bibliotecar*, momentul cheie al romanului este al bibliotecii care arde. Consecinţa — orbirea lui Cesare.

Să recapitulăm : un bibliotecar-schimnic care asistă la ritualul ce ar fi putut întemeia *o nouă religie* şi un univers al cărţilor e cuprins de flăcări. Focul, orbirea, cărturarul-călugăr, noua religie, riturile erotice văzute ca ritualuri ale reintegrării, iată câteva teme care ar putea să ne îndrume către o lectură nouă a cărţii.

*

Într-o cronică foarte exactă a *Luminii...* scrisă de Pompiliu Constantinescu există câteva decupaje pe care ar trebui să le reluăm. Pentru cronicar, partea cea mai frumoasă a cărții este *Jurnalul demonicului Manoil*. „Conceptul de vacuitate ce-l simbolizează Manoil este conceptul central al ideologiei pasionale a dlui Eliade, realizarea demonică, supraumană. În ideologia lui, care oricând poate fi analizată pe text, dl. Eliade se autodefinește, își autocaracterizează egocentrismul.

Jocul, cel mai sigur instrument de liberare, privilegiul divin. Dar zeii nu se eliberează abandonând, ci posedând, creând dansul lui Shiva. Universul creat de pașii lui, de arcurile picioarelor lui creând spațiul, de ghiralanda brațelor creând ritmul, timpul. Ce simplu, ce simplu !... Dar trebuie să fii enorm, nelimitat, unul și același, oricând tu însuți, fără valuri, fără ezitări, fără mustrări — vacuitate, nonsens, dincolo de categorii. Eu, eu".

Pompiliu Constantinescu descoperă în *Lumina ce se stinge* o *„autenticitate a fantasticului"*. În ceea ce ne privește, am descoperi un roman simbolic.

Un roman simbolic care ar putea fi, mai mult decât altele, un roman al exilului indian.

*

În India Eliade își construiește „subterana", își descoperă ființa sa profundă, inanalizabilă. Sau încearcă să-și descopere universul „vechi". Identificarea cu India înseamnă o tentativă de a exprima orizontul autentic, al unei lumi marginalizate. Dintr-o familie mai degrabă modestă, oricum lipsită de strălucirea marilor familii, Eliade va fi ispitit de două tentații divergente : prima, a succesului rapid și cu orice preț, a doua, a cufundării în masa anonimă, în subterana devoratoare a arhaicului. *A fi în India* înseamnă a fi mai acasă decât oriunde : iar a fi în India *acasă*, înseamnă a refuza legislatorii europeni care dictau totul. A stârnit uimire atitudinea avută de guvernul englez față de diplomatul Eliade în 1941 ; s-a spus că nazismul lui Eliade era cauza voluminosului dosar pe care serviciile secrete engleze i l-au întocmit. A fi antienglez

nu înseamnă neapărat a fi nazist. Iar Eliade este, fiindcă iubește India, antienglez.

În India Eliade nu vrea să facă politică. Dar există momente care îl scot din dulcea contemplare. „În ziua de 22 aprilie 1930 — scrie în capitolul care încheie India — mi s-a întâmplat un fapt care îl povestesc aici nu pentru că e unicul și cel mai crud din istoria revoluției civile indiene, ci pur și simplu fiindcă mi s-a întâmplat mie". E într-o librărie, răsfoiește cărți scumpe când e tulburat de zgomote neobișnuite : „Prelungeam vizita în librărie, din ce în ce mai încântat de inteligența și de știința mea. Când zgomotele din parc se gâtuiră și se urâțiră nedomestic, ropote se coborâră din susul străzii, apoi strigăte și urlete ; o învălmășeală, lumea împinsă afară din parc, o șarjă de *lahti*..., alte țipete, alte învălmășeli. Totul se petrecuse cu o spontaneitate de coșmar. De abia avusei timp să așez cărțile în raft și să alerg spre ușă. De acolo am putut vedea poliția călăreață (glorioasa *the wounfed police*) împingând manifestația studențească pe străzile lăturalnice. Cordoanele de studente bengaleze rupte cu caii, bastoanele lovind prodigios în dreapta și în stânga, în oricine și oricum. Capete sparte și membre rupte — acestea se văd peste tot. Dar ceea ce se vede în India britanică : copii călcați sub cai, copii însângerați de copite și bastoane".

E sigur că asemenea mărturii n-aveau cum să-l facă plăcut englezilor. Mitul englezului civilizator era prea puternic într-o europă unde Oxfordul sau Cambridge-ul iradiau, de secole, cultură. Eliade trăiește în India solidarizarea cu cei de jos : tot ceea ce va scrie acolo se conjugă cu un acut sentiment antienglez. Și anticolonial. Și antirasist.

Azi, când ne-am depărtat de imaginile acelor masacre — când autorul filmului *Gandhi*, care le evocă, e decorat de regina Angliei — azi ne imaginăm cu greu de ce, depozițiile lui Eilade, obsedant repetate, nu puteau să-i facă fericiți pe diplomații englezi.

*

Sigur că afirmațiile lui Eliade cum că în India voia „să se indianizeze", „să se piardă în marea masă a indienilor" trebuie privite cu prudență. Nu respinse : privite

doar cu o anumită prudenţă. Întors din India, tânărul dorea să-şi înfăţişeze călătoria ca un drum în „altă lume" în care el a făcut descoperiri uluitoare. Era, dintr-odată, specialist în sanscrită, yoga, tantrism şi în alte o mie şi una de discipline orientale de care bietul bucureştean nu auzise decât vag. El, Mircea Eliade, trăise o aventură extraordinară. Unică. Împlinise cu asupră de măsură programul profesorului său, ca un adevărat şef de şcoală.

Şi, în fond, era banal să fii filoenglez. Toată lumea bună din Bucureşti începea să trăiască o epocă anglofilă binecuvântată şi de un şir de tineri de viitor. Cu totul altceva era să fii indian, să fii specialistul unor ştiinţe greu accesibile europeanului ! Călătoriile lui Sebastian la Paris, ale lui Comarnescu la Los Angeles, ale lui Haig Acterian la Roma erau zero, ale sale erau totul ! Nu trebuie să-l acuzăm prea tare de frivolitate pe eroul nostru. Trăise trei ani de asceză, de încercări umilitoare de a se resorbi într-o lume arhaică. „Anii petrecuţi în India i-am trăit între băştinaşi, într-o casă bengaleză, în Himalaia şi Benares. Călătoream cu clasa a treia, nu vorbeam decât dialecte indiene. Pe albi îi uram, fugeam de ei şi simţeam o repulsie faţă de Europa şi moravurile ei" declară, de pildă, în RAMPA, 5 iunie 1933. Desigur că în multe dintre interviuri scriitorul vrea să-şi facă reclamă. Trăieşte în plină economie de piaţă şi e conştient că un interviu pe pagina întâi, cu pozele aferente, conduce către o mai bună vânzare a cărţii. Dar, dincolo de autoreclamă, scriitorul se mândreşte cu India *lui*. În India a vrut să fie indian şi voinţa sa de indianizare n-a fost vorbă goală. Nu străbuna Europă, cu gloria, cu istoria, cu geniile ei, ci India. Îi citim romanele pentru confruntare : angloindienii mediocri, dispreţuitori, indienii anglofili sunt personajele ridicole ale cărţilor sale. Le dispreţuieşte.

Nici în cărţile de mai târziu nu ezită să-şi sublinieze sentimentele antienglezeşti („de atunci"). *Memoriile*, *Fragmentele dintr-un Jurnal*, diversele mărturisiri împrăştiate prin reviste confirmă. Lui Claude-Henri Rocquet îi va spune că „era sută la sută antibritanic". Şi : „Represiunea englezilor împotrvia militanţilor swaraj mă exaspera, mă revolta... uneori fiind definit ca *alb*, mă simţeam jenat, îmi era ruşine de rasa mea. Nu eram englez, *din feri-*

Scanned with OKEN Scanner

cire... (s.n.) Dar în calitatea mea de european, am încercat un sentiment de ruşine".

Cum e Mircea Eliade la întoarcerea din India ? E un tânăr plin de viaţă, plin de idei, plin de energie. E omul revoltat pe care îl vom descoperi în deceniul al cincilea în Cărţile lui Camus, e junele furios al teatrului englez din deceniul al şaselea, e eroul hippy din America anilor şaizeci. Dar chiar în anii treizeci Marlaux va recolta succese uriaşe cu cărţile sale „asiate" : cu romane ale eroilor furioşi. În *Vremea*, 29 IV 1934 Bogza îi va lua lui Eliade un interviu în care îi va reproşa că n-a scris despre revoltele Asiei. Îi va răspunde somatul : „...m-am ocupat mai mult de viaţa spirituală şi de istoria vie a Indiei — tocmai pentru că nu voiam să repet cazul acelor tineri gazetari europeni care petrec două săptămâni într-o ţară asiatică şi apoi publică o carte. N-am scris... fiindcă riscam expulzarea".

În celebrul portret din *Exerciţii de admiraţie*, Cioran va descrie momentul „întoarcerii acasă" astfel :

„Frenezia era la ordinea zilei. În cine se întrupa ? Într-un personaj care se înapoia din India, tocmai ţara care întotdeauna a întors spatele istoriei, cronologiei, devenirii ca atare. N-aş sublinia acest paradox dacă el nu ar dezvălui o dualitate mai profundă, o trăsătură de caracter la Eliade, solicitat deopotrivă de esenţă şi de accident, de intemporal şi de cotidian, de mistică şi de aventură. În cazul lui, această dualitate nu aducea cu sine nici o sfâşiere : prin firea şi norocul lui, el poate trăi simultan sau pe rând la niveluri spirituale diferite...".

Acasă şi în exil, am putea spune.

Întoarcerea din Rai pe care o am în faţă în ediţia a II-a revizuită e apărută în 1943 la editura „Cugetarea". Pe pagina a patra sunt citate cărţile scrise, până în 1943, *de acelaşi autor : Isabel şi Apele diavolului*, 1930 (epuizat), *Soliloquii*, eseuri, 1932, epuizat, *Maitreyi*, roman, 1933, (ed. a V-a, 1943) *Întoarcerea din Rai*, roman, 1934 (ed. a II-a, 1943), *Lumina ce se stinge...*, roman, 1934, (epuizat), *India*, 1934 (epuizat), *Oceanografie*, eseuri, 1934 (epui-

Scanned with OKEN Scanner

zat), *Alchimie asiatică*, 1935 (epuizat), *Huliganii*, roman, 1935 (ediția a III-a, 1943), *Yoga*, Essai sur..., 1936 (epuizat), *Domnișoara Christina*, roman (ed. a II-a, 1943) *Sarpele*, povestiri, 1937 (epuizat) *Scrieri literare, morale și politice de B.P. Hasdeu*, 2 vol., 1937 (epuizat), *Cosmologie și alchimie babiloniană*, 1937 (epuizat) *Zamolxis*, Revue des études..., 1938, *Metalurgy, Magic and Alchemy*, 1938, *Nuntă în cer*, roman, 1939 (ed a II-a, 1942), *Secretul doctorului Honigberger*, 1940, epuizat, *Mitul reintegrării*, 1942, *Insula lui Euthanasius*, eseuri, 1943, *Os romenos, latines do Oriente*, 1943, *Comentarii la legenda Meșterului Manole*, 1943, *Salazar și revoluția în Portugalia*, 1943, *Ensaios luso-romenos*, 1943. La 36 de ani, Mircea Eliade este autorul a 26 de cărți. I-a mai egalat cineva ritmul de lucru ? Răspundem involuntar : *Iorga*, și subliniem că acest cuvânt ne aruncă într-o mitologie a polivalenței creatoare. Conotează un mit al creativității, o ieșire dincolo-de-limite. În 1943 (1944) Mircea Eliade este prezent pe piața românească a cărții cu opt cărți. Cinci dintre ele sunt reeditate și reeditabile. În anul de grație 1944, Mircea Eliade este unul din autorii de (mare) succes din România.

A fi autor de succes, repetat succes, înseamnă a stabili cu publicul *un pact*. Un pact care trebuie, cu fiecare dintre ieșirile la rampă, respectat și reînnoit. Un pact cu anonimul care trebuie să știe că, dincolo de pagina pe care el o citește (și care îi redă intacți eroii săi preferați) există o altă pagină care certifică specializarea autorului într-un domeniu inaccesibil lui, om obișnuit și comentator fidel al magazinului cultural.

Cărțile, cu ingredientele obișnuite (Ionel Teodoreanu sau Cezar Petrescu, autorii de succes ai vremii sunt și ei între modelele lui Eliade) se hrănesc și din Pactul cu Diavolul pe care îl propune Autorul. Mircea Eliade n-a fost doar în Indii, el a călătorit prin Infern. India poate purta și acest nume : *lumea de dincolo*. Lumea de dincolo nu este o lume străină, e chiar lumea noastră. Demonii ei pot fi înjugați la carul cauzei comune.

Cititorul lui Eliade poate fi surprins cât de des i se adresează omul de știință lui Goethe. *Mitul Reintegrării* pornește de la el. Pactul cu diavolul e mitul privilegiat al scriitorului (savantului) pentru care lupta cu limitele devenise obișnuită zilnică. Scriind despre „productivitatea

Scanned with OKEN Scanner

greşelii" autorul va traduce, pentru uzul profanilor, un gând altfel prea ameninţat de conotaţiile-i savante. Cu alte cuvinte, Eliade va romanţa o seamă dintre luptele sale cu adevărurile adânci ale fiinţei.

Unul dintre primele articole pe care autorul *Mitului Reintegrării* le scrie e consacrat alchimiei. Al Paleologu arată (*Alchimia existenţei*, p. 174) că articolul ar fi trebuit să pună în dificultate profesorul de chimie. E prima dezmărginire operată de tânărul Eliade în numele unui antimodel, dar şi una dintre primele coborâri în suportabilul infern al ereziei. Al unei erezii... literare. Căci ce putea fi *alchimia* faţă de *chimie* decât încercarea de a dezmărgini (dând şansă poveştii) teritoriile pe care *legile* ştiinţei le ţineau sub control ? Ce era alchimia decât încercarea de a corupe necunoscutul ? *Forgerons et alchimistes* va cartografia evadarea, cu paradigma junghiană în faţă.

A găsi piatra filozofală, a descoperi elixirul tinereţii : acestea sunt temele preferate ale scriitorului, preocupat, ca nici un alt autor, de trecutul îndepărtat al preistoriei şi de viitorul (apropiat) al postistoriei. De aceste epoci care scapă de sub controlul investigaţiei ştiinţifice şi oferă şansă imaginaţiei, visului, ficţiunii. Omul de ştiinţă trăieşte între limite, scritorul trece dincolo de ele, aducând, de dincolo, dovezi pentru proiectele omului de ştiinţă. *Secretul doctorului Honigberger*, *Nopţi la Serampore*, dar şi *Noaptea de Sânziene* sau *Tinereţe fără tinereţe* sunt nuvele sau romane în care limitele sunt ridiculizate, în care elixirul tinereţii poate să-şi descopere substitute şi echivalenţe. Omul de ştiinţă nu le-a descoperit, literatul le ştie ! El este unul dintre cei care a găsit Calea. În *L'Épreuve du Labyrinthe* C. H. Rocquet îl chestionează cu privire la lumea de mâine ca pe un Mag. El deţine toate adevărurile, el poate să spună. De altfel, succesul lui Eliade în occident nu este despărţit de succesul magiei : el este cel care a coborât în infernul interdicţiei *el ştie*. Un optimism fără margini respiră într-o seamă dintre textele sale. Dacă vom rezolva această ecuaţie, se spune în *Dayan*, totul va deveni posibil : *Omul se poate substitui lui Dumnezeu*. Matematicianul genial se numeşte Orobete. El ar putea să rezolve această ecuaţie. Lângă Orobete apare Evreul rătăcitor, într-o carte pe care, copil, eroul o citise în noaptea de Sânziene. Ce înseamnă apariţia rătăcitorului ? Legenda spune

Scanned with OKEN Scanner

că Evreul rătăcitor se va odihni înainte de *sfârşit*. În calendarul aztec, îi dezvăluie Ahasverus tânărului geniu, data la care Cortez pune piciorul pe pământ mexican corespunde ultimei zile a epocii celeste. Epoca infernală durează nouă cicluri de 52 de ani ; se va sfârşi în 1987.

Dayan ar putea fi una dintre ultimele confesiuni ale lui Eliade : el este Orobete, orbete, *orbul care vede*. El este magul. Scriitorului i-a plăcut să trăiască în faţa cititorului fericit. Împrejmuit de admiratorii pe care şi-i dorea, Eliade dă sens, prin literatura, dar şi prin ştiinţa sa, unor întâmplări fericite. Cucereşte, pentru noi, partea întunecată a lumii. „În fond, scrie el în Jurnalul său (15 dec. 1960) ceea ce fac eu de mai bine de cincisprezece ani nu e cu totul străin de literatură. S-ar putea ca cercetările mele să fie considerate într-o zi ca o tentativă pentru a regăsi izvoarele uitate ale inspiraţiei literare".

*

ÎNTRE PARIS şi CHICAGO, INCIPIT VITA NOVA. „Am ajuns la Paris duminecă 16 septembrie. În gară ne aşteptau Emil Cioran şi Lică Cracanera, un om de afaceri, prieten şi protector al intelectualilor, pe care îl cunoscusem cu doi ani înainte. Cioran ne găsise camere... Am dejunat la N.I. Herescu, în apartamentul pe care i-l cedase, provizoriu, un coleg. Era tot atât de optimist. Spunea : mai avem un an greu de trecut. După aceea situaţia se va îndrepta..."

Întotdeauna Parisul a fost pentru intelectualul, omul politic artistul român aflat la ananghie limanul salvator. Aici era centrul lumii, tărâmul visat, locul unde putea începe sau reîncepe totul. În 1848, în 1859, în 1918, în cei mai importanţi ani ai întemeierii României moderne Parisul a fost chezăşia, argumentul, certitudinea. Era locul magic. E popasul necesar fortificării. Aşa s-a întâmplat întotdeauna, cu fiecare generaţie de aleşi.

Aşa că este explicabil ca exilaţii să spere că *nu va dura*. Că provizoratul lor va fi prescurtat repede-repede. Nu ştiu nici de înţelegerile de la Yalta şi nici nu au imaginea ramificaţiilor fostei Internaţionale a treia. Va mai trebui puţin ca să înţeleagă ; deocamdată speră, aşa cum vor mai spera nişte ani şi cum vor spera şi cei rămaşi

Scanned with OKEN Scanner

în România. Abia după câţiva ani de umilitoare mizerie, Eliade îşi va pune pe unul dintre eroii săi preferaţi să exclame :

„Salve, Occidens, morituri de salutant ! Ar fi fost prea frumos să ajung la Paris şi să le spun asta. Să ştie şi ei că, deşi ne-au condamnat la moarte, noi tot îi iubim şi îi venerăm. Căci acolo e Occidentul. Acolo e adevăratul crepuscul... Numai acolo, în Apus, lumea îşi dă seama că moare. De aceea, în Apus, oamenii iubesc istoria : pentru că le aminteşte necontenit că oamenii sunt muritori, că civilizaţiile sunt muritoare. Noi, cei de pe aici, nu prea avem motive să iubim istoria. *De ce am iubi-o ?*“

De ce am iubi istoria ?, iată întrebarea care pluteşte peste primul deceniu al lui Mircea Eliade, chiar în această epocă pe care el o aşează sub semnul reînnoirii.

Eliade are 38 de ani şi, spre deosebire de alţii care (aşa cum scriam mai înainte) trebuie să înceapă de la zero, el are aici rude, cunoscuţi, prieteni, colegi de breaslă. Nu-i chiar un străin. Se integrează cu o anumită viteză în lumea culturală a oraşului-lumină. Ca de fiecare dată în momentele cruciale ale biografiei lui Eliade, totul se întâmplă sub steaua norocului :

„Foarte curând am reîntâlnit pe Stephane Lupasco, pe Georges Dumezil, pe René Grousset şi am cunoscut câţiva indianişti de seamă : pe Louis Rénou, Jean Filliozat, Paul Mason Oursel. Prezentat de Rénou şi Dumezil, am fost ales membru al Societăţii Asiatice“. Îi regăseşte şi pe românii stabiliţi aici : „Însoţit de Emil Cioran, am fost într-o dupăamiază la Elena Văcărescu, numită de curând consilier cultural pe lângă Legaţia României. L-am reîntâlnit, după cinci ani, pe Eugen Ionescu, am cinat în apartamentul lor de pe Claude-Terasse şi Rodica mi-a arătat, cu mândrie, pe Marie-France, care împlinise de curând un an. Am reîntâlnit, de asemenea, pe foştii mei studenţi, Mariana şi Mihai Sora... Am cunoscut mulţi români cu care mă voi împrieteni repede“.

Fără îndoială, nu trebuie uitată ultima propoziţie : la Paris Eliade cunoaşte mulţi români cu care se împrieteneşte *repede*. Căci cine mai are ca el cultul prieteniei, vocaţia relaţiei, talentul de a se dărui ? În acest Paris al refugiului, al dezbinării, al poliţelor încă neplătite, el e unul dintre puţinii capabili să înţeleagă şi să unifice

această lume atât de diversă, de pestriță, de balcanică. Atât de.. inegală. La Londra sau la Lisabona a stat în biblioteci, a făcut fișe, a citit cărți. Are pe șantier cărți capitale. N-a terminat încă *Traité d'histoire des religions* și nici *Le Mythe de l'éternel retour*, dar mult nu mai are de lucru la ele. Cum Brice Parain se arată interesat de o *Introducere în studiul Yoga*, pregătește și această carte. La 8 februarie 1946 își inaugurează ciclul de conferințe în cadrul catedrei de mitologie comparată la Sorbona. Sunt prezenți Georges Dumezil, protectorul său omniprezent și tibetanista Marcelle Lalou. În *Revue des histoire des religions* publică, în februarie 1947, *Le probleme du chamanisme*. E primul studiu care îi apare în Franța. Lucrează 12—14 ore pe zi, uneori întrerupt de „actualitatea politică". Ministerul Educației ar vrea să-i încredințeze o catedră la École des Hautes Etudes, dar cere avizul Legației. Legația cere avizul din țară, de unde, normal, sosește răspunsul : *niet*.

De fapt, Mircea Eliade evită să numească toate întâmplările dezagreabile ale perioadei 1945—1948. Nu numai Legația și profesorul Stoilov primesc din țară răspunsul *niet* la orice solicitare privindu-l pe Mircea Eliade, ci orice instituție care ar vrea să-l ia sub aripa-i protectoare. În țară forțele ocupante caută „criminali de război", autori care au dus la dezastrul României, fasciști, naziști, legionari. Iar în zelul lor, foștii prieteni (unii) îl demască : iată, acesta este Eliade, acesta este Cioran. Vechile polemici stimulate de la Moscova în deceniul al patrulea îi urcă pe creasta valului pe cei rămași în țară ca să susțină sovietele. Stancu, M.R. Paraschivescu, Oscar Lemnaru ș.a. scriu articole sau doar note incandescente despre criminalii de război. Ei îi arătaseră cu degetul încă de atunci ! O parte din autorii care l-au huiduit pe Eliade în deceniul al patrulea ajung la București călare pe tanc. Ei au numeroase reprezentanțe și în țările din vestul european. Sunt aliați, au fost și vor rămâne alături.

La Paris Eliade va fi hăituit nu numai de ai săi, ci și de stânga care câștigase războiul.

Primele publicații ale exilului apar după ce pentru toată lumea devenise limpede că un război se încheiase definitiv — cel prin care Uniunea Sovietică ocupase estul european — iar altul, războiul rece, a început deja.

Ei se aflau în plin război, iar în plin război principala grijă era salvarea avuției spirituale a națiunii. Fiindcă națiunea era amenințată.

Îndreptar, Uniunea Română, Caete de Dor, Orizonturi sunt revistele în care Eliade va scrie, în perioada 1948—1952, articole, eseuri, sinteze asupra fenomenului românesc. Va răspunde la anchete, va încerca să definească momentul politic european, va încerca să explice cât de importantă este, în definirea spațiului spiritual al continentului, România. Va fi din nou liderul forțelor culturale care se grupează în jurul lui. Este cel mai important om de cultură român în jurul căruia se poate construi un centru de rezistență.

E paradoxal cum acest scriitor care nu avea vocație de lider se trezește a doua oară catapultat în fruntea unei acțiuni care avea nevoie de o autoritate ordonatoare. Ca și în deceniul al patrulea, Mircea Eliade își asumă misiunea de lider doar din capacitatea extraordinară de a se devota. Fiindcă Eliade are o capacitate neobișnuită de a se dărui : unui om, unui proiect, unei idei. A fost mereu eroul unui preaplin al iubirii.

Așa că va fi din nou jurnalistul de sacrificiu, eseistul și istoricul, pedagogul care să ia în seama sa întrebările confraților care mai pun întrebări. Exilul trebuia să-și organizeze Arca, să selecteze Valorile necesare pentru supraviețuire. Fiindcă se punea acut problema supraviețuirii.

Mircea Eliade a rămas același ziarist care știe utiliza cu folos superlativele, care posedă în cel mai înalt grad tehnica hiperbolei. Scrisul său se sprijină, cum rareori scrisul vreunui om de știință, pe arta seducției. Ar fi putut aduna emigrația românească în jurul unei idei ? Găsesc în *Împotriva deznădejdii,* antologia de articole, eseuri pe care Mircea Handoca a publicat-o la editura Humanitas, o serie de pagini care ar trebui să ne edifice asupra situației exilului românesc la 1950 :

„În primul rând trebuie să amintim că numărul acestor intelectuali este, în comparație cu a vecinilor noștri, foarte redus. Emigrației de peste o sută de mii de maghiari îi corespund câteva mii de români. Reînnoirea spirituală... va fi, astfel, la noi mai greu de dobândit decât la alte neamuri vecine. În al doilea rând, intelectualii

Scanned with OKEN Scanner

români trăiesc, în marea lor majoritate, în cea mai neagră mizerie. Că au supraviețuit până acum, că supraviețuiesc încă, nu e spre lauda nimănui, căci în Occident nu se moare de foame. Dar întrebarea este câți au supraviețuit și supraviețuiesc ca *intelectuali*, câți, adică, își pot continua vocația și meseria. Căci pentru România de mâine... nu este important ca un sciitor sau un matematician să supraviețuiască lucrând într-o fermă sau într-o mină de cărbuni, ci să supraviețuiască în calitatea lui de intelectual".

Patosul urgenței străbate, de la un capăt la altul, aceste articole fierbinți :

„Ar trebui să se înțeleagă de pe acum, și cât mai e timp, că destinul culturii românești de mâine se află în mâinile puținilor intelectuali și studenți care supraviețuiesc peste granițe ; că acest destin al culturii românești echivalează cu însuși destinul politic al României de mâine : că ne aflăm angajați într-un moment istoric *nou* și că vor supraviețui numai acele neamuri care vor crea, în timp util, un stil de viață corespunzător vremurilor către care ne îndreptăm..."

Nici vorbă că activiștii Cominternului îl urau de moarte ; că toate articolele lui Eliade despre rusificarea României, despre teroarea ocupantului, despre violența deznaționalizării îl situau între cei mai importanți adversari ai „României noi". Există însă un motiv pentru care cominterniștii îl urau în plus : pentru ideea, susținută destul de des, cum că istoria României se face în România. Articolul care dă titlul culegerii lui Mircea Handoca evocă istoria unui tânăr care, „evadat din țară" speră să găsească între exilați un loc ocrotitor ; un spațiu privilegiat. „Din nefericire, tânărul a găsit aici, în Occident, o cu totul altă stare de spirit. Și după trei luni de decepție, dezgust, descurajat, în pragul deznădejdii, tânărul s-a hotărât să plece din nou ; de astă dată în Extremul Orient. Unde, îmi scrie el, va încerca să uite că face parte dintr-un neam care...". Răspunsul lui Eliade merită a fi transcris :

„Dumneata ne acorzi prea multă importanță nouă, acestora care ne aflăm dincoace de Cortina de fier. Ceea

Scanned with OKEN Scanner

ce facem sau nu facem noi n-are, în cele din urmă, mare importanţă. Singurul lucru important este ceea ce se face în ţară... Istoria românească acolo se face". Şi : „Or, în momentul istoric în care ne aflăm noi, cei dincoace de Cortină, nu putem face decât un singur lucru : cultură. Este, de altfel, şi singura datorie pe care o avem : aceea de a salva, pe cât putem, continuitatea creaţiei româneşti. Am spus de mai multe ori... lupta politică s-a deplasat pe plan spiritual".

Aşa că Eliade va scrie sinteze privind cultura română : multe memorabile.

„De acea primăvară 1948 se leagă în amintirea mea primele încercări de organizare culturală a exilului" va scrie în *Memorii*, evocând înfiinţarea Asociaţiei culturale Mihai Eminescu şi a revistei „Luceafărul". Încercările eşuează „datorită geloziilor şi conflictelor inerente oricărei emigraţii" precizează Mircea Eliade, limitând evocarea întâmplărilor dezagreabile. Şi aşa va face de fiecare dată : va evita evocarea conflictelor, a animozităţilor, a disputelor. Nu va arunca anatema asupra nimănui. „Lucrul care mi se pare dezastruos este resentimentul. E ceva care paralizează creativitatea şi care anulează calitatea vieţii. Omul resentimentului este, pentru mine, un om nenorocit, care nu profită de viaţa sa. Viaţa lui e aproape larvară" îi va declara lui Claude-Henri Rocquet. Trebuie să subliniem acest lucru : *Mircea Eliade nu este omul resentimentului.* El se dedică în întregime construcţiei culturale. Sau, mai exact : se va dedica, după ce o seamă dintre proiectele sale eşuează.

*

NOAPTEA DE SÂNZIENE. Eliade a pierdut războiul jurnalisticii pariziene : l-au trădat prietenii săi din emigraţie. Ca şi Nae Ionescu, alături de care a fost de-a lungul tinereţii sale, a pierdut aproape toate războaiele la care a luat parte. Marile metafore ale operei sale de după 1945, obsedantele simboluri aparţin unui om pentru care *istoria* rămâne o cauză pierdută. De altfel, va scrie că o dată cu bomba de la Hiroşima istoria s-a încheiat : începe *Postistoria*. Ce înseamnă Postistorie ? Ce înseamnă *om postistoric* ? Sunt termeni alunecoşi pe care Mircea Eliade încearcă să-i lămurească într-o seamă de nuvele. El este

un bun constructor de ficţiuni, aşa că va încerca să se protejeze de *afirmaţii inexacte* transferând personajelor sale experienţe pe care ar fi vrut să le trăiască. Mai mult decât în memoriile, jurnalele, amintirile sale, Eliade trebuie căutat în nuvele şi în romanele sale. Acolo el încerca să explice şansele, posibilităţile, neasemuitele virtualităţi care zac ascunse în omul comun. În definitiv, în fiecare dintre noi. Paginile din *Jurnal* încearcă să interpreteze şi, mai ales, să reinterpreteze faptele trăite odată, demult, în agitata sa tinereţe. Ceea ce i se întâmpla atunci nu era fără semnificaţii, dimpotrivă. Va încerca mereu *o reîntregire, o vindecare a* fisurii create de exil. Îi spune Rocquet : „Noaptea de sfântul Ion... La 5 iulie 1949 scrieţi : «Îmi amintesc brusc că exact acum 20 de ani, sub căldurile înăbuşitoare de la Calcutta, scriam capitolul *Visul unei nopţi de vară* din Isabela... Acelaşi vis solstiţial, structurat diferit şi dezvoltându-se la alte nivele se găseşte de asemenea în *Noaptea de Sânziene*. Să fie o pură coincidenţă ? Mitul şi simbolul solstiţiului mă obsedează după ani ! Uitasem, totuşi, că el mă urmărea după *Isabela*“». Răspunde Eliade : „Nu eram interesat doar de simbolul religios al solstiţiului... În noaptea aceea, cerul se întredeschide, se poate vedea dincolo, poţi chiar să dispari... Dacă cineva are această viziune spectaculoasă, el iese din timp, el iese din spaţiu... El trăieşte o clipă care durează o eternitate...“. Am putea spune că Mircea Eliade practică democratizarea enigmei. Oricine poate fi privilegiul miracolului. Oriunde poate fi Shambala. În orice loc profan poate trăi un zeu. Orice spaţiu poate camufla extraordinarul, neobişnuitul, miracolul. *Noaptea de Sânziene* este cartea care dezlănţuie simbolurile lumii eliadeşti. *Shambla* devine *sambô :* „Şi atunci am înţeles că ce este Sambô. Am înţeles că există aici, pe pământ, lângă noi, la îndemâna noastră şi totuşi invizibil, inaccesibil celor neiniţiaţi, — există un loc privilegiat, un spaţiu paradisiac pe care, dacă ai avut norocul să-l cunoşti, nu-l mai poţi uita toată viaţa“.

Fiecare dintre personaje încearcă depăşirea condiţiei umane, statutul de *aservit* al propriei sale identităţi. „Cum aş putea face să am şi o altă identitate ? Cum aş putea să iubesc, în acelaşi timp, două femei ?“

Scanned with OKEN Scanner

Noaptea de Sânziene trebuie să fie romanul care să-l reprezinte pe el, Omul Total, care trăiește, deopotrivă, condiția umană și depășirea ei. Cu alte cuvinte, trăiește experiențele esențiale ale ieșirii din Timp. „Dincolo de timpul istoric, romanul trimite către un timp cosmic, un timp pe care tradițiile îl numesc «Marele An»". În același dialog cu Claude-Henri Rocquet, Eliade precizează : „Aveam ambiția să scriu un mic *Război și Pace*... Voiam să împac un realism istoric cu această aspirație de a fi ieșit din comun la un personaj care nu era nici filozof, nici poet, nici măcar om religios".

Cunoscătorul ar putea zice : Ștefan Viziru e omul profan care poartă o experiență fundamentală. Tot ceea ce se întâmplă și tot ce i s-ar putea întâmpla parafrazează istorii sacre. Omul trăiește în preajma altor oameni care sunt filozofi, scriitori, artiști. Este, inexplicabil, prietenul, confidentul, dublul lor. Poartă pecetea lor. Seamănă perfect cu Marele Scriitor, cu extraordinarul om de succes. Soția lui fusese logodnica Marelui Om. Își organizează, într-un hotel, o cameră pentru retragere. O copie după cameră sambô a copilăriei sau chiar o cameră sambô. Aude, în camera sambô, secretele unui personaj straniu. Retras din familie, instalat în camera sa edenică, Viziru va avea acces la secretele posibilului savant ! E arestat din cauza unei confuzii, e iubit din cauza altei confuzii. Trăiește experiențe fundamentale din cauza unor confuzii. E și nu e el. E omul arhetipal și omul fragmentar, e ființa care a pierdut relațiile sale cu Centrul și le reface, sub semnul miracolului. Romanul rămâne compozit și artificial fiindcă Ștefan Viziru este artificial. E un personaj teoretic prin care descifrăm alte pagini ale lui Eliade. Cele, de pildă, despre *teroarea istoriei* : un israelit în captivitate babiloniană suporta orice fiindcă știa pentru ce suferă. Omul modern a pierdut sensul suferinței și de aceea el va trăi teroarea istoriei : el nu știe de ce suferă, suferința sa nu are nici un sens. Ștefan Viziru va trăi teroarea istoriei, dar ca personaj teoretic. Imun la orice mesaj al politicului, apatic față de orice provocare a prietenilor săi scriitori, filozofi, cărturari, artiști, el va fi *cobaiul perfect* al tuturor ipotezelor teoreticianului.

Scanned with OKEN Scanner

Am putea spune că el, Viziru, camuflează o biografie reală. Că el, excelentul funcţionar, ar trebui să fie martorul martorului şi să mărturisească în favoarea sa. În realitate, ar trebui el să ne spună, eu am plătit pentru alţii ; am fost mereu confundat cu alţii. Şi cu Polihroniade, şi cu A. C. Tell şi cu H. Acterian, admirabili prieteni. În realitate, eu eram Ştefan Viziru, insul care priveşte, abstras, priveliştea ce se deschide sub lagărul de la Miercurea Ciuc. În realitate aşa a fost, vrea să ne spună Viziru. Pe de o parte hermeneutica lui Mircea Eliade descifrează la infinit, descoperă, compune şi recompune, pe de alta, ne propune texte-martor, personaje-martor, lumi paralele pe care ar trebui să le descifrăm noi după regula pe care el, Hermeneutul, ne-o propune. Flancat de un filozof — Biriş — şi de un (mare) scriitor — Partenie —, Ştefan Viziru va fi, de fapt, purtător de cuvânt al acestora. Existenţa sa autonomă e o iluzie. Pentru a fi mesagerul autorului, Viziru trebuia să existe, întâi, ca personaj viabil.

Când spunem că *Noaptea de Sânziene* vrea să rescrie biografia autorului, nu spunem : *vrea să o falsifice*. Nu vrea să o falsifice, vrea doar să o rescrie. În fiecare moment al vieţii sale, Eliade vrea să-şi *rescrie*, într-un fel sau altul, biografia. Să ne dea o biografie *mai* adevărată decât cea pe care i-o oferă istoricului literar banalul document. El vrea să ne ofere *biografia esenţială*, cu secretele-i ireductibile, cu evenimentele dictate de însăşi Legile lumii acesteia. E important, prin urmare, ce a trăit Ştefan Viziru în Bucureştii anului 1938 sau faptul că el a reuşit să-şi transcendă condiţia iubind două femei, regăsindu-şi iubita, trăind eternitatea (clipa nopţii de Sânziene !) alături de ea ? Este important accidentalul elementului biografic decelabil de cercetător sau esenţialul, aşa cum ne este propus de istoricul religiilor ?

„Dacă oamenii ar activa conform naturii lor umane, calitativ deosebite şi ierarhic superioare tuturor celorlalte naturi — ei nu ar avea de ales decât unul din aceste două drumuri : glorie sau asceză". E un refren care revine

Scanned with OKEN Scanner

în interviurile, în declarațiile, în eseurile pe care Eliade le scrie după întoarcerea din India. Fără *succes*, fără *glorie*, viața (care e scurtă !) n-ar avea nici un rost. Vădastra (personaj care se deconspiră din camera „vecină" încăperii edenice a lui Viziru) e tras din alt roman, abandonat. E un erou care vrea cu orice preț glorie. Crede în succesul, în gloria, în steaua sa. El e inventatorul himeric, e mitomanul dinamic, e ridicolul care — iată — e salvat de credință. Vrea să fie altul și se travestește. E un as al travestiului, în acest roman în care fiecare (sau aproape) vrea să se travestească.

Vădastra e chior : e prin urmare, marcat. E demonic, aparține subteranei mizerabile din care se nasc (totuși !) geniile. Fiu de învățător, el descinde din clasa cea mai fertilă a societății românești. E bastardul (diavolul șchiop) acestei lumi de misionari, de apostoli, de fascinați (și de falsificați) ai culturii.

Gheorghe Vasile, învățătorul, ar trăi ceea cineva numea „comedia diletantismului". Sau, poate, mai bine : drama acestei lumi în care mediocritatea sufocă valorile. Prefațează distrugerile de proporții ale Apocalipsei.

Probabil că niciodată Eliade nu a obținut mai mult în explorarea unui univers care l-a interesat cu prioritate : acela al omului comun, mediocru, incapabil să atingă altceva decât orizont al imediatului. Există și o bibliografie accesibilă personajului :. *biblioteca pentru toți.* Cât de distrugător este zelul cultural al insului mediocru, iată o întrebare neobișnuită pentru o carte bazată pe un proiect... uriașesc. Și totuși, acesta e momentul cel mai înalt, probabil, al romanului : singurul în care îl redescoperim pe marele prozator... Într-un timp al asasinatului cultural, Eliade demonstrează că vinovați nu sunt doar asasinii care vin în urma tancurilor, vinovații se află chiar în structurile intime ale procesului nostru de definire. Activismul cultural prefațează asasinatul cultural al anilor cincizeci.

În romanul simbolic se infiltrează mereu *cronica*, documentarul, depoziția. Dintr-un anumit unghi, *Noaptea de Sânziene* este cronica distrugerii României : prin prostie, incompetență, iresponsabilitate. În afara distrugerii țării de către sovietici (despre care a scris la obiect

Eugen Simion) un moment aparte l-ar constitui paginile autodistrugerii, prin demonii meschini al familiei Vasile-Vădastra.

*

„Romanul retragerii din istorie (povestea lui Anisie) trebuie legat de câteva cărţi simbolice ale culturii române. În centrul romanului, actriţa Cătălina rescrie istoria Luceafărului eminescian în cheie proprie. Femeia se îndrăgosteşte de Marile Personaje ale cărţii, ca să sfârşească ucisă d soldaţii ocupanţi. În fond, cartea ar trebui să fie o Arcă pe care să fie îmbarcate toate marile probleme ale spaţiului românesc. Şi toate problemele — revăzute şi adăugite — ale literaturii de până acum a lui Mircea Eliade.

*

ORICE ŢARĂ NATALĂ CONSTITUIE O GEOGRAFIE SACRĂ. „Pentru cei care l-au părăsit, oraşul copilăriei şi al adolescenţei devine întotdeauna un oraş mitic. Pentru mine, Bucureştii este centrul unei mitologii inepuizabile. Numai prin această mitologie am ajuns să cunosc adevărata sa istorie. Şi a mea, poate" îi va declara Eliade lui Claude-Henri Rocquef. De la Virgil Ierunca la Mircea Handoca o seamă de critici, istorici, comparatişti au glosat pe marginea „geografiei sacre" din opera lui Mircea Eliade. Bucureştii cu cartierele lui vechi, Marea Neagră, Bucegii, toate capătă în scrisul său o strălucire neobişnuită. Personajele nuvelelor din exil se vor întoarce *acasă* spre a retrăi anii unei tinereţi neobişnuite. În *La ţigănci* sau *Strada Mântuleasa*, în *Tinereţe fără bătrâneţe* sau în *Ghicitor în pietre* sau în *12000 de capete de vite* geografia sacră e prădată de timp. De evenimente. De război.

Nici unul dintre scriitorii români nu a căutat cu mai multă insistenţă popas într-un loc anumit : într-un loc care devine, în calitatea sa de Centru, paradisiac.

Literatura „din exil" a lui Mircea Eliade are o funcţie compensatorie : regăseşte spaţiul pierdut — nu altul decât spaţiul tinereţii sale. Îl defineşte ca spaţiu intim.

Scanned with OKEN Scanner

TINEREȚEA GENIULUI. Aproape toate nuvelele scrise după 1950 au în centrul lor eroi care își trăiesc starea lor de excepție fie prin genul lor, fie prin condiția supraumană pe care o încorporează. Sunt eroi care, într-un fel sau altul, au contribuit la evoluția umanității. I-au descoperit noile legi. Au înlocuit vechile descoperiri prin altele. Sunt personajele exemplare ale secolului XX, pe care cititorul *Ziarului științelor și al călătoriilor* le-a repus în drepturile lor.

Nel mezzo del camin. Un topos obsedant domină o seamă dintre proze : *selva oscura.* În miezul vârstei, asemenea lui Dante, personajul lui Mircea Eliade se regăsește „într-o pădure întunecoasă". E locul *trecerii* pe tărâmul celălalt, în cealaltă lume. Al ieșirii din scenă. Fiecare dintre nuvele nu-i decât un scenariu pe care, până la un punct, Mircea Eliade îl decodifică : personajelor sale li s-au întâmplat cutare și cutare fiindcă ele repetă *acest* scenariu mitologic. Arta dramatică, spune regizorul Ieronim Tanase, redevine ceea ce a fost : o artă magică. Iar el, regizorul, a fost grav bolnav (așa cum s-ar fi putut îmbolnăvi istoricul religiilor !) fiindcă a interpretat greșit un rol ! La modul gigantesc, Ieronim Tanase urcă pe scenă Istoria Universală. Istoria Universală, așa cum o gândea Hegel, e o manifestare a Spiritului Universal. Noi, zice Ieronim Tănase, trebuie să descifrăm în umbra fiecărui eveniment, semnificația lui simbolică. Orice eveniment, dar nu numai orice eveniment, ci orice întâmplare cotidiană comportă o semnificație simbolică, „ilustrează un simbolism primordial, trans-istoric, Universal". Și explică regizorul : „Repetarea și necontenita reformulare a acestor gânduri constituie, pentru mine, mai mult decât o voluptate intelectuală. Nu se compară cu emoția estetică a recitării unui poem. Îmi place s-o compar cu efectul pe care-l produce, în sufletul unui credincios, recitarea rituală a marilor rugăciuni...". Descifrarea semnificațiilor simbolice secrete poate constitui o revelație. Dispariția marelui scriitor Pandele, a Niculinei și a logodnicului ei are loc în urma unei revelații. În selva oscura a tinereții lor, sania îi va purta „pe tărâmul celă-

lalt", așa cum mașina îi purtase dincolo, în Bois de Boulogne, pe Ștefan Viziru și pe Ileana.

Cine vrea să studieze ideile despre teatru ale lui Mircea Eliade poate să apeleze la Artaud, la succesele teatrului extrem oriental în anii patruzeci, cincizeci, ale ritualurilor grotovskiene în anii șaizeci. N-ar fi rău să scriem că, de fapt, criterioniștii erau, în teatru, precursori și că succesul mondial al lui Andrei Șerban poate fi legat și de ideile lui Mircea Eliade privind teatrul, de *ritualurile* lui Ieronim Tanase, de această hermeneutică pe care o descoperim atât în *Noaptea de Sânziene* cât și în *Uniforme de general, Incognito la Buchenvald, Adio, Nouăsprezece trandafiri.*

* * *

CONVERGENȚA ANTIMODELELOR. Despre Gombrowicz, Mircea Eliade scrie pentru prima dată în volumul al doilea al *Fragmentelor dintr-un jurnal.* I-a citit *Jurnalul* și a rămas impresionat de primii ani de exil al scriitorului. Gombrowicz, notează Mircea Eliade, era pur și simplu muritor de foame : ca să aibă ce mânca, urmărea înmormântările din Buenos Aires. La cimitir se dădeau pomeni și astfel, orgoliosul scriitor, de obârșie dintr-o familie poloneză de demult înnobilată, putea să-și amăgească foamea.

În fond, Mircea Eliade transcrie faptul nu fără un gând interesat : și el, în primii ani parizieni, o ducea mizerabil, locuia în încăperi sordide, își nota cu grijă rezervele financiare și posibilitățile subzistenței. Nu era simplu. Gombrowicz, scrie Mircea Eliade, făcea mizerie pentru că nu se alinia cercurilor literare la modă. Nu voia să devină subaltern. Era mândru, voia să învingă prin literatură. Nu prin acomodări. În *Jurnalul* lui Gombrowicz (1960), găsesc transcris acest text al lui Wittlin : „Scriitorul exilat trăiește într-o societate închisă în care nu e ușor să creezi și e încă mai puțin ușor să creezi opere dezarticulate. Această societate își pleacă urechea cu mai multă plăcere la ceea ce ea cunoaște deja de mai mult timp... Îi este greu unui scriitor în exil să-i impună emigrației gusturile și inovațiile. Nenorocirea lui dacă el su-

combă acestei tentații. Căci dacă într-o societate normală fiecare artist este amenințat de cel mai mare inamic al său, dorința de a plăcea, pericolul care vine de la acest inamic este de o sută de ori mai mare într-o societate închisă, într-un ghetou..."

Câteva exclamații fericite însoțesc afirmația lui Gombrowicz ; el nu face parte dintre cei arși de dorința de a plăcea. Nu-l interesează să placă, are adevărurile proprii, pe care le rostește mereu, cu o duritate necruțătoare. O simți atunci când urci afirmațiile în balanța comparațiilor. Când Gombrowicz scrie : „Cultul creației nu a înflorit niciodată la polonezi. Această națiune, totdeauna fecundată aproape niciodată fecundantă, care a adus atât de puțin culturii universale, nu s-a simțit niciodată creatoare, și n-a înțeles niciodată nimic în acest domeniu. Creația e la noi mai degrabă insipidă", pricepem că patosul exigenței, care îl animă și pe Cioran, atinge paroxismul. Oare chiar așa să fie ? Și dacă e așa, un criteriu al valorii unei națiuni ar trebui să fie capacitatea ei fecundantă ? Combrowicz face parte dintre intelectualii întorși în afară. Exilul e prelungit până la *starea de exil.* El nu se oprește în Europa, căutând aici o zonă liniștită : nu se va întoarce, în 1939, când Polonia va fi invadată, în Europa. Rămâne în Argentina, la o distanță cât mai mare posibilă, de Centru. Chiar evadările din capitală în Provincia argentineană, comentate cu necesara autoironie, pun în valoare Provincia ex-centrică. În țara de adopțiune, Gombrowicz își perfecționează, cât mai mult cu putință, exilul. Vrea să facă din el o capodoperă. Mircea Eliade va căuta cu insistență Centrul, va reveni periodic în Paris, pentru a realiza, cel puțin astfel, o stabilitate interioară. Scrie Gombrowicz : „Resimțeam (nu eu primul la Paris, nu eu singurul), un profund dezgust la vederea urâțeniei lacome. Senzualitatea, care nu izbutea să supraviețuiască goală, se preschimbase în fard și corset — în eleganță —, în toalete și maniere — în conversație și artă —, în cântec și glumă, acea socialitate datorită căreia cele mai felurite lipsuri, dansând laolaltă, creau un splendid bal — acel ésprit care se lua de mână cu șarmul — și veselia îngrozitoare făurită permanent de-a lungul veacurilor ca, orice s-ar întâmpla, să poți totuși să te desfeți... urâțenia atât de conștientă de sine și atât de voioasă ! În această este-

tică respingătoare era cuprinsă fatala naivitate bazată pe iluzia că îţi poţi ascunde vârsta şi te poţi muta împreună cu plăcerile tale la un etaj superior, unde acestea să se poată realiza într-o altă dimensiune".

Eliade se bucură de întâlniri şi reîntâlniri, de Congrese, de iluştri care îi apar în preajmă. Dacă nu-i cunoaşte personal, îi ştie din cărţi. Dacă nu corespondase cu ei, îi citase în nesfârşitele-i bibliografii. Dacă nu-i cunoscuse, le făcuse reverenţele unor lecturi admirative. Jurnalele lui Mircea Eliade consemnează cu minuţie călătoriile, congresele, dialogurile, extazul altora în faţa operei sale, extazul lui în faţa operei marilor confraţi. Sau a colegilor de pretutindeni. La Paris sau la Cairo, la Roma sau la Upsalla, în Italia sau în R.F.G., Mircea Eliade degustă cu mare bucurie întâlnirile. Volumul al doilea din *Fragmente de jurnal* este inaugurat la 19 august 1970, la Stockholm, cu descrieri ale unei lumi de vis : „Scriu aceste rânduri într-o cafenea, în imediata apropiere a Universităţii. Cu abia jumătate de oră în urmă m-am văzut abordat într-un coridor de un tânâr brun, scund. Poartă ochelari şi strânge sub braţ o servietă arhiplină. Alături de el o tânără. E Franklin Pease, directorul Muzeului Naţional de Istorie din Lima... Tănâra care îl însoţeşte îi serveşte de interpret pe lângă cei care nu vorbesc spaniola. Îmi aminteşte că, acum aproximativ două luni, el însuşi şi preşedintele Congresului Internaţional de Etnologie Amerindiană mi-au scris ca să mă invite să particip şi, pentru că eu n-am putut să mă duc la Lima, a venit el la Stockholm, cu singurul scop de a mă întâlni aici. Vorbim toţi trei cu o anumită precipitare..."

Într-o cafenea, într-o cameră de hotel, într-o cameră de oaspeţi Mircea Eliade reface starea paradisiacă a Înălţimii. E celebru, mari savanţi, importanţi oameni de ştiinţă se bucură să-l întâlnească, să-l recunoască. El se deschide către ei cu generozitate, cu fervoare, cu bucurie. Iată ce scrie, în 1962, Gombrowicz despre o conferinţă a Penclubului : „Nimic nu compromite mai tare pe un artist decât un alt artist. Un artist când îl vede pe alt artist, ar trebui să treacă de partea cealaltă a străzii. Eşti artist pentru un neartist, pentru un insuficient de artist, pentru cititorul receptor (...) Oamenii aceştia au fost aduşi din toate părţile globului. L-au silit pe Cassou să schimbe

Scanned with OKEN Scanner

amabilităţi cu Silone, Weidlé îi zâmbeşte lui Madariaga, Butor îl salută pe Dos Pasos, şi ce mai Mă bucur, vă felicit. Ce plăcere, Firește, cu multă plăcere". Lui Gombrowicz nu-i face deloc plăcerea. „Zărindu-mă, tânărul Butor se ridică din fotoliu : — Sânteţi cunoscut în Franţa. Mi-am afundat în el una din acele priviri ale mele, îndărătul cărora eu nu mă aflu : «— Dar dumneavoastră mă cunoaşteţi ?» A tăcut. Nu mă citise niciodată. Nici eu pe el". O sistematică rupere a punţilor. O continuă despărţire de ceilalţi. O fugă din prezent către alt centru. „Forţa artei — scrie Gombrowicz în 1960 — intransigenţa sa, perenitatea sa, renaşterea sa constantă nu se realizează decât prin individul care se exprimă şi care este omul izolat" : Şi mai târziu în acelaşi an, încercând să-şi explice sensurile unei cărţi aflate în atenţia presei : „Să încercăm să le exprimăm astfel : omul, se ştie, tinde către absolut, către Plenitudine. Către adevărul absolut, către Dumnezeu, către deplina maturitate etc. (...) Ei bine... eu revelez alt scop al omului, fără îndoială cel mai secret şi cel mai puţin legal : nevoia sa de Nonplenitudine... de Imperfecţiune... de Inferioritate... de Tinereţe...". Şi :

„Aceste idei îmi domină întreaga operă. Ea este în chestiune de asemenea în *Jurnal*, de exemplu când spun : «Tinereţea mi-a apărut drept cea mai înaltă şi mai absolută din valorile vieţii...». Dar această «valoare» are o particularitate pe care numai diavolul a putut să o inventeze : fiind totodată valoare, ea este ceva mai puţin decât a valoare. Aceste ultime cuvinte «ceva mai puţin decât o valoare» explică de ce, în ciuda acuităţii conflictului viaţă—conştiinţă, care există în opera mea, nu m-am regăsit în nici unul dintre existenţialismele contemporane. Autenticitatea şi inautenticitatea vieţii sunt pentru mine egal de preţioase — paradoxul meu, înseamnă de o parte Valoarea, pe de alta Valoarea neterminată... Insuficienţa... Dezvoltarea incompletă... Iată, după părerea mea, ce aduc eu esenţial, mai personal şi mai specific. Mă gândesc că lipsa de seriozitate e la fel de necesară omului ca şi seriosul. Dacă filozoful zice *omul vrea să fie zeu, eu adaug : omul vrea să fie tânăr* (s.n.). Şi unele dintre instrumentele acestei dialectici «Plenitudine — Nonplenitudine», «Valoare — Valoare neterminată», sunt, cred eu, diferitele vârste ale omului. Iată de ce atri-

Scanned with OKEN Scanner

bui un rol atât de considerabil și dramatic vârstei inițiale, tinerețea. Iată de ce universul meu e degradat : e ca și cum ați fi luat Spiritul de ceafă și l-ați fi aruncat în lejeritate, în inferioritate..."

Unui exil în spațiu i se adaugă un exil în timp. Însăși înaintarea în vârstă nu înseamnă decât perfecționarea stării de exil.

În opera lui Mircea Eliade nu există imaturitate. Există eroi aflați la vârstele copilăriei, ale adolescenței ; copii, adolescenți, rar și întâmplător. În *Fata căpitanului.* Brânduș știe totul despre sine, într-o copilărie ce proiectează înainte un destin miraculos. În prozele mai vechi, personajul-copil are demon, era purtat în lume pe un itinerar care nu-i al lui. O împlinire care este cosmosul delimitează vârsta, mutând adolescența în ținuturile extraordinarului. Agripina, Brânduș, Simina sunt o umanitate în expansiune, vorbind cu o voce care vine de dincolo. Dintr-o lume a dezlimitării. La Gombrowicz există visul unui erou rămas dincoace, la Mircea Eliade există imaginea unui personaj ce trece dincolo, care dizolvă limitele. Care înfrânge, cu oarecare voioșie, limita. În toate direcțiile. Un cutare personaj devine uriaș, crescând peste toate posibilitățile uriețești, altul răstoarnă științele, descoperind teoreme uluitoare, altul pătrunde într-un necunoscut al miracolelor. Unul dintre subiectele esențiale ale lui Mircea Eliade este ieșirea din timp. Nu exilul în timp, ci descoperirea țării veșnicei tinereți. *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte* e basmul care a încântat „generația '30" a literelor românești, devenind, prin Sebastian, Vulcănescu, Noica, dar mai cu seamă prin Mircea Eliade, text de referință al scrisului ei. În *Tinerețe fără tinerețe,* eroul în vârstă de o sută de ani e tânăr și viguros, capabil de eroism erotic. Gombrowicz propune non-plenitudinea, Mircea Eliade mai-mult-decât-plenitudinea. Amintindu-și vârstele adolescenței, Mircea Eliade, de altfel, nici nu vede în urmă un tânăr ci un savant, un autor care împlinea un destin cultural. Care scria cărți, colabora la reviste și ziare, polemiza cu oamenii de seamă ai scrisului românesc. Între paisprezece ani și patruzeci, Mircea Eliade trăiește o tinerețe care nu e tinerețe : o vârstă care se contestă, cu vehemență, pe sine. Liderul necontestat al generației nu e tânăr, nu e bătrân, e din-

Scanned with OKEN Scanner

colo de judecățile privind vârstele. Când își va aminti de anii tineri, Mircea Eliade va insista, cum e firesc, asupra propriei aventuri intelectuale. Celelalte fapte, istorii, celelalte întâmplări ale copilului, adolescentului, tânărului își schimbă forma și înțelesul după contextul în care le amintește. În interviurile din „Rampa" din anii '30 un fel de amintiri va propune cititorului Mircea Eliade, altele ne va propune în memorii, altele în convorbirile cu Rocquet. În miezul unor confesiuni de jurnal, aflăm că scriitorul mai are în sertar un jurnal secret, care ar putea da încă o variantă numeroaselor — deja — variante ale vieții zilnice. Mircea Eliade nu are copilărie, nu are adolescență. Imaginile copilăriei sau ale adolescenței se metamorfozează în funcție de presiunea contextelor. În funcție de operele pe care savantul tocmai le încheiase. În funcție de ultima sa descoperire. Ceea ce s-a întâmplat, derivă dintr-o ordine a lumii. Ceea ce s-a întâmplat trebuie să aibă o semnificație. Un șir de semnificații.

Viața lui Mircea Eliade nu e independentă de buna așezare a lumii. El nu este și nu va fi niciodată individul izolat care trăiește la întâmplare, care viețuiește singur. El este legat de un centru și tot ceea ce i se întâmplă are sens. Chiar și evenimentele minuscule trebuie să fie pline de sens, de semnificație, de adevăr adânc!

*

Nimic, așadar, lipsit de deplinătate. Nimic fără să poarte semnul împlinirilor. La 10 noiembrie 1959 va nota în jurnal:

„Acești treizeci și mai bine de ani, pe care i-am petrecut între zei și zeițe exotice, barbare, inductibile, hrănit de mituri, obsedat de simboluri, legat și vrăjit de atâtea imagini ajunse până la mine din aceste lumi dispărute, îmi apar azi ca etapele unei lungi inițieri. Fiecare dintre aceste figuri divine, dintre aceste mituri și simboluri, se leagă de un pericol înfruntat și depășit /.../. O serie infinită de aventuri intelectuale — înțeleg cuvântul aventură în sensul său primar de risc existențial. N-au fost numai cunoștințe câștigate lent și plăcerea cărților, dar și întâlniri, înfruntări și tentații". Comentează

Scanned with OKEN Scanner

Rocquet : „Istoricul și fenomenologul nu este în fața acestor mituri și a acestor rituri ca în fața obiectelor exterioare — o inscripție de descifrat, o instituție de analizat. Pentru a înțelege interiorul acestei lumi, trebuie să-l trăiești. Ca un actor care intră în rolurile sale... Există uneori o asemenea diferență între lumea noastră de fiecare zi și această lume arhaică, încât propria-ți personalitate poate fi pusă în joc".

Ca un actor, în sensul larg al cuvântului, actorul poate fi scriitor. Mircea Eliade a meditat, în numeroase rânduri, asupra condiției actorului. Actorul și scriitorul sunt două *stări* asupra cărora el s-a oprit nu numai ca eseist, ci și ca savant. A judecat lumea din jur ca un actor și ca un scriitor. Și-a scris opera de savant bazându-se, nu o dată, pe soluțiile de scriitor. Trăiește între actori, un capitol întreg al primului volum de memorii fiindu-i dedicat Soranei Țopa. Actriței îi datorează destule. Scrie câteva piese de teatru, dintre care una, *Ifigenia,* jucată la Teatrul Național atât la începutul deceniului al cincilea cât și la începutul celui de al optulea, cifrează o experiență personală. Cătălina, personaj-cheie din *Noaptea de sânziene* e actriță : însăși *Noaptea de sânziene* are, între personajele principale, un dramaturg, un regizor iar demonstrația „teoreticianului" se bazează pe datele unei piese „postume". Mircea Eliade e în centrul unui grup, căruia îi aparțin nu doar Sorana Țopa, ci și Marieta Sadova, Floria Capsali, H. Acterian, deci actori, actrițe, regizori, tineri ce încercau să reformeze spectacolul, intelectuali pentru care modernizarea culturii române presupune conlucrarea oamenilor de idei, a artiștilor de toate categoriile. E paradoxal cum individualitatea, în acest anotimp al individualităților de excepție, se supunea creației de grup. Romanele bucureștene ale lui Mircea Eliade, *Întoarcerea din Rai, Huliganii* au, de fapt, personaj principal și nu individul izolat : tânărul văzut ca individ generic și nu izolatul, insul limitat la o existență personală. Aceste cărți puteau stimula happeninng-ul, cum ar fi putut fi *Nu :* un excelent recital pentru actor și grup.

Scanned with OKEN Scanner

Ivona, principesă de Burgundia, piesa din 1938 a lui Gombrowicz, a prilejuit numeroase spectacole în deceniile ale cincilea și al șaselea, în anii din urmă fiind jucată și în România. Geneviève Serreau o așază între textele clasice ale literaturii care preced „absurdul", iar pe Gombrowicz între cei ce preced orientările teatrului modern. Printre deschizătorii de drumuri *Ivona...* e consecința unei viziuni despre actor. Pentru Gombrowicz, scrie Czeslaw Milosz în a sa *The History of Polish Literature* (MacMillan, 1969, pg. 434) oamenii, acești eterni actori primesc o formă unul de la altul prin privirea pe care și-o aruncă unii altora. „Ne creăm unii pe alții, ne modificăm unii pe alții... Omul se adaptează în fiecare clipă la ceea ce se așteaptă din partea lui, în funcție de rolul său „comentează Czsslaw Milosz. În *Ferdydurke,* acest proces scriitorul și-l face lui însuși :

„Da, desigur, există o violență permanentă în lumea spiritului : nu suntem autonomi, nu suntem decât funcție de un altul /.../ Noi trebuia să fim astfel încât ceilalți să ne vadă și dezastrul meu personal venea din aceea că, un fel de voluptate nesănătoasă, acceptam să depind de băieții vârstei mijlocii, de adolescenți, de adolescente și de bunele mătuși culturale. Dar întotdeauna, întotdeauna, a avea o mătușă bună în spate, a fi naiv fiindcă alții gândesc despre tine că ești naiv, a fi prost fiindcă unul prost te consideră așa, a fi un ageamiu pentru că un ageamiu te aruncă și te face să macini în propria imaturitate /.../ Să te freci în această lume superioară și adultă fără să poți să pătrunzi în ea, să te găsești la doi pași de distincție, de eleganță, de inteligența seriosilor, de judecățile coapte, de stima mutuală, de ierarhia valorilor și să nu contempli aceste bunătăți decât în vitrină, să le simți inaccesibilitatea, să fie prea mult pentru tine /.../ Să joci rolul scriitorului, al omului de litere, să parodiezi stilul literar și expresiile sale adulte, căutate ?"

Dar, iată, mă întreb cu un fel de dureroasă uimire, acest ins care privește vitrina nu poate fi chiar Mircea Eliade ? Omul care, niciodată n-a știut să conducă o mașină, să fotografieze, care, în momentul când ajunge în Statele Unite vorbește engleza cu o anume dificultate și

Scanned with OKEN Scanner

e înțeles cu dificultate de studenții lui ? Scriitorul care a visat în India inițierea și s-a oprit în fața unei întâmplări amoroase, care a sacrificat Risikesh-ul din cauza — așa cum mărturisește — altei femei, omul acesta proiecta fiecare întâmplare a sa în cadrele imense ale devenirii simbolice, oare Mircea Eliade nu este chiar personajul lui Gombrowicz ?

Ca atâția dintre noi, atinși de aripa imaturității într-o maturitate ce recreează, mereu și mereu, mitul cel mai controversat al epocii noastre : cel al artistului.

* * *

Întreaga mea generație a resimțit, scrie Tadeusz Kantor, influența lui Schulz, a lui Gombrowicz și a lui Witkiewicz" într-o mărturie publicată în „Secolul XX" nr. 5—6/1975. Întreaga generație de creatori. *Clasa moartă* a lui Kantor nu poate fi înțeleasă fără *Ivona...*, după cum nu cred că romanele lui Kusniewicz pot fi înțelese fără experiența grupului *Skamander*. Rar mi s-a întâmplat să descopăr mai creator filtrată o experiență artistică decât în începutul *Lecției de limbă moartă*, în care autorul filmează cu încetinitorul, cadavrul unui prizonier. Jur-împrejur, violența vegetală, pădurea acoperind *lumea de odinioară*. Înfruntarea viului și a morții, confruntarea a ceea ce trăiește cu ceea ce a fost. Valurile de cenușă ce acoperă operele lui Wajda, Szajna, Kantor, tremurul funebru din unele romane și nuvele ale lui Iwaskiewski, Milosz, nu pot fi înțelese fără „reducția ontologică" din opera lui Schulz, Gombrowicz sau Witkiewicz. „Cel normal nu-i decât un funambul deasupra abisului anormalului" scrie, în *Ferdydurke, Gombrowicz*. Imnul funebru răsună deasupra unei bune părți a literaturii poloneze încă înainte ca lagărele să existe. „Experiența interioară" a literaturii propunea retragerea către „materia moartă", către subteranele informe încă înainte ca acestea să devină coșmarescă realitate. *Cenușa, Cenușă și diamant, Clasa moartă ? Infernul* (Dante), *Lecția de limbă moartă* nu sunt inițiative aberante, ci momente firești ale devenirii literaturii : marea experiență a dezrădăcinării trăită

de artiștii polonezi în epoca fără-de-țară se prelungea într-o creație de o bulversantă modernitate.

Eliade trăiește nu o experiență a „materiei moarte", ci o frenetică expansiune a viului. Dar dramaturgul Mircea Eliade, aflat în căutarea Creației unificatoare, nu va găsi urmași în teatrul românesc, ci în proza „experienței mitologice" românești.

CIORAN SAU FIDELITATEA CONTRARIILOR

Cioran se naşte într-un Centru al României de unde, decenii de-a rândul, au iradiat energii spirituale neobişnuite. La începutul veacului, Goga, con-sătean al său, era *poet naţional* în numele unei minorităţi oprimate. Era un contestatar vehement, aşa cum va fi, la începutul deceniului al patrulea, şi Emil Cioran.

Poet al exasperării, Goga îl premerge printr-o seamă de pagini ale sale pe filozof. Unirea de la 1918 — întemeierea României Mari — ne-a făcut să uităm acest filon ardelenesc. Căci literatura „ardeleană" nu este numai literatura energiilor dezlănţuite, este şi a exasperării, a autodistrugerii, a timpului care se goleşte de sine.

Scriind despre izolarea pe care şi-o construieşte, cu migală, cu insistenţă, cu geniu, Cioran, uităm adesea solidarizările sale, căile pe care el le străbate *împreună* cu alţi colegi de generaţie. El este şi va rămâne alături de Mircea Eliade într-o seamă de „aventuri" ale acestuia. Vor scrie unul despre celălalt de câte ori au prilejul. La bătrâneţe, acoperiţi de glorie, vor da prieteniei lor aură homerică. Adevărat este că îi descoperim chiar în paginile violent divergente, apropiaţi. Nu numai în numele lecţiei de antifilozofie pe care o primesc de la Nae Ionescu, ci şi în numele unor opţiuni comune. „Marile tautologii, scrie Cioran în *Manual de descompunere,* nu sunt în fond decât nişte tautologii strălucite. Care-i avantajul să ştii că natura fiinţei constă în «voinţa de a trăi», «în idee», sau în fantezia lui Dumnezeu sau a chimiei ? Simplă proliferare de cuvinte. Ceea ce *este* refuză cu repulsie strânsoarea verbului, iar experienţa intimă nu ne dezvăluie nimic dincolo de clipa privilegiată şi inexpri-

Scanned with OKEN Scanner

mabilă. De altminteri, ființa însăși nu-i decât o pretenție a Nimicului".

Firește că niciodată Eliade nu ar contrasemna o asemenea propoziție : dar personajele sale purtător-de-cuvânt propun itinerarii asemănătoare. Spune Anisie, cel din Noaptea de Sânziene :

„Nu uita că istoria a fost posibilă și datorită unui exces de cuvinte. Ca să scapi de istorie, ca să te zmulgi din ea, încearcă să regăsești etapa pierdută din viața umanității, în care cuvântul nu era decât purtătorul de cuvânt al unei realități sacre. Ai să vezi că ai să regăsești totodată..."

Între lecțiile cu care Eliade se întoarce din India este și cea oferită de Bhagavad Gita : *să renunți la fructele muncii tale*. Nu trebuie să te legi de fructele muncii tale, dacă vrei să fii om liber. În *Sfârtecare*, Cioran va nota : „*Sarakarmaphalatyaga*... După ce am scris acest cuvânt fascinant, cu litere groase pe un petec de hârtie l-am agățat, cu mulți ani în urmă, pe peretele odăii mele, astfel încât să-l pot contempla cât e ziua de lungă. A rămas acolo luni de-a rândul, pentru ca până la urmă să-l dau jos, când am băgat de seamă că mă legam tot mai mult de magia lui și tot mai puțin de conținut. Totuși, înțelesul lui : *detașare de rodul actului*, este de asemenea importanță încât cel care s-ar pătrunde cu adevărat de acest înțeles n-ar mai avea nimic de îndeplinit, ajungând la singurul capăt válabil, la adevărul adevărat, ce le anulează pe celelalte, denunțate drept vide, el însuși vid dealtminteri — dar un vid conștient de sine". Cel care citește paginile acestui „dialog indirect" înțelege că a doua lecție a lui Cioran a fost a Indiei. Ca și în cazul lui Mircea Eliade.

Atâta doar că Emil Cioran refuză să construiască pe fundamentul ireductibilului : Mircea Eliade e animat, mereu și mereu, de febrele construcției. Eliade recepteaza mesajul indian ca un program de reconstruire a Lumii · Cioran contemplă uluit realitatea ultimă, refuzând să atenteze asupra frumuseții ei. În ultimă instanță, Cioran rămâne abandonat Răsăritului, Mircea Eliade se va întoarce, de fiecare dată, acasă. Sau Acasă.

Scanned with OKEN Scanner

Demonii lui Eliade sunt înjugați la trebile lumești ale constructorului. Ei au scăpat din Infern : ei sunt precum dracii din folclor, din povestirile lui Creangă sau ale lui Caragiale, personaje pozitive. Se întrupează în artiști, în scriitori, în avocați, în bărbați de succes și în femei fatale. Așa după cum ușor se poate deduce (și cum, Eliade va repeta mereu) pentru autorul *Mitului androginului*. Demonul e „cel ce răul îl dorește și numai binele îl face". El evocă, în gândirea lui Eliade, o *natură complementară*.

Eliade scrie mereu, cu o fertilitate deconcertantă. Cioran e steril, dar asta nu înseamnă că nu își pune amprenta asupra deceniului al patrulea printr-un șir de articole șocante. Dan C. Mihăilescu (care le-a adunat într-o culegere memorabilă : *Revelațiile durerii)* observă, cu dreptate că „Toată publicistica lui Cioran din deceniul al patrulea, neinclusă în cele cinci volume tipărite până la plecarea din România, se edifică în jurul a două axe : *Pe culmile disperării* și *Schimbarea la față a României*. Infernul eului și infernul etniei." Este adevărat, dar trebuie să subliniem că eseistul, despovărat de proiect, pune în valoare o capacitate de a iubi ieșită din comun. Scriind despre Nae Ionescu, Lucian Blaga, Petru Comarnescu, I. Brucăr, Al Dima, Mircea Eliade (mai ales Eliade !), gânditorul se dovedește a fi un sentimental. Scriind despre marile probleme ale universului, totul se colorează în negru. Recenzând cunoscuții, săi, Cioran își folosește, ca și Eliade, superlative de gală. Își revarsă asupra lor preaplinul iubirii.

Migrațiile de la idei la nume, de la teorie la indivizi ni-l arată pe mizantropul Cioran capabil de alianțe. Strălucitor analist, el concede că operele colegilor săi merită un loc în ierarhiile privilegiate. În *Sensibilitatea tragică în cultura română* tristețea că în cultura română n-ar exista o „sensibilitate tragică" e îndulcită de prezențele lui Blaga, Eliade, Manoliu și Holban. Ei, cu sensibilitatea lor tragică, ar remedia cât de cât situațiunea !

Ceea ce se poate deduce din articolele lăsate prin reviste e că tânărul Cioran e un generos, un solidar, un sentimental. Când e să recenzeze, e săritor și plin de vorbe bune. Nu mai are importanță (sau are o importanță

Scanned with OKEN Scanner

minoră) convergența ideilor : „Considerațiile d. lui Brucăr asupra filosofiei sunt destul de sugestive și interesante, pentru a bănui în ele sensul unei construcții viitoare, pe care o așteptăm...“ Dar *Aspecte și atitudini ideologice* de Al. Dima ? „Trebuie să mărturisesc — sună prima propoziție — preferința mea pentru cărțile pline de învolburare, de haos și de dezorganizare, care întrunesc lirismul cu substanțialitatea și unifică gândul cu simțirea, fără să atingă o cristalizare formală...“. Cartea lui Al. Dima „scrisă clar și elegant, cu o arhitectonică bine definită“ nu face parte din categoria celor preferate de recenzent. Dar, scrie Cioran, în chip de adversar respectuos : „îl întreb pe Al. Dima : cum să realizezi o autohtonizare, când fondul nostru național este atât de inconsistent și de fragil ? Cum să realizezi autohtonizarea într-o țară fără destin ?“ E evident că a întâmpina cu asemenea întrebări cartea „scrișă clar și elegant“ echivalează cu o confruntare de la egal la egal. Ca între amici.

După Nae Ionescu, filozoful cel mai iubit de Emil Cioran (ca și de Eliade sau Noica) va fi Blaga. Ca semnificație, Blaga ar putea fi chiar mai sus de Nae : „Dacă în Eminescu a izbucnit elementul slav din sufletul moldovenesc, în Lucian Blaga a izbucnit nu mai puțin ceea ce e germanic în psihologia Ardealului. Ne gândim nu atât la o afinitate de sânge, cât la acel imponderabil care determină o conștiință să graviteze înspre esența unui neam sau a unei rase. Cine nu s-a simțit, la lectura operei lui Blaga, rătăcitor prin nu știu ce oraș german, în nopți senine, cu stele reci și imobile, cine nu s-a adunat în sine pe străzi înguste și intemporale, într-o melancolie stăpânită și într-o reverie concentrată, acela n-are schema și substructura necesare unei înțelegeri mai adânci. Iubesc la Lucian Blaga contactul viu cu realități moarte“.

Lucian Blaga e primul său maestru. În „orașul său provincial“ pe care îl evocă în portretul închinat lui Eliade, numele maestrului va fi sunat mai plin și mai puternic. Prin fereastra ardelenismului (pe care Cioran privește, cu ascunsă încântare, din când în când) imaginea lui Blaga e chiar strălucitoare : „Lucian Blaga este întâiul ardelean care și-a pus alte probleme în afara domeniului practic... Până la el, toți au fost luptători... Lucian Blaga este cea mai completă personalitate din România, deoarece s-a ri-

Scanned with OKEN Scanner

dicat la același nivel pe toate planurile în care s-a realizat".

Există numeroase asemănări între tânărul Blaga și tânărul Cioran. Paginile de alfabetizare filozofică din *Fenomenul originar*, *Fețele unui veac*, *Daimonion* și, mai ales, cele din *Probleme estetice* (1924), cu imperativele lor categorice și cu vigoarea lor afirmativă, cu energia lor demolatoare („Putrefactele altor vremi nu-și redobândesc niciodată viața... Metafizica și organizația socială ne-au rămas datoare...") trebuie reținute ca model. Între textele tânărului Blaga se numără și *Revolta fondului nostru nelatin* : „Din partea noastră (scrie Blaga) ne bucură când auzim câte un chiot ridicat din acel subconștient barbar, care nu place deloc unora. Așa cum înțelegem noi — într-adevăr nu ne-ar strica puțină barbarie. Dacă privim în jur sau în trecut, întâlnim o apariție simbolică : Hasdeu-misticul : un mare îndemn pentru viitor". Articolul e publicat în numărul 10/1921 al *Gândirii* într-o epocă în care cărturarii formulau *proiecte*. Fiindcă România Mare urma a fi construită.

Să încercăm, recitind *toate* textele de tinerețe ale lui Emil Cioran, să tragem o concluzie. Cioran, putem observa, trăiește bucuria de a fi alături de cineva. Pășește către prieteni senin : e dornic de iubire. Negativismul său se clădește pe temeiul unei iubiri totale, uneori contrariate, alteori lipsite de speranță. Ca și pentru Eminescu, rămâne un îndrăgostit mizantrop. Schopenhauer, pentru amândoi gânditor de căpătâi, îi leagă de un șir de imagini ale Lumii.

MOARTEA UNUI IMPERIU ȘI NAȘTEREA UNEI LITERATURI. Scriam că România Mare se naște pe ruinele unor Imperii care își încheie, la 1918, mesajul lor manifest. Noi scriem astăzi despre Imperiul Austro-Ungar sau despre Imperiul țarist ca și cum am fi trăit dintotdeauna în afara lor. Refacem cu greu sentimentul celor care, în 1918, au devenit cetățenii unei *țări noi*. Somați de lecțiile simplificate ale manualelor de istorie, bine dresați de literatura patriotardă a barzilor oficiali, trăim senzația că România Mare a fost eternă. N-a fost. Re-

Scanned with OKEN Scanner

breanu, Aron Cotruș, Lucian Blaga, Goga, Agârbiceanu scriu, după 1918, literatura unei *țări noi*. Eroii lor au un regim ascensional, patosul lor e legat de speranță. Totul poate începe în această țară. De altfel, scriitorii ardeleni fuseseră întotdeauna mesageri ai speranței. Oameni ai satului, ei propuneau un etos rural ; mesianismul era o consecință firească a tipului de creativitate reprezentat de ei.

Literatura Imperiului agonic era pentru scriitorul român un drum închis, una dintre fundăturile posibile. „Numai încetul cu încetul am reușit în cursul anilor să-mi revizuiesc gustul față de noua pictură", va scrie, în *Hronic*, Blaga. Chiar atunci când va privi cu simpatie către expresioniști, Blaga o face cu ochii expertului care descoperă o noutate energetizantă. Expresionismul lui, ca și al lui Aron Cotruș, vizează un fond german care urcă la Goethe (sau, pe această cale, la Nietzsche) și nu este legat de literatura agonică a Imperiului.

Cu Emil Cioran lucrurile stau puțin altfel. Emil Cioran aparține *și* acestui Imperiu. E și cetățean al lui. Imperiul îi aparține. Nu se dezice de el. În *Despre două tipuri de societate* va sublinia diferențele care îl despart de Noica :

„Născut dincolo de Carpați, nu l-ai putut cunoaște pe jandarmul ungur, teroare a copilăriei mele transilvane. Când zăream vreunul, chiar de departe, intram în panică și-o luam la goană : era străinul, dușmnul ; a urî însemna a-*l* urî. Din cauza lui, îi uram pe toți ungurii cu o patimă curat ungurească. Nu e nevoie să-ți spun mai mult ca să pricepi cât *mă pasionau*. Mai pe urmă, schimbându-se împrejurările, n-am mai avut motive să-i dușmănesc. Cu toate acestea, multă vreme încă, nu-mi puteam imagina un opresor fără să mă gândesc la tarele și fascinația lor. Cine se revoltă, cine se răzvrătește ? Arareori sclavul, ci aproape întotdeauna asupritorul devenit sclav. Ungurii sunt excelenți cunoscători ai tiraniei, pentru c-au practicat-o cu o competență inegalabilă : ar depune mărturie minoritățile fostei monarhii. Iar pentru că știuseră... să facă pe stăpânii atât de bine, ei erau, în epoca noastră, mai puțin dispuși decât oricare altă națiune a Europei centrale să suporte scla-

via ; de vreme ce avuseseră gustul poruncii, cum să nu-l aibă pe al libertății ?"

Trebuie să izolăm în aceste confesiune, câteva momente. În primul rând, al amintirilor din copilărie : al momentului în care se naște *ura*. Îi uram, zice eseistul, cu o patimă curat ungurească : pe toți ungurii.

În celebra sa autobiografie, Manès Sperber s-a oprit asupra urii față de sine a evreului. A încercat să arate cum se numește *Selbsthass* în ghettourile evreiești. E diferită situația unei „minorități naționale" din Imperiul Austro-Ungar de situația unui evreu din Galiția ? În aparență, toate îi despart. În realitate, prezența soldatului, a jandarmului, pretutindeni aceeași, creează sentimentul de insecuritate, de colonie penitenciară, de ghettou. *Teama de a nu încălca Legea* devine, în prezența Jandarmului, torturantă. De ce, în numele eliberării, să nu te identifici cu dânsul, cu Forța Ordonatoare, în numele aceleiași aspirații care te îndeamnă să scrii, să creezi, să compui ? Setea demiurgică trece prin această vamă : identificarea cu opresorul. Iar identificarea cu opresorul conduce către disprețul pentru celălalt, cel rămas în ghetou. Ura se dedublează devenind iubire și ură ; iubirea se dedublează, la rându-i devenind ură și iubire. Într-o scrisoare către Eliade din 1935, Cioran va încerca să-și explice acest mecanism :

„Deși am pentru tine o simpatie infinită și nedezmințită, simt uneori să te atac fără argumente, fără probe și idei. De câte ori am avut ocazia să scriu ceva împotriva ta, de atâtea ori am observat o creștere a afecțiunii. Pentru toți oamenii pe care îi iubesc am un sentiment atât de complex, de haotic și de echivoc încât mă apucă amețelile când mă gândesc. M-a apucat o dorință frenetică de ascetism, de post, de singurătate metodică, de chin organizat, de sfâșiere sistematică. Poate sunt singurul dintre prietenii tăi care să înțeleagă accesele tale de furie, dorința de suprimare a continuității vieții, pasiunea unei rupturi. Mi-e frică ca toată tortura să nu fie o tentație satanică, o demonie subterană... Tot ce nu e istorie e religie. Totul este religios : căci istorie nu este. Tragedia mea provine din faptul că sunt un om nereligios, ca și tine. N-am curajul distanței noastre de lume".

Scanned with OKEN Scanner

A RĂMÂNE ACASĂ înseamnă pentru Emil Cioran a rămâne în Imperiu ; acolo el este acasă într-adevăr. El nu s-a despărţit de soldatul cu pană la pălărie, nici marii maeştri ai limbii sau ai culturii germane. El este ultimul mare scriitor al Imperiului agonic. Ceilalţi au murit de mult ; s-au resorbit în spaţiul noilor literaturi ; au devenit austrieci, polonezi, croaţi, maghiari, cehi, ucraineni, români. El rămâne pentru a prelungi o revoltă, pentru a trăi până la capăt o umilinţă şi pentru a respira aerul apăsător al unei agonii. El glosează, voluntar sau involuntar, pe marginea romanelor lui Roth, Broch, Musil şi Karl Kraus, autorii celor patru Apocalipse Imperiale. Literatura sa îi presupune în preajmă pe Kafka sau Celan (traducător al său în germană). Ea presupune, în acelaşi timp, cultul morţilor. Un atât de cunoscut cult al morţilor : un atât de familiar obicei vienez.

Fără a minimaliza lecţia lui Nae Ionescu — ba, dimpotrivă, aşezând-o în centrul oricărei analize „cioraniene" — trebuie să scriem că autorul *Amurgului gândurilor* vine la Bucureşti cu lecţia despre agonie şi moarte bine învăţată. Ucenicia sa universitară îi va consolida intuiţiile, sentimentele, îi va forifica necredinţele. El se va întoarce în Ardealul său de câte ori va avea ocazia. Spre deosebire de Eliade, e un retras. Nu aparţine spectacolului bucureştean, nu defilează la reuniunile mondene şi nici măcar pe Calea Victoriei. E claustrat în bibliotecă. E un om al bibliotecii. Iar biblioteca poate fi un spaţiu izomorf celui Imperial.

Austriecii, ne spune un cercetător al fenomenului, au preferat adesea comuniunea cu morţii decât solidaritatea cu viii. Imaginea morţii e una dintre cele mai familiare în arta începutului de secol. Jugendstilul nu ignoră tonurile funebre. „Moartea le apărea — scrie William S. Johnston în al său *Spirit vienez* — ca o promisiune a eliberării de plictiseală ; *într-o lume uzată până la ultima ei fibră* (s.n.) ea rămânea singura necunoscută majoră. Prin sinuciderea sa, Weininger a realizat ceea ce, alţii, nenumăraţi, visau să împlinească... Contemplaţia morţii era reversul pheacianismului vienez".

Insula pheacienilor, cea din Odiseea, era insula celor care nu au nici un fel de griji. Mitul ei a fost reactualizat de Schiller, dar și de analiștii fenomenului vienez. Gustul pentru himeră, pentru viața într-o nesfârșită sărbătoare ar circumscrie termenul. *Contemplația morții* este reversul pheacianismului, dar este și o consecință a lui. Bătăile cu flori de la Șosea din anii 20, nesfârșitele sărbători ce-au urmat Unirii demonstrau că și Bucureștii își pot avea pheacienii lor.

Imperiul său rămâne o temă importantă în scrisul lui Cioran, chiar dacă generalizările sale se opresc, îndeobște, la alte imperii. Atunci însă când se va opri asupra Imperiului Austro-ungar va dovedi o cunoaștere de zile mari a eroilor, personajelor, mitologiilor. Va avea opțiunile sale personale : îi iubește patetic doar pe eroii „problematici" ai acestei lumi. Dacă pentru cei patru autori ai Apocalipselor Imperiale în primplan ieșea mereu Franz-Joseph, ultimul ostaș al Cauzei Pierdute, erou central pentru Cioran este Sisi, soția împăratului mesager al spiritului agonic în ipostaza sa *feminină*. Ca și Eliade, ca și Sebastian sau Sulutiu, el se exprimă mai bine prin Anima.

*

HEAUTONTIMORUMENOS. *„Decăderea Austriei, scrie Cioran în 1983, a fost într-un fel repetiția generală pentru iminenta noastră prăbușire"*. Ceea ce ne așteaptă la sfârșitul acestui veac s-a întâmplat atunci la Viena. Viena este prin urmare, cheia înțelegerii Apocalipsei cioraniene. Această Vienă în care decadența se afirma în ipostazele ei ideale : „În istorie sunt importante numai perioadele de declin, deoarece numai atunci se pun toate problemele existenței în general și cele ale istoriei ca atare. Totul se ridică atunci la nivelul tragicului...". Un articol publicat în *Vremea* în deceniul al patrulea — *Nae Ionescu și drama lucidității* — trebuie recitit pentru a observa cum temele Imperiului agonic, ale decadenței, ale finalului de epocă, se resorb într-una singură : în tema *autodevorării*. Fiindcă îl iubește enorm pe profesorul său preferat, îi va așeza pe piept medalia pe care o socotește cea mai prețioasă : „Nu-l cred pe Nae Ionescu atât de puțin pesimist, încât să considere pe oameni altceva decât pretexte și cu ei toată

Scanned with OKEN Scanner

istoria. De la el am învățat că existența-i o cădere și cine m-ar opri să trag concluzia că scopul vieții este chinul, autotortura, voluptatea satanică. Este drept, însă, că nu toți am fost meniți unei autodistrugeri frumoase și pasionante." Cât de pasionantă a fost, până la urmă, autodistrugerea lui Nae Ionescu, s-a văzut.

SCHIMBAREA LA FAȚĂ A ROMÂNIEI — o carte îngropată în timp. Ne ocupam, mai spre începutul acestui curs, de „proiectele de Renaștere" pe care le imaginau spiritele directoare ale epocii, marii profesori preocupați de canalizarea energiilor naționale. Primul șir al proiectelor, prima serie a entuziasmelor, se încheie în 1926. Ilustrativ pentru posibilele analize poate fi un articol al lui Nae Ionescu — *Marea* — care arăta că nu atât de literați avem nevoie — e deja inflație de cuvinte mari — cât de specialiști ai construcției, oameni ai preciziei, ai științelor exacte, ai disciplinei constuctive.

Sigur că data propusă — 1926 — poate fi, cu bune argumente, contestată. Dar în jurul acestei date se încheie delirul autorilor de proiecte. Chiar atunci când vor fi bântuiți de himere, autorii „Renașterii" manifestă realism și o bună stăpânire a derivei lirice.

După 1926 intră în publicistica românească elevii lui Nae Ionescu. Profesorul îi învățase să nu se teamă de greșeală ; orice eroare devine creatoare. Ea poate oferi alternative : căi noi. Adevărurile trebuie căutate nu în afară, ci în interioritatea fiecăruia. Se rupeau, astfel, barierele tradiționale puse în fața creativității. Se elimina orice frână din calea exprimării „adevărurilor personale" ale fiecăruia. Tinerii profeți — căci profetismul devine iarăși modă — se puteau rosti oricum despre orice, nimeni nu era îndreptățit să-i judece. Cu atât mai puțin bătrânii.

În anii lor maturi și Cioran și Eliade și ceilalți elevi ai lui Nae Ionescu se vor dezice de polemicile anilor lor tineri. În ultima ediție a *Schimbării la față a României* (1990) pus la loc de cinste e *Avertismentul* autorului : „Am scris aceste divagații în 1935—1936, la 24 de ani, cu pasiune și orgoliu. Din tot ce-am publicat în românește și în frantu-

zește, acest text este poate cel mai pasionat și, în același timp îmi este cel mai străin. Nu mă regăsesc în el, deși îmi pare evidentă prezența istoriei mele de atunci. Am crezut de datoria mea să suprim câteva pagini pretențioase și stupide. Această ediție este definitivă. Nimeni nu are dreptul să modifice".

Așadar, *Schimbarea la față...* e o carte pe care autorul nu și-o mai asumă decât cu mare prudență. A suprimat câteva pagini „pretențioase și stupide". Din tot ceea ce a scris, acesta i se pare „textul cel mai stupid". Este prezentă în el „istoria mea de atunci". Suntem invitați să-l citim ca pe o mărturie a unei epoci revolute.

Carte fanatică, *Schimbarea la față a României* își trăgea seva dintr-un timp al fanatismelor. Ea a șocat la momentul apariției prin cuvintele grele pe care le adresa României, țărilor din această parte a lumii. Dacă numeroasele manifeste ale generației tinere obișnuiseră publicul cu obrăznicia programatică a tinerilor de toate culorile, violența cioraniană reprezenta o premieră. În cultura română există o așezare, un bun simț care nu-l îndepărta foarte tare pe pamfletar de o cale de mijloc. Polemistul avea umor și deraierea se recupera printr-un zâmbet autoironic. Provocarea și anatema îi era străină cărturarului român. Celelalte culturi ale estului — de la cultura rusă la cea poloneză — mai trăiseră momente de autoflagelare. Michnik observa că „negația spiritului polonez" ține chiar de tradiția poloneză.

Ceea ce se poate citi între rândurile acestei cărți „furibunde" nu-i numai un proiect de renaștere al României, cât mai, ales, un proiect de renaștere al Imperiului pierdut în formulă românească. Nu numai o Românie care să aibă populația Chinei și destinul Franței își dorește eseistul, ci un Imperiu care să umilească, la rându-i, orice Imperiu ar pune în cauză ideea imperială.

Carte care duce până-n pânzele albe exasperările, obsesiile, întrebările, nemulțumirile unei generații, *Schimbarea la față a României* se sprijină pe două modele ce păreau promițătoare în anii treizeci : al Italiei fasciste și al Germaniei naziste. Ele păreau a învia măreția apusă a Imperiilor de odinioară.

Cariera celor ce visau să facă România „o țară ca soarele sfânt de pe cer" se încheie în ianuarie 1941. Odată cu 24 ianuarie 1941, o seamă dintre paginile lui Cioran, Noica, Eliade, Nae Ionescu devin documente de istorie literară. Iar odată cu 9 mai 1945, diagramele unor catastrofe.

Într-o lume în care războiul a fost pierdut de toți, o viziune globală a înfrângerii devine mult mai importantă decât o retrospectivă euforică asupra celor ce-au fost. După 1948, când occidentul va realiza amenințările aliatului sovietic după 1968, când noua dreaptă va avea nevoie de strămoși, Cioran va putea deveni unul din capetele de afiș ale gândirii europene.

Fremătând de idei, de proiecte, *Schimbarea la față a României* — ca și celelalte cărți ale etapei românești ale lui Emil Cioran măsoară mai degrabă setea de revanșă a intelectualului român decât nevoia sa de repere. Ce se întâmplase după reîntregirea României? Romanele anilor douăzeci sunt pline de intelectuali care se trezesc în fața unei clase politice imorale, puse pe jaf ; în fața unor proaspeți îmbogățiți semianalfabeți care dictează. Nu despre România scrie Cioran, ci despre ordinea și dezordinea unei lumi ; iar defectul cel mare al acestei lumi e de a trăi în afara lui Dumnezeu :

„Defectul autocriticii noastre este de a nu fi avut nimic dintr-un patos religios, de a nu fi făcut din mesianism o soteriologie. Dacă problema misiunii noastre nu va deveni o doctrină de mântuire, suntem pierduți, adică ne vom pierde în noi înșine, fiindcă lumea nu ne-a avut niciodată". E aceeași întrebare pe care Camil Petrescu o punea în fruntea unui capitol despre înfrângerile românești: *Wer kann Rumänien retten* ? Cine poate să salveze România ? Exasperarea feciorului de preot din Rășinari — al doilea fecior de preot din Rășinari care poposește în Vechiul Regat — nu face altceva decât să activeze întrebările de odinioară ale pașoptiștilor. În fond, cărțile lui Cioran nu sunt altceva decât o altă *Cântare a României*, dintr-o altă epocă în care nu mai e timp :

„Dacă România nu va face istorie, va rămâne ultima țară din lume, așa cum e trăită de cetățeanul de fiecare zi. Trebuie să ne fi trăit religios drama noastră românească, pentru a ne mântui de atâtea păcate naționale".

ACVILA ŞI CRUCEA. Un autor care face apologia sinuciderii trebuie, cel puţin, să practice asceza scrisului şi a exprimării. „Prima mea carte cu un titlu sforăitor — va explica Emil Cioran — am scris-o în româneşte, la 21 de ani, promiţându-mi în acelaşi timp să nu mai reîncep vreodată". De fiecare dată autorul îşi promite acelaşi lucru şi îşi calcă promisiunea. Dacă în anii tinereţii retragerile sunt dense confirmâd — cât de cât — forţa cu care scriitorul *încearcă* să-şi respecte promisiunile, în anii din urmă Cioran a devenit o prezenţă familiară în ziare, reviste, pe ecranele televizoarelor. Filozoful dialoghează în faţa aparatelor de luat vederi cu Liiceanu, povesteşte istorii ale anilor săi de demult, se explică. Nu mai e un retras, nu mai e un refugiat. E unul dintre marii scriitori ai secolului, şi care mare scriitor a rezistat presiunii tandre a admiratorilor ? Bătrânul ardelean a participat chiar la un spectacol al lui Caramitru (Eminescu !) salutând, sub reflectoarele operatorilor de televiziune, evenimentul : omagiind şi elogiind. Presa l-a convocat — ca expert în probleme româneşti — în zilele fierbinţi ale lui decembrie 1989. Şi dintr-odată marele gânditor, smuls retragerilor sale, comentează, în chip de vedetă, momentul istoric. Hotărât lucru, avea dreptate Nae Ionescu : numai raţa nu ratează.

Cele mai interesante dintre mărturisiri sunt cele care ilumineză biografia extraordinarului personaj. Mama făcea parte dintr-o familie românească înnobilată. Bunicii dinspre mamă ai lui Cioran erau, prin urmare, nobili sărăciţi aşa cum se mai găsesc în ţărănimea ardeleană. Linia aristocratică nu se pierde prin relaţia cu preotul din Răşinari ci, dimpotrivă, se întăreşte. Călinescu sublinia aristocratismul lui Goga şi al ţăranilor locului. Linie nobilă, cu acte şi patalama n-ar fi însă decât dinspre mamă. Tatăl, preotul, pare — în ciuda locului său într-o ierarhie a locului — un *uzurpator*.

Inaptitudinea pentru religie alături de convingerea că doar „o doctrină de mântuire" poate salva ţara alătură, precum întotdeauna în opera lui Cioran, termeni contradictorii.

În stilul său imperial, autorul lansează edicte pe care doar nespecialistul le-ar putea suporta ; specialistul ar avea nevoie şi de un răgaz necesar demonstraţiei. Ce să

spună dumnealui în fața unor afirmații de genul : „Cultura bizantină n-a fost decât un văl negru care ne-a ascuns lumina, un doliu sinistru al mizeriei naționale". A privi cu atâta dispreț către Bizanț, către culturile „mici" care ne înconjoară, către vecinii noștri care ne însoțesc în istoria de după 1918 ține atât de pașoptismul à rebours al feciorului de preot din Rășinari, cât și de morga strănepotului de baroneți ai Imperiului.

*

O ADDENDA CIORAN, ELIADE ȘI NOICA : UN TRIUNGHI MAGIC. Atâta dispreț nu-i în firea lui Eliade și nici a lui Noica, personaje conciliatorii, gânditori pentru care Bizanțul e un teritoriu al forțelor catalizatoare și nu unul inamic. Așa cum inamice nu pot fi culturile vecine. Radicalismul lui Cioran nu iartă nici prietenii săi, pe care îi mustruluiește în articole categorice. Prietenia nu se rupe, nu se fisurează (am văzut scrisoarea lui Cioran către Eliade, cu încercările-i de a descifra fluctuațiile relației) cum se întâmplă, îndeobște, la casele mari ale filozofilor. Dar nici nu înseamnă (pentru anii treizeci) că se încarcă de valori pozitive. N-ar fi rău să începem această parte a analizelor noastre cu o observație din ianuarie 1937 a lui Cioran : „Mircea Eliade reprezintă orientarea spirituală, aspectul suprapolitic al generației noastre". Afirmația a fost repetată de mai toți prietenii lui Eliade : autorul *Huliganilor* nu-i eroul tranșeelor. *A reprezenta aspectul suprapolitic, orientare spirituală* nu este, pentru junii violenți ai „renașterii naționale" vorbă de laudă. E iritant pentru politicianul de dreapta, cu mâna pe armă în tranșeea imediatului, să fie flancat de un teoretician, de un artist cocoțat „dincolo de bine și de rău". Pentru luptătorul adevărat, artistul rămâne un paria. Interesează doar cel care se sacrifică pentru cauză : devotații fără idei, fără aproximație, fără autonomie.

Orientarea spirituală, aspectul supra-politic al opțiunii culturale nu sunt, deci calități. Nu conotează valori. A reprezenta aspectul suprapolitic al generației nu sună, nici măcar pentru Cioran, a laudă.

Există trei eseuri ale lui Emil Cioran care ar trebui, în procesul Eliade, repuse în discuție. Ele se numesc *Omul fără destin*, *Cultură și viață* și *Problema fiecărei clipe* și au apărut în octombrie 1933 în *Vremea* și în *Rampa*. Primul a fost evocat, pe diverse tonuri, și de Eliade și de Cioran. *Omul fără destin* dă chiar titlul unui capitol din *Memorii*. Eseul a fost scris, spune Eliade, sub presiunea Soranei Țopa fiindcă junele orientalist o jignise în cel mai sfânt amor al ei. Pur și simplu. Eliade a trebuit să aleagă între două femei și n-a ales-o pe Sorana Țopa, iar actrița l-a pârât lui Cioran. Care a sancționat, la modul filozofic, gestul. În stilul emfatic al *Memoriilor*, Eliade este dispus să ierte și să uite. Nimic politic, totul a fost o poveste a donjuanului pedepsit. Cu ale cuvinte, tânărul cavaler Cioran voia să apere onoarea actriței. Ea va aprecia gestul cum se cuvine, așa cum apreciase, de-a lungul timpului, gesturile cavalerești ale marilor bărbați ai culturii române.

Dacă recitim cele trei articole (căci există o relație între ele) vom observa că ele transcriu o iritare mai adâncă decât aceea a cavalerului servant, a justițiarului și a moralistului. Ele sunt scrise în numele unui radicalism care solicita *anagajarea totală*. Părăsirea junei artiste nu-i decât prilejul declanșării procesului ale cărui *documente inefabile se coceau*, aerul fierbinte al deceniului. Nu ai destin decât dacă poți deveni un caz, și nu poți deveni un caz dacă nu ai puncte negre, *negre până la strălucire*, în premisele ființei tale. „Aceia care sunt veșnic noi, care lichidează în fiecare clipă cu temele de gândire și cu formele de simțire, care n-au forme centrale ci cultivă *pitorescul și estetica vieții interioare* (s.n.) se irită de această adâncime pe care ei o numesc banalitate, când, în realitate, diversitatea lor este cea mai periferică vulgaritate și cea mai reprobabilă platitudine". Ceva mai violent — și mai direct — este Cioran în *Cultură și viață*: „Împotriva acestei pudori metafizice, care-și află rădăcinile într-o obscură deficiență vitală, trebuie să ne intensificăm noi ura, împotriva acesteia trebuie să izbucnim necruțători, într-o violență implacabilă. Trebuie să avem curajul ultimelor consecințe, chiar dacă acest curaj ne-ar duce dincolo de cultură".

Cine trăiește cu țârâita, „dintr-o obscură deficiență vitală“ ? Cine n-are curajul „ultimelor consecințe“ ? Cine-i bolnav de „pudoare metafizică“ ? Uniți de mizeriile și gloria exilului, Ionescu, Cioran și Eliade au uitat divergențele tinereții lor luptătoare. Le-au modelat în funcție de interesul general. În *Memoriile* sale Eliade nu a îndulcit doar relațiile cu prietenii săi de stânga : a făcut-o, în egală măsură, cu cei așezați în dreapta eșicherului politic, estompând violențele și nervozitatea unor acuzații. Emfaza memoriilor, despre care scrie George Steiner este într-un fel, atotcuprinzătoare : iubite, profesori, învățăcei, discipoli, adversari devin actori într-un spectacol nu o dată jucat în buna tradiție a operetei. În amplul segment din *Exerciții de admirație* pe care i-l consacră, Cioran va reveni asupra *Omului fără destin*, făcându-se a uita (sau poate chiar uitând) celelalte două eseeuri, pe care le uitase și Eliade. Și dacă ei au crezut necesar să le ignore, de ce am reveni noi asupra lor ?

În exil, toate textele pe care Cioran le scrie despre Eliade nu vor fi altceva decât o prelungă mărturie de admirație. În *Exerciții de admirație*, Eliade e în loja centrală. Pentru publicul de rând, portretul se înconjură de nimb : Eliade trăiește miracolul vocației, al rezistenței, al erudiției. Intensitatea adorației lasă repede loc unei stranii triste ți : fiindcă lumea e așa cum e, condamnată la eșec, acest print al științelor și al artelor e condamnat și el eșecului. E eroul exemplar al lui Cioran în care el se poate privi ca într-o oglindă :

„Nu ți-l imaginezi în rugăciune pe un specialist în Istoria religiilor. Sau, dacă se roagă cu adevărat, atunci își dezminte învățătura, se contrazice și atunci își ruinează Tratatul, unde nu figurează nici un *adevărat* Dumnezeu unde toți dumnezeii sunt egali. Degeaba îi descrie și-i comentează cu talent, viață tot nu le poate insufla : le va fi stors astfel toată seva : comparându-i pe unii cu alții îi va fi uzat pe unii împotriva altora, în detrimentul tuturor iar ceea ce mai rămâne din ei sunt doar simboluri anemice cu care credinciosul nu are ce face, presupunând că la acest stadiu al erudiției, al dezabuzării și al ironiei, ar putea cineva, care să-l facă să creadă cu adevărat. Suntem toți, *cu Eliade în frunte* (s.n.) niște

Scanned with OKEN Scanner

foşti credincioşi, suntem toţi nişte spirite religioase fără religie".

Ideea că Eliade şi Cioran sunt spirite complementare a fost susţinută chiar de Cioran care a avut în faţă un erou al eşecului pe care a putut să-şi exerseze teoriile. Cel mai semnificativ dintre toate „omagiile" pe care Cioran i le dedică lui Eliade este articolul-necrolog, *În sfârşit o existenţă împlinită*. Nu, scrie Cioran, Eliade nu avea nici gustul, „nici superstiţia eşecului, nu cunoştea de a abandona un proiect, nici voluptatea inerentă oricărei fapte neîmplinite" Cioran ar fi neîmplinirea, Eliade ar reprezenta Deplinătatea, „Era străin, oricărui nihilism, fie el şi metafizic" „El nu era obsedat decât de acţiunea, de faptă, în sensul cel mai nobil al cuvântului". Dar dacă ideea împlinirii prin faptă este, pentru Cioran, profund dezagreabilă, nu înseamnă că experienţa lui Eliade nu face altceva decât să-i confirme ideea că, în ultimă instanţă, Eliade este un om fără destin ? Că este, în fond, o *existenţă împlinită*. Plenitudinea, iată diavolul meschin al aventurii cioraniene !

Cioran îl citează de câte ori are prilejul pe Eliade. E zeul lui. E zeitatea (singura posibilă) a unui demolator de credinţe. Erou al plenitudinii, Noica îl va cita pe Cioran. Îi va solicita sfaturile, ajutorul, părerile. La bătrâneţe, Noica îşi construieşte Olimpul păltinişean la doi paşi de comuna natală a Exilatului. Îşi apropie exilul său lumesc de spaţiul originar al marelui exilat. *Despre două tipuri de societate*. Scrisoare către un prieten de departe, text scris pentru Noica, a devenit celebru şi pentru că, datorită ei, un număr de intelectuali au făcut ani buni de închisoare. „În jocul de şah al luciditătii cu iluzia, scrie Sorin Vieru, dialogul de o viată Cioran-Noica pecetluieşte o remiză între două orientări diferit colorate ale gândirii. Cioran afirmă viaţa, chiar atunci când o neagă, mijloacele lui copleşind, chiar contrazicând scopul ; iar Noica n-a făcut o viaţă întreagă decât să caute, sensuri, chiar acolo unde ele nu erau de găsit". Unul ar trăi sub steaua luciditătii necruţătoare, a radicalismului definitiv, celălalt trăind şi închipuind o veritabilă cartă a amăgirilor. Viitorul văzut de Cioran stă sub steaua Apocalipsei, cel interpretat de Noica, sub semnul spe-

Scanned with OKEN Scanner

ranței. Noica va încerca să reconstituie structura Utopiei, ruinată de regimurile totalitare.

Cei care vorbesc de „regimul complementar" Cioran-Noica își sprijină demonstrațiile pe cele două scrisori. Înainte de ele a mai existat un text al lui Noica pe care, din diferite motive, nimeni nu-l mai citează. E vorba de o conferință ținută de autorul lui *Mathesis* la Berlin în iunie 1943 : „*Die innere Spanung der kleinen Kulturen* — Tensiunile interioare ale culturilor mici". Fericit supraviețuitor al istoriilor nefericite din repetatele reprize ale confruntării cu puterea, Noica pare acum bine așezat pe orbita bătăliei câștigate. Ne aflăm în vara lui 1943, într-un timp în care optimiștii așteptau cu încredere încheierea războiului și așezarea Noii Ordini europene. Utopia lui Noica este, prin urmare, la doi pași. Conferința se află prinsă în rama unor citate din Cioran : iată, el fusese profetul, el va rămâne bărbatul providențial al Noului Timp : „De ce noi românii, etnic vorbind mai omogeni decât germanii, a trebuit să ne *așteptăm soarta* o mie de ani ?... Astăzi la ce-am ajuns ? La voința de a face istorie. Cine a înțeles acest lucru este lămurit de tragedia culturilor mici, cu tot ceea ce este rațional, abstract, conștient în tragicul nostru", scrie Cioran, citează Noica. Stilul triumfalist străbate de la un capăt la altul conferința, desfășurată pe urmele sugestiilor prietenului său. De altfel, cu un citat din Cioran se și încheie expozeul : „Nemulțumiți, așa ne simțim în fond. Nemulțumiți, însă nu întocmai unui Cantemir, care venea cu tot Occidentul în el să se aplece asupra neamului românesc. Nemulțumiți de ceea ce știm că puteam fi și nu suntem încă. Tot ce nu e profeție în România a spus același tânăr (Cioran, n.n.) este atentat împotriva României".

Deocamdată, în anul de grație 1943, la Berlin, între Noica și Cioran înțelegerea este deplină. Nu sunt complementari, sunt consecutivi. Nu se complinesc, se exprimă unul prin celălalt. Trăiesc utopica versiune a Victoriei. Se alimentează de la aceeași Cartă a Amăgirilor. Sau cum zice Noica :

„Simțim bine că, dacă ne deschidem azi către Istorie, e mai ales pentru că biologic și spiritual se întâmplă cu neamul nostru un proces de creștere dinăuntru în afară, de la ființă către formă istorică. Noi *știm* că la sfârșitul

veacului acestuia poporul românesc va număra 50 sau 60 de milioane de locuitori".

Nici un cărturar n-a locuit într-o Utopie mai plină de sine. Sau parafrazând poetul revoluționar : „Germania, cea iute de picior / O vom ajunge și o vom întrece".

De la proiectele Renașterii la proiectele Utopiei nu-i decât un pas.

*

ANTILITERATURA, ANTIFILOZOFIE, ANTITEATRU. Epoca lui *anti* — se înstăpânește temeinic în Europa anilor cincizeci. Despărțirea de Noica are loc după 1949 și nu e atât de brutală cum pare la prima vedere. Nici despărțirea de Eliade nu e brutală, după cum am văzut. *Manualul de descompunere* se rupe, în primul rând, de cultura română, prin opțiunile sale definitive pentru o limbă, o cultură, o civilizație. El apare în 1949 și exprimă, așa cum nu mai exprima nici o carte a sfârșitului de deceniu, o bătălie pierdută. O alungare din Utopia.

Nu numai pentru Cioran era limpede că umanismul tradițional pierduse și el, războiul. Cărțile lui Orwell (*1984* și *Manualul...* sunt sincrone), revenirea lui Celine, Cioran ar configura noua imagine o Omului. Se configura astfel, pe locul vechilor Internaționale, o Internațională a dezastrelor care își proclama, cu nereținut entuziasm, liderii, vedetele, proiectele.

Între 1948 și 1952 Parisul va mai lansa antiromanul lui Allain Robbe-Grillet, antiteatrul lui Ionescu, contrautopiile lui Orwell, Zamiatin, primele texte ale evadaților din lagărele comuniste.

Utopia putea să supraviețuiască doar în proiectele noului umanism religios pe care îl propunea (între alții) Mircea Eliade.

Scanned with OKEN Scanner

EUGEN IONESCU — SPECTACOLELE NEGAȚIEI

AUTOPORTRET (28 augustt 1932) : „Cum să mă pun rific ? Sunt sfâșiat (sfâ-și-at) de toate vanitățile și de toate ambițiile. Sufăr incomensurabil că nu sunt cel mai mare poet al Europei, cel mai mare critic universal, cel mai voinic ins din România și, măcar, prinț. Nu mai pot să aștept atâtea lucruri care nu se împlinesc, care nu se mai împlinesc ! / Și totuși văd că nu au nici un sens, nici o frumusețe, nici o noblețe, nici o valoare spirituală, luptele mele pentru vanitate, pentru mofturi. / Dar nu pot depăși nimic !

De ce oare nu sunt permanent, mulțumit, beat de fericirea elementară de a trăi ? Aș putea să am această prezență totdeauna *vie* și să mulțumesc lui Dumnezeu pentru fiecare clipă de viață, dar miraculos, miraculos repetat. Toate celelalte valorificările sociale sunt neimportante. Esențială este numai viața mea biologică : *eu duc* paharul de vin la gură ; paharul pe care îl simt strâns în mâna mea ; această mână care apucă sau se desface ca o floare..." Întreaga operă de tinerețe a lui Eugen Ionescu poate fi pusă sub semnul monologului numit *Nu*. A ieși în scenă în chip de claun, a juca spectacolul Autorului și al Contestatarului, a fi, deopotrivă încântat și disprețuitor, sărbătoresc și sumbru, a acorda, în scenă, pe scenele caranavalului literar contrariile înseamnă a rezuma aspirațiile unei generații exasperate și cinice, erudite și naive, hiperlucide și aberante.

Scanned with OKEN Scanner

CONTESTATARII DECENIULUI AL PATRULEA nu mai sunt zugravi, jurnaliști famelici, amirali fără armată, seminariști dezabuzați. Nu mai sunt juni fără căpătâi, deliranți, semidocți agresivi. Au câștigat sufragiile mulțimilor sau măcar ale celor mai vioi dintre cei mulți și au devenit importanți oameni politici : lideri, șefi conducători. Au fost aleși în înaltele funcții prin vot universal, direct și secret. Au o capacitate de muncă fără egal. Coafezele, gospodinele, prințesele mai bătrâne sau mai tinere sunt îndrăgostite de ei.

La începutul deceniului al patrulea, când Carol își restaurează domnia, este un contestatar. Pulverizase hotărârile corpurilor legiuitoare, părerile oamenilor politici și revenise. Tot contestatar era și Zelea-Codreanu, mânuitorul pistolului care i-a adus nu pușcăria, ci onoarea, gloria și sufragiile onoratului contribuabil.

Tânăra generație a culturii române este, în corpore, contestatară. Cei de extremă dreaptă, care nu sunt încă de extremă dreaptă, și cei de extremă stângă, care nu sunt încă luptători credincioși ai Internaționalei a III-a, pășesc alături. Unii primesc stipendii de la Musolini, alții de la Hitler sau de la Stalin. Dar ele sunt simbolice, fiindcă tinerii trebuiau să se călească în focul contestației. Sunt săraci, vor glorie, notorietate, succes. Într-un articol programatic din AZI, nr. 1/1931 M. Polihroniade exclamă încântat :

„Generația tânără, adică grupul de scriitori și publiciști care începe cu echipa lui Petre Comarnescu, Mircea Eliade, Romulus Dianu, Serban Cioculescu, Mircea Vulcănescu, Zaharia Stancu, Nicolae Roșu etc. continuă cu echipa Eugen Ionescu, Mircea Grigorescu, Octav Suluțiu, Arșavir Acterian, Alexandru Sahia, Alfos Adania, Lucian Boz și sfârșește cu ultimi veniți Horia Groza, Robot, Horia Liman, Dan Petrașincu e stăpâna vieții literare românești“. Contestatarii, carevasăzică, au pus mâna pe putere. Sunt stăpâni.

Euforia învingătorilor, atât de limpede exprimată în anul 1933 se sprijinea pe un număr de acte literare, științifice, politice, artistice puse în valoare de o presă zgomotoasă. E drept că autorul acestui bilanț va fi lichidat

Scanned with OKEN Scanner

de Carol al doilea şase ani mai târziu, alături de alţi lideri ai tinerei generaţii. Iar ce n-a lichidat Carol a lichidat Dej. Iar ce n-a lichidat Dej a compromis epoca realismului socialist. Foarte puţini au scăpat de convertirile succesive ale epocii postbelice.

Din această epocă de contestări de toate calibrele, de toate culorile, din această galerie de tineri hiperlucizi, hiperactivi, înzestraţi cu o creativitate ieşită din comun apar Eliade, Cioran, Ionescu. Sau, pentru acest curs : Ionescu, Eliade, Cioran.

Ionescu ar face parte din „echipa doua" a avangardei, („L-am cunoscut pe Mircea Eliade... la întoarcerea sa din India"), mai pestriţă. El este scepticul de serviciu al generaţiei, ţăranul care îşi permite să facă haz de toţi şi de toate. Nu este producătorul de programe, de idei, de cărţi. Nu face alianţe care l-ar trage în faţă. Urăşte profanul vulg. Dacă e să-l comparăm cu ceilalţi, pornind de la cantitatea de hârtie tipărită, rămâne foarte departe de lideri. Aproape că l-am putea considera outsider.

Nici ecourile cărţilor sale nu sunt extraordinare. *Elegii pentru fiinţe mici* recoltează abia un succes de stimă iar *Nu* rămâne cartea simpatică a unui autor năzdrăvan.

Deceniul al patrulea contestă prin batalioane de asalt, prin echipe ale morţii, prin mitraliere, grenade şi plutoane de execuţie. Pentru unii, literatura pare doar faza pregătitoare. Privind contestaţia ionesciană în contextul epocii, observăm că avem de-a face mai degrabă cu un spirit afirmativ : cu un autor care vrea să-şi însceneze un şir de spectacole, în ultimă instanţă benigne.

*

UN DUMNEZEU MAI MIC DECÂT ALŢII. *Elegii pentru fiinţe mici* e un volum suav, plin de duioşiile adolescentului care îşi ia adio de la vârstă. Figuraţia cu soldaţi de plumb exista şi în paginile lui Eliade, în proiectatul roman de adolescenţă. Iar cutiile sau *fiinţele mici* vor apare, ceva mai târziu, la Vasko Popa. Miniaturalul ar aparţine mai degrabă unui limbaj de retragere şi refuz, decât stilului genialoid al generaţiei în ascensiune. Obedienţa faţă de maeştri consacraţi (şi luaţi peste picior când de Eliade, când de Ionescu) e, aici, fără cusur. Piese antologice există, şi de la vreo şase decenii distanţă putem

Scanned with OKEN Scanner

citi, cu uimire, o *Rugă* : „Un mic soare, Doamne, pentru sufletul meu / / Doamne, eu sunt o frunză / eu sunt o nucă / sunt un broscoi speriat / sunt o vrabie rănită / / Mi-au furat toate cuiburile / M-au ajuns toate praştiile / / Doamne mic, ridică-mă / / şi fă-mă fericit / ca pe boii cu coarne nevinovate / ca pe câinii cu ochi de îngeri / ca pe nenufari / ca pietrele prietene".

Retragerea către increat, către lumea vegetală şi minerală, către starea de graţie, dialogul cu un *Dumnezeu mic* mărturisesc iniţiative pe care contestatarii deceniului nu le au. Nu le sunt la îndemână. Nu sunt în stilul epocii, cultivatoare de elemente macro, de aventuri cu ecou imediat pe primele pagini ale gazetei.

O adevărată teologie negativă trebuie pusă în mişcare pentru a defini statutul de contestatar al lui Eugen Ionescu. Scriem ce nu este, cu ce nu se ocupă, cu cine nu face alianţe scriitorul. Am mai putea continua citându-i numeroasele proiecte ale deceniului : în afară de *Elegii* şi de *Nu*, nimic încheiat. Doar proiecte în anii în care toţi colegii săi de generaţie se grăbesc să încheie ceva, să-şi dea cu părerea, să tragă concluzii cu privire la trecutul, prezentul şi viitorul speţei umane. Populismul vedetelor îl paralizează. Nu vrea să fie în vitrină alături de Cezar Petrescu, Ionel Teodoreanu şi de alţi romancieri de succes. Dar nu i-ar displace succesul.

*

ANTIPERSONAJE ŞI ANTIROMANE. Cele două cronici la *Maitreyi*, prima, laudativă, a doua demolatoare voiau să demonstreze caducitatea actului critic. Romanul ar merita să fie citit doar pentru a putea gusta „farmecul dialecticei mele literare". Astfel, lectura rămâne inutilă, cum inutile vor fi fost lecturile unor romane cu *Medelenii*, *Fata din Zlataust*, *Patul lui Procust*. Acestea ar fi „cărţi moarte astăzi" după ce au avut „un succes sezonier". Personaj de vază al comediei numite *Nu*, apărând şi dispărând fie în compania lui Sebastian, fie a Criterioniştilor (Eugen Ionescu nu face parte dintre ei) Mircea Eliade îşi joacă partitura-i carnavelescă chiar în finalul aşazisei recenzii : „Tristeţea cea mai de seamă a acestei cărţi este că semnalează abdicarea ultimă, totală, definitivă a

Scanned with OKEN Scanner

lui Mircea Eliade de la Mircea Eliade. Aventurile lui de înaltă spiritualitate, gravele, importantele lui probleme de metafizică, etică, filozofia culturii etc. etc s-au îmbarcat în barca subțire a unui mic și banal episod sentimental. B. P. Hașdeu, Maiorescu, Kogălniceanu și tot ce mai vreți al generației noastre se vădește a fi un simplu Cincinat Pavelescu, minus talentul și epigrama. Dar mă tem ca această plută subțire să nu naufragieze la rându-i... În definitiv, nu aș vrea să se întâmple așa de rău, căci atunci pe cine l-ar mai interesa rândurile acestea despre Mircea Eliade ?"

Trecerea de la roman la autor, de la liniștita parodie la spectacol pune în valoare talentul de comediograf al lui Eugen Ionescu. Deși, în realitate, recenziile pare că sunt scrise tocmai pentru a-l introduce în scenă pe Șeful Generației :

„Pentru că Mircea Eliade s-a condamnat el însuși la diletantism, a dat un doctorat tot așa de diletant. Pentru că în așa zilele sale Indii s-a ocupat cu amorul, nici nu putea avea inima, capul și liniștea unei cărți științifice. La doctorat s-a prezentat deci cu o teză exotică despre «Psihologia Yoghi». Nu am asistat, dar mi s-a povestit cum a fost susținută teza". Și urmează descrierea susținerii.

Nu este cel mai complet antiroman al lui Eugen Ionescu. La nivel de fragment, scriitorul e prezent în presa deceniului cu o seamă de „romane" care iau în răspăr temele privilegiate ale zilei, stilul de succes : „Când dracul va scrâșni de durere, de înfrângere, dezarmat, să ne fie milă de el, să iubim Dracul, să trecem de partea Dracului, să urăm pe Dumnezeu. Iubesc numai înfrânții. Urăsc victorioșii. Nu trebuie să fim tari decât față de victorioși. Să fim umili față de umili".

Într-un timp în care corifeii vorbeau despre succes, putere, om nou, solidaritatea întru înfrângere pare o cale mai puțin obișnuită de a contesta. Întâlnirea și relația cu Cioran e deocamdată întâmplătoare : Eugen Ionescu nu are exercițiul blasfemiei, ci doar al retragerii din fața cuvintelor categorice. El nu e un profet, e un romancier. Sau, mai exact, un antiromancier. Nu construiește Eroi, ci antieroi. În *Fantomele* (*Familia*, nov. — dec. 1936) descoperim Eroul degradat într-o lume derizorie. O sensibi-

Scanned with OKEN Scanner

litate monstruoasă ilumineză un univers absurd : „pline de non-sens, într-adevăr, felinarele care luminau (ce ?), care stăteau drepte ca oameni, dar nu mișcau ; pline de nonsens farmaciile cu farmaciști în vitrine...“.

În paginile de ‚roman“ scriitorul subliniază nu relația, ci absența relației, a dialogului, a iubirii. *Romanul sentimental* devine roman antisentimental, starea de iubire se dovedește a fi stare de scârbă. Eroii sunt *antieroi,* elemente aparținând altei literaturi : „Continuânl să glumesc mi-adusei aminte că în începuturile adolescenței... crezusem că de mi s-ar fi dat cea mai urâtă femeie, ar fi fost o cerească pomană. (...) Și astăzi îmi dau atât de lucid și scârbit seama că totul e o imensă porcărie“.

Din *imensa porcărie* nu se poate face roman ; biografie romanțată, da. *Viața grotescă și tragică a lui Victor Hugo este* o biografie romanțată. O formulă antiromanească guvernează poetica acestei intreprinderi ionesciene.

*

MEDIC FĂRĂ VOIE. Comentând volumele de articole, eseuri, note ionesciene ale anilor treizeci, intitulate *Război cu toată lumea* Z. Ornea observa că e o ciudățenie faptul că, după ce în șiruri de articole, de declarații, de „luări de poziție“ Eugen Ionescu declarase inutilitatea criticii literare, s-a apucat el însuși de critică. Că a deținut chiar cronica literară la *Facla,* publicație serioasă.

Chiar detașat de colegii săi de generație (care trăiesc spectrul rinocerizării) el este, în tot ceea ce intreprinde, un spirit solidar. Iar forma de a se solidariza este, pentru el, publicistica. Scrie cronică teatrală, literară, plastică fiindcă el trăiește, ca nimeni altul, spectacolul vieții artistice ; fiindcă el însuși se vrea implicat în spectacolul literaturii. I se reproșează că a continuat să lovească „cu brutală ironie“ în Arghezi, că a refuzat cu violență *Viața lui M. Eminescu* de G. Călinescu. I se mai reproșează (de Z. Ornea) că „prognoza moartea romanului“ („Romanul și poezia au decedat pentru că nu mai pot câștiga nimic. Pentru că nu se mai pot repeta. Și odată cu ele a murit și critica literară, și revista literară“). Citatele, văzute cu lupa (e o enormitate, nu-i așa, să scrii la

Scanned with OKEN Scanner

1934 că romanul va fi înghiţit de reportaj) l-ar arăta pe junele critic capricios, inapt de generalizări. De fapt dacă ne uităm bine în jur...

Tânărul Eugen Ionescu a citit mult şi foarte multe dintre imaginile sale sunt esenţiale. Cel care scrie, azi, o panoramă a literaturii române din secolul XX nu are cum să le evite. Despre Mircea Eliade, Tudor Vianu, Eugen Lovinescu, Voronca, Maniu, H. Y. Stahl, Blecher a scris pagini a căror lectură devine azi obligatorie. A scris cu neobişnuită profunzime despre Blaga, Emil Botta, Emil Gulian, Radu Boureanu, Mihail Vâlsan. Pe ultimul l-a susţinut cu încrâncenare şi împotriva tuturor, în serii de articole. Cine cunoaşte ascensiunea pariziană a poetului (uitat azi în România) Vâlsan poate fi uluit de intuiţiile lui Eugen Ionescu. Altfel, autorul are cercul său de prieteni despre care scrie „în cunoştinţă de cauză". Să cităm rândurile consacrate Anişoarei Odeanu : „...luciditatea ei, posibilitatea ei de a se despărţi de sine însăşi, autoironia şi stilul simplu, precis, lipsit de ornamentaţia celor care vor să scrie frumos şi poetic o aşează printre cei mai buni analişti ai dragostei şi tinereţii de la noi". După o asemenea frază categorică, viitorul lider mondial al literaturii absurde adaugă : „De la început trebuie spus că domnişoara Anişoara Odeanu se deosebeşte de scriitorii amoroşi care pun întotdeauna coitul în primul plan de interes al cărţii şi chiar în toate planurile".

Numai iniţiatul poate descoperi subtextele, trimiterile la unele momente biografice fierbinţi. Prin filiera lor, fiecare dintre „recenzaţii" lui Eugen Ionescu devine personajul unui roman-antiroman. Nimic nu-l mai protejează pe autorul care, iată, este trădat. Intimitatea lui este agresată de recenzentul care refuză „regula jocului" din lumea literară. Şi dacă în ultimele decenii ale secolului XX la modă nu mai sunt biografii, ci patografii, autorii care evocă maladiile vedetei, nenumăratele-i boli, insuficienţe, vicii, primul patograf pe care l-am numi ar fi Eugen Ionescu. El a evocat, precum puţini, maladiilee scriitorului popular, ale omului de succes. De-ar fi fost încheiată, *Viaţa... lui Victor Hugo*, ar fi fost prima patografie a veacului.

Scanned with OKEN Scanner

ÎNTÂLNIRI ȘI REÎNTÂLNIRI CU MIRCEA ELIADE. Mecanismele reducției, puse în valoare de critic, au puțină căutare în acest deceniu al cuvintelor mari. Deceniul al patrulea este exploziv, emfatic, abundent în cuvinte mari, în superlative deșelate pe care le rostesc chiar și bunii lui prieteni. Chiar Cioran și Eliade, alături de care va poza tandru la Paris — căci există în Eugen Ionescu, ca și în Emil Cioran, infinite rezerve de tandrețe — se arată a fi, când și când, maeștri ai stilului emfatic și ai limbii de lemn. Principalele vorbe de duh îl vor viza din nou pe Mircea Eliade. Cu greu ne reținem a nu cita paginile pe care Eugen Ionescu le dedică generaționismului și lui Mircea Eliade, lider prea iubit și stimat. *Generația genialilor* este, pentru Ionescu, „generația râzătoare" fiindcă râde copios de generațiile precedente. „Dar de generația răzâtoare, vă dați seama că și mai mult se va râde. Căci, dacă faceți un oarecare efort, ușor puteți înțelege că despre, de pildă, d. Mircea Eliade se va râde mai mult când se va zice că era filozoful generației. Filozof un romancier, haida-de ! Se va râde când se va spune că e romancier. Romancier acest liric ? Haida-de ! Se va râde când se va spune că a fost liric. Liric acest filozof-nefilozof ?"

Rândurile continuă show-ul Eliade din *Nu*. Îl rotunjește. Să recunoaștem că în materie de demolări Eugen Ionescu are mână bună. Nici una dintre campaniile eficiente împotriva lui Eliade din anii de mai târziu nu au pornit, în fond, de la alt tip de observații. Despre *Huliganii*, carte violent atacată în epocă de stânga roșie, Eugen Ionescu va scrie cu bunăvoință evidentă. (Despre această cronică Mircea Eliade își va aminti cu duioșie, părându-i-se extraordinară ! Scăpat de sub presiunea ironiilor, marele savant va adăuga, cu de la sine putere, o comparație cu Dostoievski care nu exista în text !). Cuvinte bune are Eugen Ionescu pentru *Santier* și, mai ales, pentru *India*. Zgârcitul în superlative, ironicul și temperatul, parodistul, șicanatorul, băscăliosul descoperă un final neobișnuit pentru partiturile sale critice :

„...Dar trebuie să citiți viziunea leproșilor, povestea vegetației de vrajă a Ceylonului ; să auziți convorbirile poeților și naționaliștilor profetici, fanatici ai Indiei. E o

Scanned with OKEN Scanner

carte extrem de vie ; zguduitoare, pe-locuri ; scrisă febril." Un cititor atent ar putea să-i reproşeze recenzentului că poeţii şi naţionaliştii afirmându-se în capitole diferite. asemenea convorbiri nu se întâmplă în cartea lui Eliade, Ieşit din regimul său de austeritate, Eugen Ionescu jertfeşte pe altarul prieteniei un lung şir de superlative. Aşa cum va face, după mulţi ani, în paginile pe care le scrie la moartea prietenului său :

„Resimt dureros absenţa scumpului meu Mircea Eliade. Îmi va lipsi întotdeauna. Va lipsi, de asemenea, vieţii intelectuale a planetei noastre, vieţii ei spirituale (...) Se vorbeşte mult acum de reîntoarecerea sacrului. Eliade este, probabil, profetul, autorul, precursorul acestei reînnoiri. Secolul al XXI-lea, spunea Malraux, va fi religios sau nu va fi deloc : el va fi, mulţumită lui Eliade, învăţăturii sale".

•

*

ÎNTOARCEREA SACRULUI. Am fost tentat să scriu : *Le retour du sacré*. Am putea să scriem că Eugen Ionescu, cel de mai târziu, se află în intregime în etapa sa românească, aşa cum s-ar putea afirma (cu procentul cuvenit de eroare) despre Mircea Eliade sau Emil Cioran ? Gelu Ionescu, Ecaterina Clynen-Serghev răspund, categoric, *nu*, aşa cum o fac, în diverse prefaţe sau studii. Ov. S. Crohmălniceanu, Nicolae Florescu, Ion Vartic. Neîndoios că există, în epoca românească, un drum de la sacralizant la desacralizant, de la triumful vieţii (mărunte, mărunte...) la dezastrul ei. Nimic mai greşit să ni-l închipuim pe Eugen Ionescu, scrie N. Steinhardt, în afara sacrului.

Hiperluciditatea lui Eugen Ionescu ruinează orice edificiu intelectual : orice edificiu *profan*. Pe ruinele acestuia se nasc piesele absurde. Absurdul devine singura relaţie între personajele unei lumi care a pierdut sensul. O lume în care *Regele a murit*.

Moartea îşi manifestă atotputernicia într-o lume care a pierdut totul. Pe acest teritoriu purificat, Învierea rămâne posibilă ; Renaşterea rămâne posibilă.

Mizantropia lui Cioran e categorică, anticreştină. Ionescu nu este, în fond, un mizantrop. El crede, el speră, el se luptă. Ani de-a rândul a fost motorul unor campanii

anticomuniste. A fost, în cele mai negre momente ale românilor, un om al speranței. El nu-și clamează apartența, *el este*. Ruinând un edificiu al *literei moarte*, el ridică în fond altul : acela al Tăcerii. Un edificiu al recreștinării. Dacă acest cuvânt nu violentează cercul de liniște necesar reculegerilor.

Există, o *Scrisoare din Paris* pe care *Viața Românească* o publică în 1946. N-am citit text antifascist mai virulent decât acesta. În 1946 Ionescu crede în Renaștere cum mulți (cum puțini) eroi ai noii religii. Negativismul îl pregătise pentru acest anotimp al Începuturilor.

„Dar inconștientul, zice, mi-e plin de coșmaruri".

Ca un făcut, coșmarul învinge. Pentru un timp ? Am asistat recent la un dialog televizat cu Ionescu : era confesiunea unui creștin care crede în valorile religioase. Pe această punte, reîntâlnirea cu Eliade a devenit firească, precum și superlativele „ultimului dialog".

VINTILĂ HORIA ÎN KALIYUGA

Mircea Eliade, Emil Cioran sau Eugen Ionescu sunt cunoscuți cititorului român (cel dinainte de 1989) printr-un șir de cărți apărute, mai greu sau mai ușor, în România. Dușmani ai orânduirii vreo două decenii, ei puteau să revină, desigur cu mari restricții, după 1965. Mitologia lor e construită și de interdciții care, când și când, reapar și îi exclud ; îi așează iar pe tablele negre ale propagandei. Dar ei sunt în centrul lumii, într-un Paris care e steaua polară a lumii culturale. Gloria lor a trecut demult de barierele unei țări sau ale unui continent. Cititorul român le devorează cărțile, atunci când ele apar, cărturarul român îi acoperă — atunci când scrie despre ei — cu elogii. Într-o lume în care românii răzbat greu, ei au fost cei care au învins.

Chiar dacă în anii treizeci s-au războit în polemici necruțătoare, exilul i-a pus alături. Au fost împreună și, împreună au construit o mitologie personală a fiecăruia. Și-au rescris cu tandrețe biografiile. Au fost îngăduitori unii față de ceilalți. Și, în anumite momente (dacă e să-l exceptăm pe Ionescu) chiar cu puterea din România.

Vintilă Horia s-a născut în 1915. E mai tânăr cu opt ani decât Eliade, cu patru decât Cioran și cu trei decât Eugen Ionescu. Nu s-a numărat între elevii lui Nae Ionescu. N-a făcut parte din generația care i-a adunat sau i-a despărțit pe cei trei. N-a fost un tânăr-minune și nu s-a impus de la primele sale cărți. Primele sale volume de poezii nu sunt receptate cu entuziasm de critică. Colaborator la *Gândirea*, din a cărei grupare va face parte, Vintilă Horia nu beneficiază de echipele critice care slujesc celelalte reviste. *Gândirea* nu are critici strălucitori.

Colegii lui Vintilă Horia nu fac parte, prin urmare, dintr-o generaţie. Nu vor să răstoarne nimic, n-au trecut prin nici un dezastru, prin nici un eşec de proporţii. N-au fost proclamaţi geniali şi nici nu şi-au propus rescrierea istoriei europene. Se numesc Ştefan Baciu, Axente Sever Popovici, Periclę Martinescu, Octav Sargeţiu, Ovid Caledoniu. Sunt, ca Vasile Băncilă, stabiliţi definitiv în provincie. Ies la rampă rar şi nu au gustul spectacolului. Ei reprezintă nu o *ruptură*, ci vor (prin *Gândirea*, prin *Meşterul Manole*) să continue. Originalitatea, şocantă, exclusivismul, gândirea paradoxală le sunt egal depărtate. Ca în opera lui Crainic (maestrul lui Vintilă Horia) contează miturile şi legendele pământului. Poeziile publicate în ţară de Vintilă Horia sunt sentimentale, melodioase, enigmatice şi nu mă îndoiesc că i-ar fi plăcut lui Blaga. Mi se par a mobiliza metafore revelatoare : „E ceasul când mor / Cu ochii-n azur / Şerpii pământului tot. / O pasăre neagră ţâşneşte spre cer / Cu ochii-n alta cu ciocul izbeşte-n eter / Cad ramuri de sânge-n amurgul pustiu / Locul în lume nu mi-l mai ştiu".

Poezia chtonică a primelor volume presupune un poet al sufletului şi al închinării. Într-o cultură în care literatura mistică nu-şi descoperea comentatori, Vintilă Horia e un poet mistic de valoare, producător de versuri memorabile. Un roman interesant, *Acolo şi stelele ard*, publicat în 1942, cade într-un moment de dezinteres pentru proza sentimentală. Oricum, etapa românească a lui Vintilă Horia nu e una spectaculoasă. În 1940 intră în diplomaţie, fiind ataşat de presă la Roma şi Viena. În august 1944 e internat în lagărul de la Krümmhubel ; elierat de englezi în 1945, rămâne în exil. Din 1946 trăieşte în Italia unde îl frecventează pe Papini. În 1948 emigrează în Argentina ; se stabileşte la Buenos Aires ca profesor de literatură română la Facultatea de filozofie şi litere. Publică două antologii de poezie română şi o antologie de texte de Giovanni Papini, *Descoperiri spirituale*. Şi unele şi altele îi vor atrage atenţia lui Mircea Eliade, aflat în acei ani la cârma culturii române „din exil". Ceea ce ar fi de subliniat cu privire la articolul despre traducerea spaniolă pe care Eliade îl publică în *Îndreptar* (mai 1952), ar fi recunoaşterea, de către maestru, a unor posibile solidarităţi între actele sale şi ale mai tânărului papinian :

„Eram, în România liberă un grup, nu prea umeros dar destul de activ care urmăream și comentam întreaga producție a lui Papini. Vintilă Horia se numără printre ei. În pofida întâmplărilor și necazurilor care l-au purtat din Austria până în Argentina — și-a păstrat întreagă pasiunea pentru opera lui Papini."

În sintezele pe care le face asupra culturii române din „România liberă" poate figura, prin urmare, și „grupul papinian" care îl are, între eroi, și pe argentinean. Realitatea e că Vintilă Horia este unul dintre cei mai eficienți cărturari ai exilului românesc, realizând pretutindeni relații ; descoperind intelectuali și solidarizându-se. A fost și rămâne de dreapta. E scriitor creștin, tradiționalizant prin tot ceea ce întreprinde. Scrie în patru limbi și traduce din italiană în spaniolă și franceză, din franceză și italiană în spaniolă. Are o perspectivă asupra literaturii europene cum au puțini cărturari de azi. Cultura italiană este pentru Vintilă Horia o cultură protectoare, o matrice, un substitut fericit al culturi române. Se simte acasă în peninsulă. Dante va fi primul maestru al exilului său și *drumul de la Dante la Guénon* va fi itinerarul regal al gândirii lui Vintilă Horia.

De la poetul creștin al sintezei medievale la gânditorul radical al Tradiției — iată o cale deloc bătătorită către descoperirea ținutului originar.

DE LA DANTE LA GUÉNON. Aș spune că e uimitor succesul pe care Guénon l-a avut în fața românilor : Mircea Eliade într-o primă etapă, apoi Marcel Avramescu, Vasile Lovinescu, Mihai Vâlsan s-au apropiat cu folos de Tradiție, ultimul devenind chiar un fel de conservator al textelor ei. La Guénon Horia Vintilă ajunge prin Dante. El este prima sa călăuză ; primul său îndrumător. Lectura *Divinei Comedii* îl inițiază în secretele unei lumi pe care omul modern a pierdut-o „Am trecut prin etapele inevitabile pe care Dante le enumără în Convivio. Am avut o cheie *literală* a Divinei Comedii și a lui Dante în general, care este o primă manieră de a adăuga un văl deasupra sensului literal ; o cheie morală... și, în sfârșit, o cheie anagogică, destinate să ne înalțe, prin lectură, deasupra aspectelor vizibile și să ne acorde

darul cunoașterii veritabile. Am trecut prin toate aceste etape. m-am lăsat fermecat de versurile perfecte ale poetului, într-un moment în care totul părea că rimează cu acest farmec, în țara unde m-am născut și care părea pregătită de istorie, precum această Florență a primului Dante, pentru a plăcea poetului, dispus să se supună voinței sale de putere și s-o ajute să urce".

Ar fi, până aici, o mărturie despre anii românești și poetului în care, italienizant cu măsură, el se sprijină pe câteva repere : primul ar fi ideea de Țară. El rămâne, nu-i așa, un supus al legilor țării. „Dar aceasta n-a durat mult. Evenimentele, într-un exces de literalitate istorică, m-au separat de sursele mele vizibile și m-au aruncat în exil, ca la o primă întâlnire cu sensul alegoric al vieții. Nu e ce gândeai. Totul e artificial, un adevăr ascuns sub o minciună frumoasă. Adevărul nu e multitudinar, nu se învață în școli, el este fructul singurătății,... moralmente avem acces la lucrurile cele mai secrete în cea mai restrânsă companie". „Anagogicul, ca ultimă fază în acest drum, mi-a fost dat de René Guénon. Acel *sovrasenso* de care vorbește Dante ca de posibilitatea ultimă și cea mai valabilă ca tehnică finală de cunoaștere, el a fost cel care mi l-a încredințat ca pe un pact secret. Cheia, de atunci, a devenit generală, vreau să spun aplicabilă oricărui efort și oricărei dezocultări... Ceea ce Guénon a făcut pentru mine, ca și, îmi imaginez, pentru cea mai mare parte a acelora care au găsit în el același remediu, a fost să mă îndepărteze de adevărurile minore sau parțiale, pentru a mă pune în contact, măcar veleitar, cu Adevărul, care este unul și care, urmând cărări mereu mai complicate și mai ascunse, acestea m-au apropiat de Platon și m-au făcut să înțeleg aspectele vizibile, cele mai spectaculare ale fizicii actuale, de exemplu, prin Heisenberg..., ca niște eforturi înscriindu-se într-un efort mai vast al cărui scop era aceela de a mă ajuta să avansez spre ceva, după ce voi fi traversat infernul... (...)

Am asistat, în același timp, la degradarea lumii înconjurătoare, la transformarea ei în «domnia cantității» printr-un proces de deteriorare a ceea ce Guénon numea «contra-inițiere» și care antrenează oamenii spre «infra-uman». Reducerea individului la el însuși făcuse parte,

după René Guénon, din itinerarul Protestantismului și a Renașterii... În aceeași epocă, cele două întrevederi cu Schuon m-au ajutat să mă îndepărtez de Renaștere, a cărei lucrare în profunzime pregătise drumul Revoluției... În ultimul meu roman inspirat de destinul de exilat al lui El Greco, a cărui capodoperă se află la Toledo și se numește «Înmormântarea contelui d'Orgaz» capodoperă, dantescă și ea, a secolului XIV-lea, simbol suprem al căderii imperiului universal spaniol, încerc să găsesc calea spre esența tragică a acestui timp, la fel de plin de speranțe și de dezamăgiri ca și timpul lui Dante, la fel de impregnat de posibilități ecumenice..."

Ar fi de subliniat excepționala lectură a lui Dante realizată de eseist. Dar nu trebuie mai puțin evidențiat felul în care se dezvoltă *proiectul* romancierului :

„Drama trăită de «la armada invencible» (1585) coincide cu crearea «Înmormântării contelui d'Orgaz» și ilustrează, în fond, această cădere : nu este decât o «corespondență» în timp, marcând nădejdea și deznădejdea dantescă în fața morții împăratului și a sfârșitului Templierilor. «Contra-inițierea» se găsea la baza celor două evenimente și *umanismul* ca măsură umană a lucrurilor justifica cele două sfârșituri, catastrofale pentru genul uman, dar explicative și simbolice în același timp, esoterice și exoterice, conform punctului de vedere care este acela al tradiției în mers.../Iată, deci, în chip de concluzie, aspectul *politic,* guénonist și dantesc, al acestor considerații, personale și de asemenea istorice, în dubla formă care modelează această expunere : răul care caracterizează, după vârfurile hermeneutice, epocile rele, nu este în fond decât o separare a ființei... Și asta ne obligă să ne întoarcem la însăși sursa răului modern pe care Dante îl explică în felul său în cele două lucrări fundamentale, *Divina Commedia* și *De Monarchia.* Într-adevăr, răul de la începutul secolului al XIV-lea și de la sfârșitul evului mediu nu este decât consecința unei separări, care face cuplu cu separarea modernă a Ființei, între cele două simboluri ale poemului dantesc. Acvila și Crucea. După Luigi Valli, această separare simbolică dă un sens politic poemului..." Încercând să explice de ce Dante s-a despărțit de prietenii tinereții sale literare ca și de Templieri, Vintilă Horia își divulgă pro-

Scanned with OKEN Scanner

pria sa devenire politică și literară : „Dante din exil, cel care scrie cele două capodopere... nu mai este cel din tinerețea sa florentină. Exilul i-a oferit alte perspective și, retezându-i rădăcinile exoterice, i-a acordat altele. O tradiție a fost înlocuită cu *tradiția* al cărei rezultat, cu adevărat inspirat de forțe care depășesc puterea noastră de înțelegere, a fost opera cea mai perfectă a poeziei universale, lipsită de imitatori, unică, text aproape sacru, la fel de amplă și de *conservatoare* ca și catedralele gotice întruchipare a lor în taina Verbului atotputernic..."

Dante completează prin creație ceea ce ceilalți fac prin separație.

Dar oricare scriitor poate repeta acest lucru ? Oricum, întrebarea rămâne : „Oare nu tocmai separației dintre Cruce și Acvilă îi datorăm teribila noastră rătăcire în noaptea deterministă și entropică ? (...) Noi trăim sub opresiunea unor imperii invalide, nu numai pentru că sunt bolnave de tiranie și de separații inumane, destinate să protejeze căderea și dizgrația ultimă, dar și pentru că ele nu doresc crucea, dușmanul lor cel mai misterios și cel mai îndârjit... Cred că Dante și Guenon se completează unul pe altul pe pragul pierderii catastrofale a relației cu ființa și a regăsirii pe poteca salvatoare. Dincolo de sfârșitul timpului, a acestui timp vechi de mai multe secole, vom putea să ne regăsim în plenitudinea Ființei..."

ETEAPELE CREAȚIEI nu sunt neapărat jalonate de descoperirea lui Dante, a lui Guénon și a Tradiției. Ele sunt implicate în această descoperire : scriitor tradițional prin apartenența la grupul gândirist, el va rămâne mereu la dreapta eșicherului politic. Gândirea lui va sublinia, mereu, finalul de epocă, încheierea ciclului istoric, amurgul unei civilizații. Întrebat (într-un lung interviu) de Isidro Juan Palacios (directorul revistei *punto y coma*, revistă care îi dedică numărul ei din ianuarie 1986) care sunt etapele creației sale, Horia îi răspunde : „Există un prim ciclu care ar fi al «literaturii fericite» care coincide cu viața fericită a mea". Ciclul literaturii fericite durează până când scriitorul e internat într-un lagăr de concentrare ; până când, zice el, pierde totul. Urmează un al

Scanned with OKEN Scanner

doilea ciclu, de aclimatizări cu noua situație. Rezistă tentației de a se face paznic de pădure în Canada sau funcționar hotelier, ca atâția alții dintre cunoscuții săi. Între 1945 și 1960 — în această etapă de exiluri repetate — scrie o „literatură de adaptare". Trăiește pendulările exilatului între mânie, disperare și exasperare ; între luptă și abandon. Antologiile de literatură din exil sunt prin excelență politice, așa cum sunt și seriile de articole pariziene (1948—1952) ale lui Mircea Eliade. *Prezența mitului* (1956) ni-l arată apropiat lui Eliade ; în orice caz, așezat într-o intimitate aparte a acestuia. Când Horia va lua premiul Goncourt, Eliade e fericit ; îi scrie : „Ar fi trebuit ,poate, să-ți trimit aseară o telegramă — dacă ți-aș fi putut spune cât ne-am bucurat, și pentru *câte motive*. Te felicităm din toată inima și-ți urăm să mergi tot înainte, ca să ne mângâi de atâtea umilințe, neașteptate, pe care neamul românesc le-a îndurat, foarte curând, de la scriitori născuți din el. Scriu cu greutate (pentru că degetele îmi sunt încă înțepenite), dar nu știu cum să-ți spun mai clar, cât sunt de mândru și de fericit de triumful dumitale". Victoria lui Vintilă Horia ar fi și victoria lui Eliade, căci ce să aștepte autorul *Mitului reîntregirii* de la Cioran sau de la Ionescu ? El însuși eșuase în încercările sale de a deveni, prin roman cu temă românească, universal : „Prin dumneata, literatura română va redobândi prestigiul mondial pe care l-a avut cândva prin Panait Istrati. Îmi leg o seamă de speranțe de această reintrare a spiritului românesc în literatura universală". Ca întotdeauna, Eliade îl va instala pe alesul său în Utopia fericiților. Cuvenitele retrospective (care lămuresc statutul celor doi în deceniile tulburi ale exilului) nu au decât menirea de a urmări marșul triumfal al victoriosului :

„Dar mai mult decât toate mă bucur pentru Dta, ca om, și pentru familia Dtale. Sunt fericit știindu-te bogat, glorios și stabilit în Franța. Îmi închipui greutățile și descurajările prin care ai trecut, ca noi toți de altfel, dar poate mai teribil ca noi, pentru că erai mai izolat și, poate, foarte singur. (...) Mă gândeam azi dimineață la exilul Dtale argentinian ; îmi amintesc melancolia Dtale când, în 1951, îți scrisesem că, după ce termin *Le chamanisme*, mergem în Sicilia. Mi-ai răspuns cam așa : Uitasem că

Scanned with OKEN Scanner

există beatitudinea asta, să poţi spune : mergem în Sicilia".

Cei doi corespondează liric în anii cincizeci : Vintilă Horia contribuie la popularizarea lui Eliade în ariile lingvistice hispanice. E dinamic, pregăteşte ziare, participă la viaţa grupurilor literare. *Poezie şi libertate* (1959), *Revolta scriitorilor sovietici* (1960) sunt cărţi de angajament politic. În cea de a doua etapă a sa Vintilă Horia publică nuvele, poezii, articole în care îşi caută un spaţiu protector, o limbă de exprimare, un personaj.

Dumnezeu s-a născut în exil inaugurează a treia etapă a scrisului : şi-a descoperit personajul — cărturarul (artistul) exilat, alter ego al său ; şi-a găsit spaţiul : deopotrivă patrie natală şi patrie a exilului, loc al lui Dumnezeu (Centru al lumii) şi al oamenilor (deci deopotrivă sacru şi profan). Şi-a descoperit *toposurile :* plaiul, pădurea (nell mezzo del camin), cărările. Cu *Dumnezeu s-a născut în exil* nu numai romancierul ajunge la un echilibru şi la o înţelegere a lumii, ci şi teoreticianul, gânditorul, filozoful. Romanele, care sunt, în realitate, romane-cercetare, sintezele sale privind secolul XX.

Spirit precumpănitor teoretic, Vintilă Horia îşi va organiza, după succesul cărţii ovidiene, programele epice, ele urmând a explora un univers al lui Dumnezeu şi al oamenilor. *Dumnezeu s-a născut în exil* ar trebui să inaugureze o trilogie. A doua carte a trilogiei *Cavalerul resemnării* va apare în 1961. Sunt cărţi în care autorul se lasă purtat de vocile interioare. Ca şi *Ultimele sonete ale lui Shakespeare în traducere imaginară* de V. Voiculescu, trilogia lui Vintilă Horia nu ar vrea să ofere altceva decât *traduceri imaginare*. Dumnezeu este Creatorul, romancierul nu face altceva decât să ofere o versiune posibilă a Imaginii. În faţa revelaţiei, toate versurile de odinioară i se par lui Ovidiu ridicole. Ilustrau o cale a pierzaniei.

Romanele majore ale lui Vintilă Horia se sprijină pe un real efort documentar. Cei mai uimiţi în faţa romanului *Dumnezeu s-a născut în exil* au fost specialiştii epocii lui Ovidiu, bucuroşi de a găsi confirmate aici unele ipoteze ale lor. Biografia pe care-o scrie Vintilă Horia, dacă aşezăm în paranteză momentele hagiografice, e una

Scanned with OKEN Scanner

posibilă. Așa cum ar fi fost posibilă și *A șaptea scrisoare* a lui Platon pe care romancierul „o reconstituie" în cartea cu același titlu (1964). Nici romanul lui Platon nu e în afara competiției cu specialiștii. Mottoul lui — primul — „Dar între guvernele actuale, care, după tine, convine filozofiei ? / — Niciunul" — Platon, *Republica)* ar atrage atenția asupra faptului că Vintilă Horia nu crede, ca alții, că în vest s-ar afla cea mai bună dintre lumile posibile. Dimpotrivă, lumea se află în *Kaliyuga :* în epoca ei neagră. *Un țăran de la Dunăre* (1966) unește, prin eseu, firele care s-ar fi putut risipi în cărțile anterioare. *O femeie pentru Apocalips* (1968) și *Marta sau al doilea război* (1982) ne atrag atenția asupra Femininului ca matcă și iubire mântuitoare. *Persecutați-l pe Boetius* (1983) arată, ca și *Dumnezeu s-a născut în exil,* că în urmă cu aproape două mii de ani omenirea se afla în fața acelorași erori ca și azi. *Un mormânt în cer* (1987) deschide o acoladă care unește Spania — patria adoptivă a lui Vintilă Horia cu Patria nașterii sale, și încă una, lămurită de lungul articol despre exilul dantesc : El Greco și Vintilă Horia ispășesc, fiecare, destinul omului care creează. Viețile lor păstrează numeroase similitudini. *Călătorie la San Marcos* (1988) și *Cheia crepusculului* (1990) ar încheia ciclurile exilului. O imensă risipă de proiecte, de idei se poate descoperi în cărțile de eseu, de publicistică ale anilor 1960—1989. *Meseria de romancier* (1970) *Anchetă în spatele vizibilului* (1975) *Introducere în literatura secolului XX* (1976), *Considerații asupra unei lumi mai rele* (1978), *Drepturile omului și romanul secolului XX* (1980 : doctorat al autorului în științele umane), subliniază o poziție singulară a sa între europeniști.

A treia etapă a lui Vintilă Horia începe odată cu decembrie 1989. În bunul stil eficient care i-a caracterizat anii de exil, Vintilă Horia descoperă editori, leagă relații, trimite în țară fragmente de roman, jurnale, scrisori. Ca și cum ar ști că sfârșitul îi este foarte aproape, nu are nici o reținere față de numeroșii corespondenți solicitanți, admiratori. Le scrie tuturor. Le oferă tuturor pagini, cărți, reviste. Unele romane nu le mai are : dar și le va procura și, evident, le va expedia. Proiectează, până la mineriadă, călătorii, relații, cursuri la Universitățile din Timișoara

Scanned with OKEN Scanner

și București. După mineriadă se răzgândește : comunismul n-a murit în România. Dar reîncepe să scrie în românește. Două cărți, una de doctrină politică și una de proză *(Mai sus de Miazănoapte)* ni-l arată însetat de relație cu țara. Moare în iunie 1992 la Villalba, lângă Madrid, cu câteva luni înainte de decesul excepționalei hispanice Monica Nedelcu, autoarea tuturor postfețelor care îi însoțesc cărțile traduse în România și, probabil, specialistul care ar fi contribuit la buna editare a operei sale în lume și în țară.

* * *

DUMNEZEU S-A NĂSCUT ÎN EXIL își câștigă notorietatea, în primul rând, datorită scandalului declanșat în 1960 în jurul ei : premiul Goncourt, acordat de un juriu ce a votat în unanimitate decernarea, e contestat de o presă vehementă, orchestrată de blocul răsăritean. Stânga franceză face jocul comuniștilor români, așa că romancierul va fi nevoit să renunțe. N-ar fi o premieră : una chiar mai zgomotoasă avusese loc câțiva ani mai devreme, când Pasternak a trebuit să renunțe la Nobel datorită supărării sovietice. *Dumnezeu s-a născut în exil* a câștigat însă, înainte de toate, confruntarea cu istoricii : „Remarcabilul roman al lui Vintilă Horia, va scrie Jêrome Carcopino, a relevat la noi multor cititori un Ovidiu la care nu se așteptau". Un Ovidiu imprevizibil care își descoperă în exilul tomitan adevărurile interioare ; capacitatea de a suferi ; rostul adânc. Ultimii opt ani ai vieții lui Ovidiu sunt opt cercuri ale unei experiențe comparabile cu cea a lui Dante. *Dumnezeu s-a născut în exil* este *Divina commedia* a lui Ovidiu, exilat care se află în preajma *noii religii.* Jurnalul pe care îl scrie marele poet este, arată istoricii, plauzibil. Experiențele ultimilor ani de la Tomis nu sunt în afara unor documente ovidiene.

Cartea începe cu coborârea în infern : cu sosirea în Tomisul înghețat, în care „Viscolul zgâlțâie acoperișul. Marea geme în depărtare și valurile se transformă, în noapte, în lung stihii de ghiață". Beatrice este, în periolul precursorului marelui florentin *Dochia,* o localnică de o frumusețe stranie. Ea îl conduce pe Ovidiu pe căile

Scanned with OKEN Scanner

secrete ale locurilor, ea îl urcă până la marele preot dac. Preot care presimte naşterea Mântuitorului. Un preot dac ar fi fost alături de magi (zice unul dintre prietenii naufragiaţi la Tomis) în Betleem, la naşterea Lui, alături de magi. Romanul are în centrul ei o Beatrice intangibilă, purificată de patimi care (dezlegarea enigmei apare abia către sfârşitul cărţii) e soţia lui Honorius, comandantul roman al cetăţii. Ca mulţi romani care îşi abandonează imperiul, credinţele ineficiente, zeii neputincioşi, Honorius va „fugi" în Dacia întemeind un nou popor, dar şi o nouă religie. Sau, mai exact : pregătindu-se să întemeieze o nouă religie. Fiindcă toată cartea este cartea pre-simţirilor, a aşteptării, a semnelor. La Tomis, în momentele recapitulărilor sale, Ovidiu înţelege, în fine, semnificaţiile cărţilor de înţelepciune pe care le-a citit. Poate percepe mai exact semnificaţiile veştilor care sosesc de la prietenii săi. Căci dacă *Dumnezeu...* este un roman al cărărilor, al căilor, este şi unul al scrisorilor şi al veştilor. Tomisul devine un Centru, un loc unde se adună toate firele lămuritoare ale începutului de lume. Ovidiu poate deci să-i priceapă mai bine pe Pitagora, dascălul său întru ştiinţă esoterică, pe doctorul Teodor, şi el pitagoreician, dar cu stagii iniţiatice în Egipt, poate să asculte fără să tresară povestea lui Teodor care, la Betleem, a fost martorul naşterii Mântuitorului.

A spune că *Dumnezeu s-a născut în exil* este cartea naşterii unei religii nu este încă exact. *Dumnezeu s-a născut în exil* este cartea aşteptării noii religii, este documentul succesivelor convertiri a celor ce se pregătesc pentru Noua Lume. Imaginile Romei, cu strălucirea şi pompa imperială, ilustrând un *secol de aur* vorbesc, pentru cititorul secolului douăzeci, despre tiranie, despotism, cruzime. Poetul *artei de a iubi* este un maestru de ceremonii : asigura înaltei societăţi cadrul rafinat, acompaniamentul subtil. E bărbatul care cunoaşte riturile unei lumi dispuse să petreacă. Nu este vinovatul, el este ţapul ispăşitor. „*Amores*, versurile mele nu sunt cauza acestui rău, ci numai ecoul. Crima a fost că am scris ce-mi văzuseră ochii". Ovidiu este, nu mai puţin, iscusitul martor. Jurnalul lui, cu ascensiunea în cele opt cercuri, este o mărturie.

Scanned with OKEN Scanner

Carte a decadenței, a sfârșitului unei lumi, *Dumnezeu s-a născut în exil* este un eseu despre îmbătrânire, uzură fizică, boală și moarte.

Remarcabile sunt *toate* portretele : al tatălui Dochiei, ale bătrânilor care mor împreună în războiul get, noii Filemon și Baucis, a lui Hermion care își va ucide soția bolnavă și apoi se va sinucide și, mai ales, al bătrânului Ovidiu. Aș spune că *Dumnezeu s-a născut în exil* își câștigă toate pariurile românești în numele acestei teme capitale: *cum ne pregătim de moarte.*

Ce înseamnă viața la sfârșitul unei epoci și la începutul alteia ? Care sunt, într-adevăr, valorile vieții ? Lumea imperiului roman — care este a torturii, a cruzimii, a viciilor, a puterii despotice este mai coruptă decât a grecilor care a precedat-o. Civilizația romană întrece civilizația greacă în competiția degradării, răspunde Autorul.

Retragerea romanilor „care nu vor să ucidă", a „romanilor puri" în câmpiile dace pregătește nașterea unei rase noi, zice Utopizantul. Faptul că Dochia, noua Beatrice, îl va călăuzi pe poet pe colinele preoților lui Zamolxe poate fi edificator.

* * *

ZAMOLXE sau despre intrarea în eternitate. În drumul lui prin locurile exilului, poetul va cunoaște mulți romani convertiți. Au trecut la religia geților. Religia geților, notează în jurnalul său Ovidiu, nu face altceva decât să pregătească venirea Mântuitorului. Zamolxe nu e Zeul unic: e cel care face drum celui care va veni. Blaga încercase, în prima piesă a tinereții sale dionisiace, să facă din Zamolxe o credință absolută. Se baza, așa cum se va baza și Vintilă Horia, pe operele lui Pârvan. Tânărul Blaga era interesat doar de pulsul mulțimilor ; Zeul era sacrificatul lor. Geții lui Vintilă Horia sunt în așteptare. Sunt un popor pentru care viața nu are rost : ceea ce se întâmplă aici e lipsit de sens. Vocația ascetică a noii lumi o face aptă pentru a primi noua religie. Drumul de la petrecere la asceză, de la dezlănțuire orgiastică la purificare este cel mai important dintre cele parcurse de poetul român. În opt ani, el a ajuns în pragul convertirii. Dacia lui Ovidiu (și a lui Vintilă Horia) devine o patrie a spiritului.

Scanned with OKEN Scanner

DESPRE SPIRITUALIZAREA PEISAJULUI. Cum arată această patrie a spiritului ? „Unul din aspectele cheie ale romanului lui V.H., scrie Monica Nedelcu în postfața care însoțește prima ediție românească a romanului (Europa, 1990) este procesul de metamorfoză, sau mai exact de «metanoia» suferită de Ovidiu la Tomis : dorul sfâșietor după spațiul pierdut — Roma — se transformă treptat în dor metafizic". Am putea spune, inversând termenii : dorul după spațiul natal metamorfozează „locurile amintirilor" în *spații de pasaj*. În drumul său prin Dacia, poetul trece „pe celălalt tărâm :"

„Mergeam de multe ceasuri, mereu urcând, în căutarea Pietrei. Pe-acolo se intra. În sfârșit, apăru celălalt fluviu. Era un pârâu care se arunca în cel dintâi și apele lor se uneau în fața Pietrei, iar în cealaltă parte era o poartă, intrarea pe care o căutam. (...) Era foarte întuneric de îndată ce treceai pragul, dar vedeam prin beznă. Era o beznă care putea fi străpunsă de priviri omenești, nu însă și de alte priviri. Am mers mai departe, puțin obosit de drumul lung, dar sigur de ținta la care voiam să ajung (există mereu primejdia rătăcirii, n.n.). Partea cea mai grea a călătoriei se sfârșise. Totul fusese suportabil, în afară de.../"

Trebuie să remarcăm că există un itinerar literar-spiritual care începe cu Eminescu : scriitorii exilului îl respectă cu sfințenie. Ei sunt scriitori *eminescieni*, în sensul că se reîntorc la un text fundamental. Peisajele paradisiace ale Daciei își trăiesc momentul inaugural în poemele eminesciene. Sadoveanu, Blaga, Eliade trasează geografia unui *spațiu mioritic*, deopotrivă tărâm al întoarcerii cât și codru mântuitor. Nici spațiul marin nu-i în afara unei tradiții majore a literaturii române. Magistral este însă momentul în care în vis, pe mare, Ovidiu descoperă peștele-călăuză către Lumină. Excepționala convergență a simbolurilor (mare, spațiu ondulat, peșteră, munte, pădure) evidențiază ideea de trecere : *viața nu-i decât o călătorie către celălalt tărâm.*

Altfel, Vintilă Horia va reciti proza românească preocupat de *regăsirea peisajului*. O scrisoare a lui Vasile Băncilă (din volumul *Corespondențe*, scrisori către Basil Munteanu, Ethos, 1979) care descrie dealurile din jurul Râmnicului Sărat, livezile pe care le evoca și romancierul,

îi stârnește entuziasmul : „Poate fi ceva mai frumos ? Cine a scris mai adevărat despre un fragment din natură? Vreun romancier poate ? Cred că nimeni. *Et in Arcadia ego*. Numai Vasile Băncilă și cu mine am văzut deschizându-se în fața ochilor acest colț de necrezută frumusețe, *numai noi*, în sensul că *nimeni n-a avut conștiința acelei frumuseți*" (s.n.). Vintilă Horia scrie o adevărată istorie a literaturii române pornind de la *conștiința frumuseții locurilor*. În fruntea înșiruirilor e gândiristul Băncilă care, în aceeași carte, are „pagini nemuritoare". Nici Duiliu Zamfirescu, nici Odobescu și nici Sadoveanu n-au „mers atât de departe". În enumerarea care urmează apar figuranții Suluțiu, Fântâneru, „bietul Sahia", „diabolicul N.D. Cocea", dar și „încercarea de occidentalizare a romanului românesc, pe care a dus-o la capăt cu destul geniu și abilitate Camil Petrescu". Însă, apasă cuvintele romancierul exilului, „până la *Orașul milionarului* (sic) al lui Ștefan Bănulescu... nimeni n-a izbutit un roman românesc cu chip real de capodoperă". Ar apare surprinzătoare prezența, pe această listă și în acest context, a lui Ștefan Bănulescu. Excepționala radiografie a exilului, prin Constantin Pierdutul Întâiul, ca și amănunțita înregistrare a topografiei îl va fi sensibilizat pe scriitorul atât de interesat de imaginile patriei pierdute.

*

EXIL ȘI SPERANȚA. La apariție, aproape toți recenzenții au remarcat *actualitatea cărții*. Ea vorbea nu despre Ovidiu, ci despre un prezent al dictaturilor răsăritene. „Această poveste este cu atât mai sfâșietoare cu cât românul V.H. a cunoscut el însuși experiența sfâșietoare a exilului", scrie *Le Figaro Literaire*. „Tot ceea ce a putut suferi lumea în douăzeci de secole de totalitarism" se poate regăsi în acest roman, notează altcineva.

Tema decadenței se va asocia întotdeauna cu *tema invaziilor*. Dacă Ovidiu e privilegiatul exilului său, mântuindu-se prin suferință și singurătate, un șir de cărți vor prinde în acolada lor cele 20 de secole în care temnița, prostia, câmpurile concentraționare vor distruge — sau vor încerca să distrugă artistul, filozoful, gânditorul.

Scanned with OKEN Scanner

DESPRE CONSOLĂRILE FILOZOFIEI. Thomas Singuran, eroul primelor părți din *Persecutați-l pe Boetius*, a făcut zece ani de închisoare. Între 1950 și 1960 a traversat infernul concentraționar de la Pitești, Gherla, Aiud. De anii aceștia își amintește în răstimpuri. Sunt, în economia cărții, neesențiali. Importantă ar fi epoca postconcentrațională : cea a supraviețuirii. Într-un anumit sens, *Persecutați-l pe Boetius* este un roman consacrat supraviețuirii în singurătate.

Dacă paginile închisorii, puține, nu ies în afara documentului, paginile „domiciliului obligatoriu" sunt mai degrabă simbolice. Aparțin altui nivel romanesc. Nici un deportat, nici unul din prizonierii domiciliului obligatoriu nu a trăit asemenea întâmplări. Nici unui călău al gulagurilor răsăritene nu i-ar fi trecut prin cap să-și pedepsească victimele condamnându-le la singurătate în Câmpia Bărăganului.

Persecutați-l pe Boetius începe în momentul în care, eliberat din temniță, Thomas Singuran este abandonat într-o câmpie infinită. Într-un fel, e condamnat la moarte. Ca Robinson, înțelege că trebuie să înceapă să-și descopere soluțiile pentru supraviețuire.

Proza lui Vintilă Horia, de o extraordinară „sensibilitate cosmică" redescoperă un teritoriu care a fost mereu „spațiul originar" al geografiei literare românești. Ca în toate romanele lui Vintilă Horia, locul este „deschis către sacru" ; este pregătit să suporte epifania ; să recepteze miracolul. Totul poate începe în acest Bărăgan al începuturilor.

Ca în cutare roman al lui Bradbury sau al lui Orwell, exclusul îi descoperă aici pe cei cu care se poate solidariza. Noua năvălire a barbarilor nu a pustiit totul. Într-o casă pierdută în pustiu — loc ocrotitor pentru cel abandonat aici — exilatul va descoperi semnele vieții. În acest loc a creat un mare savant. Omul a murit pe „ultima sa pagină". Mesajul ei e următorul : „Caracterele complementare — ondulatoriu-crepuscular etc. trebuie obligatoriu să se găsească integrate chiar în esența ființei, contra credinței generale care acordă ființei o unitate omogenă. Trebuie, deci, în acord cu principiile fizicii cuantice și cu cercetările mele anterioare, să ajungem să gândim o onto-

logie a complementarului, mai puțin abuziv-dialectică decât această posibilă metafizică a contradictoriului. Traducerea acestei ontologii în domeniul socialului ar trebui să ne permită acest salt mutațional capabil să ieșim...".

În subterana casei, nou-venitul descoperă o bibliotecă din care nu lipsesc Hilbert, Niels Bohr, Heisenberg, Wolgang Pauli, C. G. Jung, Rene Guénon. Se mai află *Gândirea* din 1930 și o Biblie. Este biblioteca esențială a lui Vintilă Horia. (În cărțile lui Mircea Eliade, Biblioteca era dominată de revista *Criterion.*)

Manuscrisul descoperit de Thomas Singuran ar merita o analiză specială. El dublează, în fond, jurnalul lui Ovidiu : în *Dumnezeu s-a născut în exil* marele poet trăia un final de epocă istorică. Povestea omului de știință, a gânditorului exilat în Bărăgan reia, peste douăzeci de veacuri, istoria celui chemat să „presimtă" o schimbare fundamentală. Pe de altă parte, ar merita analize speciale viața și miraculoasele întâlniri ale lui Thomas Singuran. *Omul religios* este în centrul acestei cărți consacrate supraviețuirii.

În *Persecutați-l pe Boetius* trebuie să subliniem teribilele imagini ale Iernii... Deopotrivă amenințătoare și protectoare, iarna este, pentru Vintilă Horia, anotimpul Nașterii.

În închisoarea cosmică a Bărăganului Thomas Singuran descoperă un manuscris care ar putea oferi lumii soluții. Ca și în nuvelele lui Mircea Eliade, un român de geniu ar revoluționa transformările omenirii : *dacă omenirea i-ar auzi vocea.* Marii exilați încearcă să atragă atenția asupra celor ce, izolați de Cortina de Fier, creează valori spirituale excepționale. Un alter ego al filozofului din Bărăgan ar putea fi Boetius, gânditor care încearcă să ofere lumii răspunsuri limpezi la întrebările ei. Partea a treia a cărții cuprinde, prin urmare, *Dosarul Boetius* trimis de Dromichete lui Justinian în anul 524. Filosoful, prieten cu Justinian, e aruncat în temniță de regele ostrogot. Roma însăși este sub barbari : amenințarea lor cutremură lumea civilizată a secolului al șaselea. Dacă vrea, să câștige Imperiul, Justinian trebuie să-l elibereze pe Boetius. În închisoarea de la Ravenna, gânditorul reprezintă nu numai ideea întemnițată, ci și argumentul — pentru conducătorul de oști — al eliberării orașului.

Viaţa filozofului sau manuscrisul ? Dacă manuscrisul va fi salvat, nimic din frumuseţea lumii acesteia nu se va pierde. Parabolele sunt îndreptate împotriva noilor barbari, cei care au ocupat Estul european. Tonul lui Mircea Eliade — şi el teoretician al salvării cărţilor în *Noaptea de Sânziene* — era sumbru ; Vintilă Horia trăieşte într-un cosmos în ultimă instanţă mântuitor. Casa, celula, pivniţa ocrotesc o intimitate umană ce se protejează prin credinţă. Replicile finale ale marelui gânditor care îşi aşteaptă moartea încearcă a coborî la rădăcinile răului :

„Am încă câteva cuvinte să-ţi spun. Platon şi Aristotel nu sunt adversari cum continuă să se afirme după secole, ci formează un tot armonios care rezumă perfect complexitatea fiinţei noastre şi a Fiinţei în sine. Dimpotrivă, nu trebuie să îi separăm, căci realitatea ar deveni astfel ininteligibilă (...) Există două tendinţe în noi : trebuie să te laşi dominat de imaginaţie sau de raţiune ? Suntem reflexul cerului şi al ideilor eterne, cum afirmă Platon, sau al Pământului şi al vizibilului, cum afirmă Aristotel ?“

Regretul lui Boetius e acela de a nu fi demonstrat complementaritatea celor doi gânditori : „Căci separarea lor va aduce la radicalizări şi din acestea se vor naşte abuzuri (...) Excesul platonismului poate naşte erori bogate în consecinţe teribile sub forma utopiilor celor mai aberante şi mai totalitare, în timp ce aristotelismul exagerat şi singur ar face din raţiune servitoarea lumii, însă într-un fel incomplet, cauză a tuturor invalidităţilor spiritului...“

Lumea oscilează — acesta este gândul final din *Persecutaţi-l pe Boetius* — între utopia totalitară „înfăptuită“ în Răsărit şi lumea raţiunii aservite, a spiritului invalid din vest. În Bărăganul gulagurilor staliniste, un savant redescoperea acest adevăr, slujit de Cărţile secolului XX.

Eşecul întru exil ar fi titlul sub care s-ar grupa o seamă de texte fundamentale ale „literaturii marilor exilaţi“, de la Eliade la Cioran şi de la Cioran la Vintilă Horia. Insistenţa cu care Vintilă Horia caută rădăcinile răului, cu care vrea să descopere „orizontul originar“ al afirmării răului îl întoarce înapoi, pe traseele mari ale tradiţiei. Drumul de la Dante la Guénon ar fi sigla sub care s-ar desfăşura demersurile unui gânditor incapabil de a se re-

cunoaşte înfrânt ; de a abandona lupta. Nici una dintre cele două tipuri de societate nu favorizează Omul de Idei, Filosoful, eroul raţiunii. Iar dicotomiile originare (Platon-Aristotel) ar necesita integrarea — sau reintegrarea — contrariilor. Gândirea oximoronică a lui Vintilă Horia aşează alături *contrarii* încercând să sublinieze complementaritatea lor. Chiar titlurile pun în valoare noţiuni greu acomodabile în alt context.

*

Cavalerii resemnării ar putea fi emblema sub care se afirmă o seamă dintre personajele luptătoare ale lui Vintilă Horia. „Cavalerul resemnării renunţă la împlinire şi se înclină cu toată umilinţa în faţa puterii eterne. Aceasta este libertatea sa" sună motto-ul unui roman al său. Scris în 1959, după *Dumnezeu s-a născut în exil, Cavalerul resemnării* ar trebui să prelungească ideile primei cărţi celebre a lui Vintilă Horia. E un roman simplu, sprijinit în partea lui „românească" pe legende, mituri, balade, toate familiare cititorului nostru. El le ştie din manualele claselor primare : sunt destinate să-l lămurească în ce ţară se află. Când citim azi aceste pagini, trebuie să ne fie clar că ele trebuie să-l alfabetizeze pe cititorul străin oferindu-i imagini româneşti. Vrea să-l alfabetizeze, oferindu-i date elementare privind o lume lăsată pradă barbarilor.

Din punctul de vedere al cititorului de cursă lungă, tezismul lui Vintilă Horia (ca şi al lui Mircea Eliade) devine, de la un moment dat, supărător. Rostită şi reluată obsedat, ideea că estul lăsat pradă barbarilor reprezintă cheia înţelegerii lumii, că acolo se păstrează adevărurile la care occidentul nu are acces, pulverizează textul, împărţindu-l în povestioare moralnice. Utopia-cea-Nouă, arătată în locurile Daciei, seamănă prea mult cu utopiile cele vechi, ruinate de comunişti. Dar va fi fost emoţionant pentru românul din emigraţie să-şi regăsească ţara pierdută în aceste cărţi recuperatoare. Să-şi recitească, într-o formă înviorată, textele eroice ale adolescenţei sale imaculate. *Cavalerul resemnării* este (ca şi alte romane ale lui V. H.) cartea ştiinţei de a purta un război. Eroismul principelui răsăritean, într-o vreme când ideea eroică în-

cepe să cadă în desuetudine, pune în valoare datele unui personaj exemplar.

În *Dumnezeu s-a născut un exil* poetul decadenței este exilat în Tomisul înghețat pentru a rememora și a ispăși ; în *Cavalerul resemnării,* prințul valah se refugiază în Veneția pentru a se salva. Este un exilat.

Veneția din *Cavalerul resemnării* este, ca și în celebra piesă a lui Camil Petrescu, ca și în romanul lui Eugen Barbu, orașul desfrâului, al lăcomiei și al crimei. Miraculosul ținut nu e o capitală a cruciadelor, așa cum speră prințul, ci una a pierzaniei. Scriitorul nu pune accentul pe nesfârșitul carnaval, pe policromia violentă, pe luxul sărbătoresc, așa cum au făcut-o alți călători (profesioniști). El nu e un cronicar al agoniei ca Musil sau Thomas Mann, după cum crede cineva. El prelungește o istorie voinicească într-un ținut feeric, el scrie un roman de capă și spadă despre un prinț rătăcit într-o iluzie. Tot arsenalul romanului popular intră în joc. Nici momentul alchimic, cu falșii căutători de absolut nu e ignorat și nici iubirea pentru superba curtezană. E o verificare a excelenței virile, cum se întâmpla și în *Dumnezeu s-a născut în exil.*

Scriitorul cunoaște în profunzime tradiția locurilor — e un latin care venerează Italia — și ne oferă aceste Imagini pentru a ajunge la concluzia că misiunea sacră a fost lăsată pe seama celor ce mai păstrează ideea de iubire. Curtezana îndrăgostită de principele valah va fi aceea care va solicita, contra servicii, sprijinul Veneției pentru țara din răsărit. Tranzacția e inutilă dar nu nesemnificativă. Resursele eroice ale locului pot fi stimulate doar așa.

Trecerea lui Radu Negru prin lumea sărbătorească a Veneției, luptele sale zadarnice au rolul să demonstreze că „primejdia nu se află în om, ci dincolo". De acolo vine răul. Toate războaiele cu cei de pe pământ sunt mici ; cei care se luptă aici, pe pământ, nu sunt decât niște cavaleri ai resemnării. „Radu Negru se simțea gata să se lepede de tot pentru a recunoaște mai bine silueta dușmanului. Dinaintea acelui cadavru (al tatălui său, n.n.)... știa de-acum înainte că primejdia nu se află în om, ci dincolo, și că asta trebuie să fie ținta tuturor săgeților..."

Dacă valorile religioase sunt, în opera lui Vintilă Horia, de-asupra valorilor etice și estetice, trebuie să subliniem neobișnuita lor așezare în pagină. Neobișnuita creativitate a *omului religios*.

*

JURNALE ȘI ALEGORII. Interesante sunt jurnalele lui Vintilă Horia, opere ale unui scriitor dinamic, ofensiv, implicat într-un prezent al opțiunilor politice. Spre deosebire de Eliade, urmărit de fantoma anilor săi aberanți, de Cioran, retras în singurătățile mizantropiei sale, Vintilă Horia va lega prietenii, alianțe, se va revărsa *în afară*. În Spania, în Italia sau în Franța el are prieteni care *activează*. E militant anticomunist, e de dreapta. E oltean și, ca oltean, e exponent al spiritului pandur într-o cultură europeană apatică.

Stabilit după eșecul Goncourt în Spania, el va deveni cetățean spaniol. Va fi fidel spiritului spaniol, creștin și mistic. Marile simboluri ale culturii spaniole devin ale sale. Spania devine a doua patrie. În Spania va încerca să descopere trăsăturile care îi unesc patria de origine cu cea de adopțiune. Încearcă să se recunoască în câteva mari prezențe ale Spaniei. Să se regăsească, de pildă, în El Greco

Dacă Eliade este continuat, ca istoric al religiilor, de cineva, acesta este Vintilă Horia. Paginile de istorie a religiilor din romanele sale ocupă capitole întregi. Unele dintre cele mai bune și, poate, imprevizibile. Inițiativele lui Horia sunt, în materie de istorie a religiilor, spectaculoase. Dintr-un unghi de vedere, el este urmașul fidel al autorului *Nunții în cer*.

Scriitor al dreptei europene, Vintilă Horia se va simți acasă într-o Spanie care protejează valorile așezate la dreapta. Dar va fi — și jurnalul consemnează cu neascunsă mândrie — apreciat de alți șefi de state, partide politice, va poza alături de importanți demnitari. Va cunoaște mari scriitori, dar va rămâne preocupat doar de afirmarea în teritoriul care îi este familiar. Nu va forța recunoașterea în S.U.A., în Anglia. Va rămâne între animozități trainice și simpatii constante, într-un exil în care nu tranzacționează nimic. Ochiul viu al contestatarului de profesie face

din cârtitorul Jurnal al lui Vintilă Horia un document excepţional şi o lectură fascinantă.

Ar mai rămâne câteva cuvinte de spus despre *Mai sus de miazănoapte*, cartea testamentară a sa. E scrisă direct în româneşte : e primul roman scris în româneşte, după aproape jumătate de veac de exil.

Românii sunt strălucitori şi destinul României e văzut strălucitor, ca în predicţiile lui Eliade sau ale lui Noica. Inspirată din vremea lui Ştefan cel Mare, cartea e un nou *Apus de soare*, citit în altă cheie. Cărturarul Ţamblac, mesager la Veneţia, pătrunde în secretele unui Occident care a făcut pactul cu diavolul şi priveşte melancolic căderea ilustrelor oraşe. Renaşterea e un ev blestemat, ne repetă Vintilă Horia, convins că toate relele se trag de la superbia omului aşezat, el, în centrul lumii. În Kaliyuga, în evul rău al umanităţii, cărturarul Ţamblac aşteaptă, ca şi Vintilă Horia, sfârşitul şi Învierea.

Scanned with OKEN Scanner

CONSTANTIN — VIRGIL GHEORGHIU — REPERELE UNUI SUCCES

Este greu de explicat azi succesul romanului *ORA 25* de Constantin Virgil Gheorghiu dacă nu refacem contextul apariţiei sale : un context favorabil ca niciodată ascensiunii *documentului românesc. Ora 25* este, înainte de toate, un roman care vine la timp. Apare exact atunci când trebuie. Romanele de succes ale războiului erau, până la el, de stânga. Elogiau rezistenţa armatele sovietice eliberatoare şi aliate, comuniştii. Anii războiului rece îl descoperea pe cititorul de roman supus tirului propagandistic al unei literaturi foarte bine organizate.

Ora 25 este un roman care îi vorbeşte cititorului occidental despre masacrele inimaginabile ale comuniştilor care au pus mâna pe putere în răsărit, despre crimele sovieticilor, mai cumplite decât le bănuia orice gazetă a dreptei. Dar cartea pătrunde şi un teritoriu tabu : acela al pactizării „aliaţilor" împotriva omului inocent. Ora 25 este o carte despre represiunea brutală a învingătorului.

Fără îndoială că o asemenea premieră trebuie întâmpinată cu omagiile de cuviinţă. „Cartea d-lui Gheorghiu vine la locul cuvenit şi la momentul potrivit. Aş dori să fie citită şi comentată cu pasiune de oamenii suficient de onești pentru a nu căuta refugiu în ideea prea comodă că tot ceea ce e evocat aici se petrece departe de noi în România sau în Germania", scrie Gabriel Marcel.

Ora 25 coalizează toată emigraţia românească — atunci încă plină de speranţe — în bătălia pentru lansarea cărţii. Este, nu-i aşa, o carte despre România asasinată. Volumul este tradus în franţuzeşte (şi, probabil, îngrijit) de Monique Saint-Côme (Monica Lovinescu) şi salutat de Mircea Eliade

în *Uniunea română* cu un articol de întâmpinare frenetic, parte a programului exilaților de cucerire a adevărurilor postbelice.

„Evenimentul depășește cu mult semnificația pe care o poate avea o manifestare culturală românească peste granițe, cât ar fi ea de strălucită. Ne amintim de entuziasmul și mândria pe care le-a trezit, în Țară, prefața prin care Romain Rolland «lansa» un nou și mare «scriitor francez» : pe Panait Istrati. De astă dată e vorba de altceva, și de ceva mai mult. Panait Istrati a scris direct în franțuzește și s-a impus ca scriitor francez, cu toate avantajele și riscurile... Const.-Virgil Gheorghiu este scriitor român, care a scris și scrie românește, și succesul lui în străinătate se răsfrânge asupra întregii literaturi române, ca atare. Și încă o deosebire, tot atât de esențială : Panait Istrați aducea, în povestirile și romanele sale, amintirile unei lumi apuse și peisagele Dunării și ale Orientului Apropiat, care făceau atâția cititori ne-români să aibă impresia că ascultă o nouă versiune a *O mie și una de nopți*. Const-Virgil Gheorghiu prezintă, o Românie și o Europă Centrală sfârtecate de cea mai implacabilă contemporaneitate : războiul, persecuțiile de tot felul, eliberarea. Ceva mai mult, *Ora 25* anticipează chiar tragedia, care nu este contemporană, dar pe care umilirea crescândă a omului o lasă de pe acum să se întrevadă".

Nici vorbă că umilințele pe care le îndură exilații îi fac să privească spre acest roman ca spre o mărturie despre destinul lor colectiv. Nu numai Johann Moritz trăia drama *confuziei celorlalți*, a substituției — guvernate de prejudecată, ci toți ceilalți. Cartea scria, într-un fel, istoria tuturor. Emigratul îi judecă pe ceilalți, victorioșii :

„Spuneam — scrie Mircea Eliade — că apariția *Orei 25* însemnează mai mult decât un eveniment literar. Înseamnă în primul rând o judecată românească, făcută de un român, asupra societății și istoriei contemporane... Dar oricum, oricare i-ar fi viitorul, marchează de pe acum o creație *a noii spiritualități românești* (s.n.) : acea spiritualitate pe care, pregătită de toate încercările războiului și ale emigrației, o elaborează românii care sunt încă liberi să se exprime".

Ora 25 este victoria, scrie Eliade, întregii emigrații românești care vrea să organizeze acolo, la Paris, o linie de rezistență anticomunistă. Și, fără îndoială, ecoul ei îndreptățește speranțele. Roman popular, *Ora 25* este o carte eficientă. Devine repede un best-seller al deceniului și al momentului postbelic. *Noaptea de Sânziene* a lui Mircea Eliade o urmează în descrierea crimelor comuniste din România. Mari scriitori, filozofi, oamnei politici glosează pe marginea ei. În capitolul *Provinciile romanului* din a sa *Istorie vie a literaturii franceze,* Pierre de Boisdeffre putea, peste vreo două decenii, să încheie un ciclu al receptării cu observația : „Războiul rece i-a dat public lui Virgil Gheorghiu — rămas în ciuda unei opere abundente, omul unei singure cărți, profetul apocaliptic al *Orei 25*"

Pentru cititorul român, numele *Virgil Gheorghiu,* cu care Const-Virgil Gheorghiu și-a semnat abundenta-i operă scrisă, în limba franceză, e rodul unei substituții : el preia numele *poetului* Virgil Gheorghiu, remarcabil autor al unei generații literare. Nici *Ora 25* nu i-ar aparține în întregime romancierului exilat : *Ora 25* se numea un remarcabil volum de versuri al lui Alexandru Lungu, tipărit în țară în 1946. Îmbarcând în ARCA nume, opere, valori, scriitorii exilați așează sub titlul *Ora 25* și sub numele de *Virgil Gheorghiu* o parte din avutul lor, atât de amenințat de valurile diverselor alianțe din vest, din est, sau chiar de alianțe ale estului cu vestul. Peste mulți ani când Marin Preda va fixa (desigur cu invidiile de rigoare) într-o pagină de memorialistică imaginea tânărului scriitor Constantin-Virgil Gheorghiu, stringența solidarizărilor a dispărut și împrumutatul trebuie să restituie toate avansurile care i-au fost făcute :

„...un anume Constantin Virgil Gheorghiu... monopolizase, cu ajutorul lui Eugen Cristescu, șeful serviciului secret, *faptul divers* a cel puțin șapte ziare. Scria pe plombagină, în șapte exemplare, știri despre crime senzaționale, le trimitea la șapte ziare, luând pâinea de la gură la cel puțin șapte reporteri..."" Ion Caraion și Virgil Ierunca descoperă modalitatea de a opri ascensiunea impostorului,

Scanned with OKEN Scanner

arată Marin Preda. Cum nici Virgil Ierunca, nici Ion Caraion n-au crezut necesar să corecteze portretul din *Viaţa ca o pradă*, rămâne să-l credem pe autorul *Morometilor* : Const-Virgil Gheorghiu nu era privit cu simpatie de tinerii scriitori ai anilor patruzeci : îl considerau colaboraţionist. Şi, mai rău : îl bănuiau de neloialitate faţă de colegii lui.

„Mai târziu, scrie Marin Preda, am aflat cu nedumerire de renumele mondial al lui Constantin Virgil Gheorghiu, datorat romanului său prost, *Ora 25*. Personalitate de anvergură care, în România, denunţa în dreapta şi în stânga, atrăgând şi ura comuniştilor şi a legionarilor, cunoscut de nemţi, a făcut în '43 o căsătorie cu o avocată, evreică nici bogată, nici săracă ; i-a obţinut, tot prin Eugen Cristescu, acte de arianã, a plecat la Zagreb ca ataşat de presă pe lângă Ante Pavelici, unde l-a găsit sfârşitul războiului. Cum a trecut el apoi în Germania lui Hitler şi cum a ajuns el într-un lagăr unde, în faţa americanilor, a făcut pe antihitleristul ?". Portretul nu ar avea farmec dacă nu s-ar încheia astfel : „Mai târziu, renumitul scriitor, pe care un american... l-a pus alături de cei câţiva români pe care îi cunoştea el, Lipatti, Enescu şi Brâncuşi, a simţit nevoia unei redempţiuni şi s-a făcut preot. Iată, am gândit eu când am auzit de această ultimă ştire, cum poţi deveni curat şi intangibil după o viaţă plină de peripeţii...."

*

Cum rezistă, după mai bine de patru decenii, romanul ? La o primă lectură, descoperim că *Ora 25* îşi asumă o seamă de idei ale generaţiei lui Cioran : preia şi vulgarizează idei de circulaţie în mediile jurnalistice, intelectuale, în cafeneaua literară. *Ora 25* e cartea unui Cioran de buzunar care trădează brevilocvenţa. Dar care are toate uneltele de lucru ale jurnalistului de pagina întâi : gustul pentru senzaţional, pentru evenimentul-şoc, insolenţa agresivă a celui ce vrea să-i sugereze cititorului că *doar el* este de partea adevărului. O inteligenţă vie pune în ecuaţie o seamă de *ştiri* care vin să confirme tezele la modă ale filozofilor zilei. Altă serie de ştiri vin în întâmpinarea politologilor, care doresc o reorganizare a Europei. Unde s-ar afla, în acest caz, omul simplu ?

Cititorul anului 1993, cel care nu mai e presat de imediatul ocupației sovietice, a amenințării războiului, poate judeca acest roman la rece. Cu alte cuvinte, e invitat să acorde *documentarului* românesc care l-a sensibilizat atât de puternic pe cititorul anilor cincizeci, atenția necesară.

Ora 25 înseamnă, pentru el, nu numai un document, ci și o depoziție implicându-i, într-un fel sau altul, pe toți cei care au luat decizii politice în anii 1940—1945. Constantin-Virgil Gheorghiu a realizat un documentar al realităților din centrul și estul european din anii războiului. Asemănările dintre viața romancierului Traian Korugă, personaj central al *Orei 25* și viața lui Constantin-Virgil Gheorghiu, asemănări asupra cărora insistă și prefațatorul primei ediții „în limba română", apasă încă asupra autenticității documentului. Între romanele *documentare* ale anilor 1945—1950, romane care ocupă un loc important în orice istorie a literaturii europene, *Ora 25* își propune să ofere cititorului occidental și imaginea unei Românii neobișnuite.

*

Pentru un reportaj de senzație a paginii întâi, faptul că un țăran ardelean s-ar numi Johann Moritz nu înseamnă mare lucru. Nici că în acest sat ardelean s-ar afla alături trei biserici : ortodoxă, catolică și protestantă. Nici că socrul lui Moritz se cheamă Iorgu Iordan. Nici că socrul lui Moritz, țăran ardelean din tată în fiu, va deveni un fascist fanatic care se va sinucide și va da dispoziție să fie ars, asemenea lui Hitler, de o nemțoaică fanatică, nu alta decât... noua soție a lui Moritz ! Și nici că după 23 august, în același sat ardelean, fiul cârciumarului Goldenberg, în chip de Ana Pauker, va instala un tribunal revoluționar care va condamna la moarte (și va ucide imediat) fruntea satului ! Iar preotul Korugă, tata romancierului, nu va muri chiar de tot și va fi salvat de Aristița, mama lui Moritz, judecătoare alături de Goldenberg-Pauker ! Iar Goldenberg o va ucide pe Aristița ca o trădătoare a cauzei !

Atâtea lucruri grozave occidentul nu va fi văzut decât în filmele cu Dracula. Sau în alte filme în care Vampirul din Carpați își punea în valoare vocația-i demonică.

Scanned with OKEN Scanner

*

La apariția cărții, nimeni nu a sesizat că autorul o populează cu o lume de imbecili. Ca în cărțile cu ostașul sovietic, administrația românească (anitsemită : precum în serialul *Caracatița,* cei mai de seamă antisemiți sunt românii) e atât de cretină încât nu e în stare să deosebească un țăran ardelean de un evreu, poliția maghiară e și mai cretină, confundându-l pe țăranul-pur-sânge cu un spion periculos. Cel mai idiot (sau cel mai naiv, dacă luăm termen de comparație filmele cu Stan și Bran) e un antropolog german, Müller, care îl „recunoaște" pe Moritz că face parte dintre „germanii de cea mai pură esență" drept component al *„Familiei eroice" !* După Müller, Moritz ar face parte dintre „germanii de cea mai pură esență" care „au reușit să-și păstreze până astăzi sângele neamestecat". Fiindcă Müller deține un loc înalt în ierarhiile naziste, prizonierul devine soldat SS ! Și complice al evadării unor prizonieri francezi !

Confuzia îl urmărește nu numai pe Johann Moritz, ci și pe romancierul Korugă, arestat de învingători și plimbat din lagăr în lagăr. Fiindcă șeful lagărului de la Ohrdurf era evreu, soția romancierului, evreică, bănuie că „un evreu îmi va înțelege mai bine suferința". Nu numai că n-o înțelege, ci o crede pe delicata ființă „părtașă la cele mai sinistre crime !" *În România au fost progromuri sălbatice ?* *„Au fost,* răspunde cel mai frumos dintre personajele pozitive. *Au fost lagăre de concentrare pentru evrei. Existau și lagăre în care..."* Pe scurt, ce făcea genialul ofițer din *Caracatița* era un zero față de ceea ce făceau alți ofițeri români. Soția lui Traian Korugă suferă această confuzie : șeful lagărului o consideră o torționară într-unul din sinistrele lagăre românești.

Comedia, voluntară sau involuntară, rămâne partea cea mai vie a acestui roman senzațional.

*

Nu mă îndoiesc că la succesul cărții vor fi contribuit și filozofemele junelui romancier Korugă. Romanul lui — ne anunță autorul — se va numi *Ora 25.* „Acesta este timpul în care orice încercare de salvare e prea târzie : chiar Me-

sia de ar veni, ar veni prea târziu. E nu ultima oră, ci o oră după cea din urmă oră. Este, cu precizie, timpul societăţii occidentale. E ora actuală. Ora exactă !". Este — cum să spunem ? traducerea în jargon jurnalistic a producţiilor „generaţiei spirituale" (folosim distincţiile lui Mircea Vulcănescu, *Criterion*, nov. 1935). Pe cât rosteşte fraze mai pline de emfază, pe atât mai dureros receptăm degradarea modelului. Să scriem că Traian Korugă însuşi reprezintă copia unor personaje ale lui Eliade sau Cezar Petrescu ? Precum în cărţile ultimului, în jurul Sriitorului se adună amicii care îl consultă. *Ce numeşti tu cetăţean* îl întrebă procurorul locului. „Cetăţeanul, răspunde înţeleptul, este un om care trăieşte numai dimensiunea socială a vieţii. E ca un piston de maşină, nu face decât o singură mişcare şi o repetă la infinit. Cetăţeanul e cea mai apocaliptică fiară, apărută pe faţa pământului din încrucişarea omului cu sclavul tehnic. Are cruzimea animalului şi indiferenţa rece a maşinii. Cel mai desăvârşit cetăţean a fost creat de ruşi : comisarul".

Oare — mă gândesc, doctorul Goebbels o fi avut altă părere despre cetăţean ?

La un asemenea exemplar al artei autohtone româneşti trebuia să-i corespundă un exemplar feminin pe măsură. Traian Korugă este iubit (cât de iubit !) de Eleonora West. „La 29 de ani, Eleonora era directoarea marelui ziar românesc *Occident* (tipărea, carevasăzică, o foaie menită emancipării noastre, n.n.). Studiase la universităţile europene şi acuma scria zilnic articole de fond, conducea editura, o revistă de literatură şi artă şi participa la viaţa politică, culturală şi mondenă... Dragostea lor era ca şi la început. Poate puţin mai mare". Dânsa e, deci, evreică şi persecutată. Îi oferă lui Traian, fiul preotului Korugă din satul lui Moritz, un post de director la Institutul cultural din Rasuga. Nici că se putea ca acest Nae Ionescu feminin să ofere alt cadou feciorului de popă luat de soţ.

Un loc aparte între aceste biografii întâi zaharisite şi apoi supuse probelor apocaliptice îl are preotul Korugă, tatăl genialului. În faţa ofiţerului care îl interoghează, bătrânul declară că „nu se bucură de nici o victorie militară".

Preotul din Fântâna e la curent cu toate : „Spunând acestea... privea la fotografiile cu lagărele de concentrare de pe pereţii biroului şi se gândea la cadavrul procurorului George Damian (fuseseră „ucişi“ împreună de Goldenbergfiul), la cadavrele lui Vasile Apostol şi ale celorlalţi ţărani din Fântână, ...aruncaţi, în groapa de gunoi din spatele staulului primăriei. Se gândea la cadavrele copiilor din Dresda, din Frankfurt şi din Berlin... La cadavrele de la Dunkerque şi de la Stalingrad... Cum să se fi bucurat de aceste cadavre, prin care s-a dobândit victoria ? Ca să se ajungă la ea pământul a fost acoperit cu cadavre de oameni nevinovaţi“.

După atâta literatură zgomotos-omagială, după atâtea cărţi de culpabilizare a înfrânţilor şi de sanctificare a învingătorilor, nu numai emigranţilor noştri, supuşi unui şir de teribile umilinţe, ci şi celorlalţi cititori (francezi, nu-i aşa) aceste versuri ale lui Lao Tze le vor fi sunat alinător :

Chiar în victorie, nu există frumuseţe,
Şi cel ce o numeşte frumoasă
E dintre cei care îşi găsesc bucuria în masacru
Iar cel ce găseşte bucuria în masacru
Nu va reuşi în ambiţia lui de a stăpâni lumea.
Bocete de jale ar trebui să însoţească mulţimile măcelărite
Şi victoria s-ar cuveni sărbătorită în rânduieli de îngropăciune.

Aceste versuri, recitate de atotştiutorul preot Korugă, îi plac anchetatorului american inocent.

*

ORA 25 e o carte venită la timp. Ea aparţine şi unei revanşe : aceea a exilatului care, după căderea Cortinei de fier, receptează trădarea rusească pe filieră proprie. El nu era învinsul, el era chiar cel care, în deceniul al patrulea, purtase un război firesc, explicabil şi necesar ! Numai superficialitatea, confuzia, etern-înşelătoarea confuzie între suprafaţă şi profunzime, a putut da calificative re-

Scanned with OKEN Scanner

zistenţilor. Jocul nevinovăţiei şi al crimei face din nou actual acest roman popular care îl poate interesa pe exeget prin *farsa* vioaie pe care o înscenează.

. . . . . .

Solidarizare, totuşi... aproximativă. Jurnalul lui Virgil Ierunca transcrie nu numai stupoarea, ci şi umilinţa celui silit să accepte succesul acestei cărţi *româneşti*. În definitiv, o carte foarte proastă care falsifică, arată pe bună dreptate Virgil Ierunca, *imaginea* culturii române.

De meditat asupra umilinţei trăite de tânărul cărturar.

Cacealmaua însă continuă. Pe lângă prefaţa ditirambică din fruntea ediţiei româneşti, elogiu explicabil în epoca economiei de piaţă, o amplă biografie din volumul *Literatura diasporei*, semnată de Florea Firan şi Constantin M. Popa, îl face pe autorul *Orei 25* poet, dăruindu-i opera lui Virgil Gheorghiu, autor onorabil !

Scanned with OKEN Scanner

ÎNTRE DOSARUL SEBASTIAN ŞI DOSARUL ELIADE

Nu ne-am fi ocupat de Dosarul MIRCEA ELIADE publicat în revista TOLADOT, Buletinul Institutului Dr. J. Niemerower, I, 1972, dacă acest „studiu" nu ar fi fost preluat, de-a lungul anilor, de o seamă de reviste, ziare, publicaţii care interpretează într-un stil prea original informaţiile nu o dată puse în pagină aberant. Dosarul MIRCEA ELIADE publicat de *Toladot* urmăreşte două lucruri :

1. Să demonstreze că marele om de ştiinţă Gershon Sholem este complice la trădarea cauzei evreieşti.
2. Să „demaşte" biografia unui nazist ascuns sub masca unui om de ştiinţă, profesor stabilit la Chicago. Trădările profesorului Sholem ar fi puse în evidenţă de participările lui la elogiile lui Eliade, fascist, antisemit cu vechi state de serviciu („Prezenţa profesorului de la Universitatea noastră ebraică în corul celor ce-i aduc elogii lui Eliade este penibilă, ca să folosim un cuvânt mai blând")

I. ARGUMENTE

Primul document pe care se sprijină demascarea lui Mircea Eliade este „un studiu recent al profesorului Miron Constantinescu, preşedintele Academiei de ştiinţe sociale şi politice din România". În acest studiu, descoperit în *Magazin istoric,* ianuarie, 1971, Mircea Eliade este aşezat „în fruntea listei stegarilor ideologici ai acestei mişcări" (n.n. : legionare). Pentru cititorul străin, Miron

Scanned with OKEN Scanner

Constantinescu rămâne pur și convingător, în calitatea lui de președinte al unei Academii, E, nu-i așa, o autoritate ! Dacă însuși Supremul Academician îl așează pe Eliade în fruntea listelor gardiste, atunci fără îndoială că acesta este adevărul ! De unde să știe cititorul străin care va citi cu egală uimire traducerea Dosarului Eliade (căci acest dosar va fi preluat de numeroase publicații), de unde să știe dânsul că Tovarășul Miron e unul dintre propagandiștii Internaționalei a III-a ? Și că, așezat la București în fruntea aparatului ideologic, a avut o contribuție importantă la distrugerea valorilor spirituale românești ? Un dosar MIRON CONSTANTINESCU ar fi pentru cititorul revistei TOLADOT la fel de uimitor ca dosarul Eliade. Fiindcă Întâiul Academician a dirijat nu o analiză lucidă a valorilor culturale, ci o represiune.

Articolul din 1971, din care *Toladot* citează, face parte din arsenalul mijloacelor de propagandă și, în *Magazin istoric*, nici nu urmărește să camufleze acest lucru : „Acest articol, scrie Miron Constantinescu, nu urmărește să consemneze unele opinii ale unui om care, pe lângă reflecția teoretică, a participat și la acțiunea practică antilegionară condusă de Partidul Comunist Român".

Politica de deschidere a anilor 1964—1971, care urmărea recuperarea valorilor românești trebuia frânată, succesul de care se bucurau exilații (Eliade, Ionescu ș.a.) stopat. Puritatea liniei Partidului (cu P) se păstra doar amintind și reamintind că „factorul hotărâtor care a stăvilit ofensiva legionară și care a determinat respingerea valului legionar (val din care făcea parte, nu-i așa, Eliade — n.n.) a fost clasa muncitoare în alianță cu țărănimea muncitoare. / Într-adevăr, încă de la formarea sa, Partidul Comunist Român a luat poziție.." spune M.C., înșiruind acțiunile pe care P.C.R., U.T.C. le-au desfășurat atunci, „în anii grei".

Al doilea argument anti-Eliade este un text din *Sub trei dictaturi* și este semnat de Pătrășcanu. Cititorul anului 1971 al revistei *Toladot* știa probabil că Lucrețiu Pătrășcanu fusese o victimă a lui Dej. Îl compătimea în calitatea sa de victimă. Se simțea alături de el fiindcă știa că fusese sacrificat în lupta pentru putere. El era un intelectual și intelectualii erau indezirabili pentru niște barbari. Adevărul este că nimeni nu-i mai citește cărțile :

ele sunt schematice, scrise în graba celui ce dorea un suport ideologic operațiunii de preluare a puterii. Pentru liderul comunist, Eliade este (citează TOLADOT) „un recunoscut șef de școală gardistă". Revista nu precizează decât că Pătrășcanu e „un fost ministru de justiție". Doar atât : un fost ministru de justiție.

Între argumentele care vor să scoată în evidență mârșăvia de care se face vinovat profesorul Scholem prin colaborarea sa la volumul omagial al Universității din Chicago (*Myths and Symbols* — Studies in Honor of Mircea Eliade) se află și acela că alături de Scholem semnează un fascist Ca Horia Vintilă, „cunoscut pentru scandalul provocat atunci când i s-a acordat premiul Goncourt în Franța în anul 1960 și care i-a fost retras, după ce i s-a dezvăluit în presa franceză trecutul său de membru al Gărzii de fier și activitatea sa publicistică antisemită". Mai e nevoie să repetăm că dezvăluirea trecutului și, mai ales, rescrierea lui era opera regimului de la București ? Cine a regizat operațiunea anti-Goncourt ?

„Și filozoful Cioran, astăzi cunoscut în Franța, care-l omagiază de asemenea pe Mircea Eliade în volumul amintit, a participat la așa-zisa rebeliune legionară la București și fusese numit de șeful Gărzii de fier Horia Sima ca atașat cultural al României la Paris. După căderea lui Horia Sima, Emil Cioran a aderat la noul regim al lui Antonescu. E profund regretabil că d. prof. Scholem apare într-un asemenea anturaj".

De n-ar fi războiul cu prof. Gershon Scholem, am putea bănui că textul a fost fabricat în laboratoarele securității românești.

II. CULISELE UNUI ACCIDENT

Revelația o constituie nu textele din Pătrășcanu sau Miron Constantinescu, ci paginile inedite din jurnalul lui Mihail Sebastian. Înainte de a trece la lectura jurnalului, Toladot face o scurtă prezentare a lui Sebastian pe care se cuvine să o transcriem :

„Mihail Sebastian, decedat la București într-un accident de circulație în anul 1945, în vârstă de 38 de ani, este autorul unor romane, piese de teatru reprezentate și

Scanned with OKEN Scanner

astăzi pe scenele din România, precum și al unor valoroase eseuri de critică. Romanul lui «De două mii de ani», apărut în 1934, descrie frământările unui intelectual evreu, confruntat cu antisemitismul. Cartea a stârnit discuții atât în cercurile evreiești, cât și în cele antisemite".

Până aici, prezentarea e lacunară, dar nu vinovată. Am arătat atunci când am scris despre „accidentul" lui Sebastian că, în 1945, interesul general (al forțelor ocupante, al comuniștilor români care se pregăteau să preia puterea) era dispariția lui. Fusese elev al lui Nae Ionescu, l-a elogiat pe acesta cu o preaplecată iubire. S-a despărțit de el, dar, vorba internaționaliștilor, nu și-a făcut autocritica. Spre deosebire de proletarii victorioși, el păstra legăturile cu înalta societate care trebuia nimicită. Dacă Ion Călugăru (de pildă) își exprima entuziasmul și adeziunea de câte ori era nevoie, Mihail Sebastian trăgea cu ochiul la americani, ba încă le dramatiza cărțile ! Și nu cultura sovietică îl interesa, ci Balzac !

Prea popular ca să poată fi tras la răspundere, prea important ca să fie marginalizat, Mihail Sebastian, om al zilei, trebuia scos din scenă.

A fost autoduba domnului Zăpodeanu, cea care a provocat „accidentul", un instrument al Destinului sau al Puterii sovietice ? Era ea proprietatea domnului Zăpodeanu sau a Cominterniștilor de servici ? Și dacă n-a fost în mai 1945 dubă un instrument al puterii populare, atunci fără nici o îndoială că în următoarele zile, săptămâni, o altă dubă aparținând unui alt domn Zăpodeanu ar fi comis ACCIDENTUL. Dacă n-a fost asasinat în 29 mai 1945, atunci ar fi fost într-una din zilele următoare. N-avea cum să scape.

N-am înțeles de ce s-a exclus ipoteza crimei. Știm că la începutul anului 1945 forțele de ocupație vor să facă ordine. Și nu aleg mijloacele. Au liste, și Sebastian este — probabil — pe toate. E chiar pe listele pe care se află Blaga, Rebreanu, Mircea Eliade. Unde-o fi dosarul accidentului ?

E drept, Sebastian e recuperat cu maximă rapiditate. E în preajma lui Camil Petrescu, martor al „acuzării" în procesul intentat burghezo-moșierimii care condamnă intelectualii la o viață de mizerie. Despre el B. Elvin va

scrie o micromonografie repede amendată de un critic aflat mereu în stare de veghe. *Prea multe aplauze,* scrie recenzentul :

„Din comentariul entuziast al lui B. Elvin s-ar putea crede că dezvoltarea creaţiei lui Sebastian a fost netedă, pe o linie ideologică deplin consecventă. Nu se amintesc unele opinii îndoielnice ale scriitorului, formulate în bogata sa publicistică şi străvezii mai ales în ţesătura romanelor sale. Cu cinstea şi buna intenţie de netăgăduit, Mihail Sebastian s-a simţit într-un fel solidar cu acea parte a generaţiei lui care profesa experienţa gratuită, aventura ca ieşire din banalitate, teribilismul asfixiant. Accente ale acestor convingeri se găsesc şi în teatrul lui Sebastian... Satisfacţia unei lecturi plăcute este întunecată de constatarea unor abateri de la criteriile exacte de apreciere ştiinţifică, conform tezelor marxist-leniniste".

În articolul din *Toladot* nu se spune ce fel de discuţii a stârnit cartea *De două mii de ani.* E cazul să reamintim că discuţiile nu erau „analitice" ca acuzatoare. Să selectăm dintre textele „stângii", la putere după 1945 : „Iosif Hechter, tu eşti bolnav. Tu eşti substanţialmente un bolnav, fiindcă eşti un antisemit" *(Santier)* „Deşi evreu, a dat buzna în lagărul reacţiunii româneşti" *(Adevărul literar)* „Arătat de o lume întreagă cu degetul, el a continuat să-şi lingă interesul în linişte, fără să scoată o vorbă. Las să i se spună..., ticălos, dejecţie a ghetoului evreiesc..., pe Hechter nimic nu-l atinge. El ştie prea bine că pământul nu se învârte în jurul demnităţii omeneşti, ci în jurul unei axe care seamănă teribil cu ciolanul boierului *(I. Ludo)*

Tuturor acuzaţiilor Mihail Sebastian le va răspunde într-un pamflet celebru, despre care *Toladot* nu aminteşte nimic, aşa cum nu aminteşte despre multe alte acuzaţii şi contraacuzaţii ce se cereau evocate cu acest prilej. *Toladot* procedează exact aşa cum procedează în *Jurnalul* său Eliade : izolează cele două serii de evenimente — ale filosemitismului şi ale antisemitismului — manevrând abuziv în marginea lor. Atunci când scrie despre participarea lui Sebastian la *Cuvântul,* se acceptă că Nae Ionescu a devenit „mai târziu" unul din doctrinarii Gărzii de fier şi „a fost urmat de elevul său Mircea Eliade". Când

se scrie despre Mircea Eliade, Nae Ionescu, este, dintru început, capul răutăților, cel de la care vin toate relele. Limbajul articolului din *Toladot* este limbajul presei proletcultiste, ceea ce mă face să bănuiesc că sursele nu sunt foarte departe de oamenii serviciilor care știu una și bună. *„Unul din cei mai devotați ciraci ai lui Nae Ionescu este Mircea Eliade,* zice demascatorul. Deși nu-i exclus ca atacul să plece chiar din cercul lui Ceaușescu. Speriat de succesul lui Eliade în România, Nicolae Întâiul a sugerat articolul. Ajungea peste hotare un mare român.

III. DEZVĂLUIRILE UNUI JURNAL INTIM

TOLADOT publică decupaje din Jurnalul lui Mihail Sebastian fără vreo confruntare cu alte jurnale sau cu presa anilor respectivi. Îi acordă credit total lui Mihail Sebastian : nici o bănuială că autorul *Femeilor* ar putea *imagina* pe marginea unei situații. Nici un comentator al textului din *Toladot* nu observă că în timp ce Sebastian consemnează deraierile lui Eliade, cei doi se întâlnesc, discută, fac schimb de amabilități. În „*Orizont*“ nr. 52 din 30 dec. 1988 Mircea Handoca publică dedicațiile pe care Sebastian le scrie în 1935 pe marginea volumului *Cum am devenit huligan* („Lui Mircea, care nu mi-a dat dreptul să disperez în suportarea atâtor mizerii aici povestite și care nu vor supraviețui, dacă vor supraviețui, decât pentru că și el a spus un cuvânt, cel mai frumos/Mihai“) sau, un an mai târziu, pe marginea volumului *Orașul cu salcâmi* („Ninei și lui Mircea, singurii pentru care nu pot scrie o dedicație dar pentru care aș putea scrie într-o zi o carte întreagă... Mihai“).

Am arătat că în *Jurnalele* lui Eliade multe lucruri aparțin fantaziei naratorului, mereu în stare de ebuliție. Scriitorul își interpretează mereu evenimentele vieții sale și scrie despre ele așa cum ar fi trebuit ele să arate decriptând *simbolul* lor. Într-o versiune a amintirilor, doica de la Cernavodă e tătăroaică, în alta țigancă, în alta... indiancă. Nu numai momentele politice ale vieții sale sunt rescrise. Pe urmă, ideile lui Mircea Eliade în 1928 sunt diferite de cele din 1933 sau de cele din 1937 sau de cele

Scanned with OKEN Scanner

din 1943. Iar Eliade cel din 1949 e diferit de cel din 1937. Şi dacă în scris Eliade se exprimă lejer, fără grijă pentru nuanţă, atunci cum se va fi exprimat el într-o conversaţie amicală ? Teribilismul face ravagii printre tinerii deceniului al patrulea. Ca şi pofta de a şoca.

Nimeni nu s-a oprit asupra relaţiilor dintre Sebastian, Nina Mareş şi Mircea Eliade. În *Memorii* Mircea Eliade trece, în stilul lui alunecos, pe lângă problemele delicate ale triunghiului. Nici măcar nu dă de înţeles că înainte de a fi „în trei" Nina Mareş i se devota doar lui Sebastian aşa cum doar ea ştia să se devoteze. Naturi feminine, Eliade, Sebastian, ca şi Holban sau Suluţiu sunt cuceriţi de doamnele care au o anumită experienţă. Sorana Topa provoacă un adevărat masacru al inocenţilor. Câteva mari personaje ale deceniului al patrulea, actriţe, pictoriţe, artiste amatoare vor ţine memorabile lecţii de pedagogie erotică. Vor fi salvatoarele prea înţelepţilor, atât de expuşi pierzaniei. Şi cum Eliade era mai expus pierzaniei decât Sebastian, Nina Mareş va opta pentru el. După ce, iniţial, optase pentru Sebastian. N-ar fi exclus ca tânăra doamnă, sedusă şi abandonată în mai multe rânduri, să fi optat pentru Eliade datorită impresiei produse de *Maitreyi*. Ştim că dactilografia simultan *Femei* de Sebastian şi *Maytreyi*. Un turnir al prozatorilor din care orientalistul iese învingător.

Aşadar, Nina Mareş îl va părăsi pe Sebastian pentru Eliade. Autorul *Nunţii în cer* o va lua de soţie împotriva voinţei familiei (şi ce dă mai multă trăinicie unui cuplu decât *împotriva familiei ?*) şi îi va dedica mai multe opere. Scriam altădată ca Mircea Eliade ştia să se devoteze.

Jurnalul lui Mihail Sebastian trebuie citit pornind de la aceste premise. El este scris de un (fost) iubit care compătimeşte o iubită nedemnă. A fost trădat la toate capitolele, vrea să ne spună înşelatul.

Pe de altă parte, soţul vrea să realizeze în jurul alesei sale un zid inexpugnabil. Ţine să asigure securitatea cuplului, fără a renunţa la dialogul cu prietenul de odinioară.

Ar fi simplificator să scriem că Eliade deraiază spre extrema dreaptă din cauza mariajului său. Lucrurile sunt mult mai încâlcite şi trebuie analizate prin prisma unui stil compensatoriu al opţiunilor. Cât timp Polihroniade îl bruftuluieşte, scriitorul îşi vede de ale sale. E un prieten,

alunecarea sa îl întristează, huiduiala lui îl umilește, dar va rămâne pe poziție : el, Mircea Eliade, e interesat doar de spirit. Când Polihroniade, Tell și alții (de care s-a despărțit în jur de 1935) sunt trimiși în lagăre și apoi uciși, cum să-i trădeze ? O coardă naivă și sentimentală vibrează în atitudinile lirice ale lui Mircea Eliade.

Comentariile lui *Toladot* selectează doar paginile defavorabile lui Mircea Eliade, supralicitând ideea că savantul a optat pentru extremă dreaptă. „Când sunt în doi, se înțeleg destul de bine, în public însă poziția pro-nazistă a lui M.E. devine extrem de categorică". E acesta textul lui Sebastian ? În ce context apare el ? Dacă poziția este publică, ar trebui să scrie despre ea și alți memorialiști. Deceniul e plin de vedete care își amintesc. O poziție *extrem de categorică* în favoarea nazismului ar fi trebuit să țină pagina întâi a presei extremiste săptămâni în șir. Iar Berlinul ar fi trebuit să-și onoreze simpatizantul. Se întâmplă așa ceva ?

La 2 martie are loc o nouă discuție reținută de jurnal. Din toată discuția, Sebastian reține că Eliade „Iubește garda, speră în ea și așteaptă victoria ei. Pretinde că voievozii români Ion Vodă cel Cumplit, Mihai Viteazu, Ștefan cel Mare, Bălcescu, Eminescu, Hașdeu au fost, la timpul lor, gardiști". Oricât de dus de ape ar fi fost Eliade, nu-l credem capabil de a rosti o asemenea frază, demne de serviciile de propagandă ceaușiste. Sau... oare nu seamănă textul de mai sus cu o notă informativă, pe care vreun turnător strâns cu ușa o întinde excelenței sale ofițerul anchetator ?

Aș reține și o trimitere de subsol, în cazul *Eminescu*. Acesta este *„primul poet al României, cunoscut pentru șovinismul său"*. Atât despre Eminescu.

*

Ar mai fi un subiect care ridică anumite semne de întrebare. Este momentul GOGU RĂDULESCU. „Venind vorba despre studentul democrat Gogu Rădulescu care a fost sechestrat și bătut la un sediu legionar cu frânghii ude, Mircea Eliade este de părere că bine i s-a făcut. Așa se cuvine trădătorilor. El, Mircea Eliade, nu s-ar fi mulțumit cu atât : i-ar fi scos și ochii".

Un asemenea document face cât o mie de certificate de ilegalist. Gogu Rădulescu devenea inamovibil pe postul lui ca o imagine vie a rezistenței față de teroarea legionară. Toți ceilalți puteau trăi rotirea cadrelor, capriciile detronărilor, avânturile Madamei. Pagina de jurnal era transcrisă la momentul oportun, ca și precizarea nazistului, gardistului și fascistului : *i-ar fi scos și ochii.* Cestiunea cu *ochii scoși* ține de moda lansată ceva mai târziu de Malaparte, á propos de Ante Pavelici. Dar Eliade a avut geniul anticipării, așa că ar fi putut să-i scoată ochii, ceva mai devreme, lui Gogu Rădulescu.

Nu zicem că jurnalul e un fals realizat în laboratoarele majestății sale Nicolae Întâiul. Dar răstălmăcirile comentatorului, dar interpretările Autorului țin neapărat să ilustreze calitatea de criminal a lui Eliade. Iată cum o frază *normală* pentru Eliade („Eu am crezut întotdeauna în primatul spiritului") este deturnată întâi de autorul din *Toladot* și pe urmă chiar de Sebastian :

„Mircea Eliade și-a motivat astfel, față de Sebastian *aderența* (s.n.) la Garda de fier : «Eu am crezut întotdeauna în primatul spiritual» la care Sebastian notează că nu e farsor, nici dement, ci pur și simplu, naiv".

Fără îndoială, Eliade este pur și simplu *naiv*. Nu este nici dement, nici criminal și nici asasin. Nu e înregimentat. Are exaltări adolescentine, pe care jurnalul le exploatează din plin. Nici una dintre frazele care trebuie citate în favoarea lui Eliade nu sunt decupate din text. Și sunt destule, unele chiar în miezul textelor acuzatoare. Faptul că nu abandonează *Revista Fundațiilor* când scriitorii legionari se retrag, în semn de protest, nu îl duce pe autorul articolului către ideea că Eliade nu se retrage fiindcă *nu se consideră scriitor legionar* și nu s-a solidarizat niciodată cu actele politice ale legionarilor !

* * *

Câte dintre afirmațiile filogardiste contabilizate de Mihail Sebastian pleacă dintr-o convingere intimă și câte aparțin teribilului soț dornic a-și păstra regimul de victorios ? Câte țin de deraparea cărturarului animat de fe-

bră naţionalistă si câte de ranchiuna prietenului Ninei Mareş ? Un episod important este acela al reprezentării *Ifigeniei*. La 12 februarie 1941, Mihail Sebastian consemnează premiera *Ifigeniei* la Naţional. Nu se duce să o vadă. „Aş fi avut impresia că asist la o şedinţă de cuib". În schimb, îi telefonează Nina Mareş care îi spune că a fost un mare succes. Nina Mareş, adică Nina Eliade. Ca orice soţie iubitoare, „Nina" e îngrijorată de soarta piesei. Îi e teamă că spectacolul ar putea fi interzis. „Confirmă bănuielile mele", notează Sebastian, dar se va duce (totuşi !) să vadă spectacolul. „Mare cădere, una din cele mai mari ale Naţionalului !" Şi omul de teatru care e Mihail Sebastian sintetizează impresiile astfel : „Părea mult mai interesantă decât îmi aduc aminte că mi se păruse la lectură. Spectacolul, în schimb, grosolan, fără stil, fără noblețe. Îngrozitor se joacă teatru în România — şi niciodată nu simţi lucrul acesta mai crispant decât după o lungă pauză".

Prin urmare, nu piesa, ci spectacolul e în cauză. *Avram Iancu* de Lucian Blaga a fost pus sub interdicţie datorită unei versiuni scenice care trezise entuziasmul legionarilor. Niciodată un autor nu e responsabil de sensurile pe care un regizor le poate da pieselor sale. În tot jurnalul lui Sebastian vibrează intens o coardă subiectivă. Ea animă un şir de hiperbole, de figuri de stil care au repercusiuni asupra mărturiei.

* * *

Dacă mai notăm că superlativele lui Sebastian sunt supradimensionate de autorul articolului din *Toladot*, putem să ne dăm seama de contribuţia pe care acesta o aduce la elucidarea petelor întunecate din biografia lui Mircea Eliade.

Mai mult, *Toladot* crede că Eliade „ar fi rupt legăturile" cu prietenul său (nu l-a căutat în iulie 1942 când a fost în Bucureşti) fiindcă aflase că Mihai Antonescu semnase, cu delegatul lui Eichman la Bucureşti, deportarea evreilor în Polonia. „Mircea Eliade ca diplomat, cunoştea

desigur soarta care se pregătea evreilor. Ce rost avea să-l mai vadă pe fostul său prieten, sortit morţii ?"

Multe prostii s-au scris despre Eliade, dar nici una atât de mare ca aceasta.

IV PRINCIPIUL BULGĂRELUI DE ZĂPADĂ

Criminalii sunt printre noi, propoziţia care a mobilizat nume importante ale lumii postbelice şi care a pus în alertă cărturari, jurnalişti, militanţi sociali, importante inteligenţe ale veacului, a dat sens existenţei şi unor scenarişti mediocri, vechi luptători cominterniști care îşi descopereau, astfel, o profesiune onorabilă. Pornind de la o necesară operaţiune de identificare a vinovaţilor, lozinca a animat, în cazul lui Eliade, un şir de superlative şi de generalizări riscate. Ca şi în cazul lui Eminescu, Haşdeu, Cioran, Vintilă Horia, Vulcănescu. Numele au fost însuşite de publicaţiile extremei drepte — care se afirmă azi cu o viteză din ce în ce mai mare. Cine are interes să stimuleze extrema dreaptă prin anexarea unor nume, personalităţi, cărţi ?

Citesc, graţie generozităţii lui Mircea Handoca, un şir de articole care îşi sprijină consideraţiile pe DOSARUL ELIADE oferit de *Toladot*. Supoziţiile lansate într-un anumit context de Sebastian devin rampă de lansare pentru şiruri de afirmaţii inflamate. *O tinereţe legionară* îşi intitulează un serial o revistă. E vorba, bineînţeles, despre Eliade. Care nu a fost niciodată legionar.

Fiecare publicaţie care preia textul din *Toladot* adaugă şi cosmetizează. LA RASSEGNA MENSILE DI ISRAEL, vol. XLIII, nr. 1—2, Terza serie, reia frazele cele mai violente din *Toladot* (fără introducerea cu Miron Constantinescu, Lucreţiu Pătrăşcanu şi Vintilă Horia) subliniind „răutatea" şi „satisfacţiile" lui Eliade în faţa torturii. Momentul Gogu Rădulescu („unul dintre tinerii antifasciști români") e decupat cu satisfacţie din context. „Când — zice revista — Codreanu cade victimă a unei răfuieli între derbedeii cetelor sale, *Eliade şi sora sa sunt dezolaţi şi se consideră în luptă*". La izbucnirea războiului cu Polonia „a devenit mai filogerman ca niciodată, mai antise-

desigur soarta care se pregătea evreilor. Ce rost avea să-l mai vadă pe fostul său prieten, sortit morţii ?“

Multe prostii s-au scris despre Eliade, dar nici una atât de mare ca aceasta.

IV PRINCIPIUL BULGĂRELUI DE ZĂPADĂ

Criminalii sunt printre noi, propoziţia care a mobilizat nume importante ale lumii postbelice şi care a pus în alertă cărturari, jurnalişti, militanţi sociali, importante inteligenţe ale veacului, a dat sens existenţei şi unor scenarişti mediocri, vechi luptători cominterniști care îşi descopereau, astfel, o profesiune onorabilă. Pornind de la o necesară operaţiune de identificare a vinovaţilor, lozinca a animat, în cazul lui Eliade, un şir de superlative şi de generalizări riscate. Ca şi în cazul lui Eminescu, Haşdeu, Cioran, Vintilă Horia, Vulcănescu. Numele au fost însuşite de publicaţiile extremei drepte — care se afirmă azi cu o viteză din ce în ce mai mare. Cine are interes să stimuleze extrema dreaptă prin anexarea unor nume, personalităţi, cărţi ?

Citesc, graţie generozităţii lui Mircea Handoca, un şir de articole care îşi sprijină consideraţiile pe DOSARUL ELIADE oferit de *Toladot*. Supoziţiile lansate într-un anumit context de Sebastian devin rampă de lansare pentru şiruri de afirmaţii inflamate. *O tinereţe legionară* îşi intitulează un serial o revistă. E vorba, bineînţeles, despre Eliade. Care nu a fost niciodată legionar.

Fiecare publicaţie care preia textul din *Toladot* adaugă şi cosmetizează. LA RASSEGNA MENSILE DI ISRAEL, vol. XLIII, nr. 1—2, Terza serie, reia frazele cele mai violente din *Toladot* (fără introducerea cu Miron Constantinescu, Lucreţiu Pătrăşcanu şi Vintilă Horia) subliniind „răutatea“ şi „satisfacţiile“ lui Eliade în faţa torturii. Momentul Gogu Rădulescu („unul dintre tinerii antifasciști români“) e decupat cu satisfacţie din context. „Când — zice revista — Codreanu cade victimă a unei răfuieli între derbedeii cetelor sale, *Eliade şi sora sa sunt dezolaţi şi se consideră în luptă*“. La izbucnirea războiului cu Polonia „a devenit mai filogerman ca niciodată, mai antise-

mit ca înainte". E citat paragraful în care se bănuiește că Eliade ar fi cunoscut înțelegerile lui Mihai Antonescu și delegatul lui Eichman, privitoare la deportările evreilor. Omul care aprobă tortura lui Gogu Rădulescu, care se consideră *în luptă* la moartea lui Zelea-Codreanu, care își trădează prietenul știind că el va fi exterminat, care a devenit „mai antisemit decât înainte" (când „înainte" ?) nu poate fi decât un monstru. Opera sa nu ar fi decât expresia sinistrei opțiuni : „Într-un cuvânt, proiectul istorico-religios al lui Eliade,... este o mistică ce transformă istoria religiilor într-un înșelător vehicul de salvare..." El ar propune „o viziune a omului total și integral prin negarea semnificațiilor istoriei prezente și a lumii. Istoria prezentă este văzută ca faliment și cădere, tocmai pentru că în ea au ajuns mai puțin acele valori arhaice și arhetipale care, pentru a fi definite terminologic, cheamă în mintea cititorului cel mai lipsit de apărare limbajul integrității pierdute care circulă în discursurile ideologilor naziști și ai servitorilor lor ca Evola". O singură dată, zice Alfonso, M. di Nola, Eliade a uitat să-și cenzureze, în *Jurnal*, opțiunile sale *reale* când... scrie : „Am înțeles că știința modernă (înțeleasă ca dat negativ ; nota autorului articolului) nu ar fi fost posibilă fără doctrina iudeo-creștină care a sustras Sacrul Cosmosului și l-a neutralizat și l-a banalizat". Comentează autorul articolului : „E aceasta o temă tragică, aceea a capacității corupătoare a viziunii semitice asupra lumii, aceea a forței mondanizante și dezintegratoare a semitismului care traversează, cu extremă ușurință, discursurile lui La Valle. Și este o temă tragică ce deschide calea către orice altă formă de marginalizare și de mortificare a omului".

Ilariu Dobridor, teoreticianul forței „dezintegratoare a semitismului" este, în volumul *Organizarea minciunii* dimpotrivă, de părere că Eliade aparține zonei „dezintegratoare", ca un filosemit ce este. Nu mai puțin, Mihai Polihroniade, într-o polemică relativ cunoscută, în care îl compătimește pentru solidarizarea cu Șăineanu și Gaster.

Aș înclina să cred că Polihroniade și Dobridor îi cunoșteau opera mai bine decât Alfonso M. di Nola, sprijinit pe mărturiile unui jurnal sentimental.

Mai temeinic este *Mircea Eliade e il fascismo* de Radu Ioanid, sociolog emigrat din România, autor al unei teze de doctorat la Cluj pe tema *Ideologiei fasciste din România*. Publicat în *La Critica Sociologica,* 84, Inverno, 1987—1988 gennaio-marzo 1988, articolul lui Radu Ioanid are, întâi, meritul de a fi consecința unor stagii în bibliotecă. Radu Ioanid începe cu o repede ochire asupra României interbelice. Studiul lui Radu Ioanid e primul care acordă atenție (e drept, sumară) subordonării partidului comunist român față de p.c.u.s. și față de komintern. Au fost (însă) cu siguranță momente precum cele din 1933 și în 1934, în care activitatea Comitetului Național Antifascist, condus de intelectuali de importantă onestitate politică și morală ca Iorgu Iordan, Tudor Bugnariu, Scarlat Callimachi, a beneficiat de succesele unui impact important asupra opiniei publice românești (...) Urmează un lung citat din Lucrețiu Pătrășcanu în care liderul-comunist e citat ca autoritatea fără fisură în problemele dreptei, în deceniul al ptrulea.

Trebuie să observăm că Radu Ioanid nu schimbă termenii unei teze de doctorat românești concepute în deceniul al nouălea. Comitetul Național Antifascist era citat pretutindeni fiindcă acolo își făcea apariția Nicolae Ceaușescu. Nu mă îndoiesc că în formula clujeană a tezei e citat și omagiat în consecință.

„Poziția lui Mircea Eliade în confruntările cu fascismul în general, și în particular cu cel românesc a fost — scrie Radu Ioanid — aceea a angajamentului total". A angajamentului total ? „În jurul numelui lui Mircea Eliade s-a creat o adevărată conspirație a tăcerii..." scrie Radu Ioanid. Cine a creat această „conspirație a tăcerii" și cu ce scop ? Toate eseurile, sintezele, antologiile tipărite în România se luau la întrecere *să demaște și să condamne.* Aș zice că există o abundență de atitudini, care de care mai *juste.* Nimeni n-a fost indignat de atitudinile lui Eliade din anii 1937—38 până atunci când Eliade nu începe să fie recuperat de țara-mamă. Jurnalul din *Toladot*

e departe de a da răspunsurile pe care admiratorii le aşteaptă. Dar nu mai rămâne nimic de făcut : Mircea Eliade murise înainte de a răspunde limpede, de a opta pentru sau de a-şi renega articolele anului 1937.

*

Ca fiecare american care vrea răspuns la secretele biografiei „româneşti" ale lui Mircea Eliade, Seymour Cain trebuie să se mulţumească doar cu aceste *Memorii* precum şi ampla cercetare a lui Mac Linscott Ricketts, *Mircea Eliade, The Romanian Roots,* cercetare împlinită cu un efort imens, dar nu întotdeauna cu înţelegerea estului european. Seymour Cain citeşte cu mirare aceste cărţi, încercând, până la publicarea celor 5000 de pagini de inedite rămase de la profesor, să înţeleagă şi să-i lămurească şi pe ceilalţi. Vrea să afle cum a fost cu fascismul în România şi în ce măsură Mircea Eliade a avut o gândire fascizantă. Acolo, în estul sălbatic, află Cain, lumea e antisemită. Sau aşa era ea în tinereţea lui Eliade. Dar dacă românii sunt patria lui Dracula, Eliade scapă mai uşor : „Cazul lui Eliade este mai complex decât acela al eminentului istoric al religiilor Jan de Vries, care a colaborat avid cu ocupanţii nazişti ai ţării sale..." Eliade nu face parte, susţine Seymour Cain, nici măcar din categoria colaboraţioniştilor gen Heidegger. „Eliade a aparţinut categoriei mult mai numeroase, care nu a crezut că democraţia liberală poate fi o speranţă pentru poporul din care face parte şi a simpatizat cu mişcările care promiteau eliberarea de puterea politică autarhică, de administraţie rea şi corupţie, neştiind ce monştri zămislesc aceste mişcări".

Iată o frază de bun simţ, o concluzie întrutotul acceptabilă într-un articol despre raporturile lui Eliade cu extrema dreaptă.

VI. UN OM DE DREAPTA

De dreapta nu înseamnă *de extremă dreaptă*. Intelectual de dreapta, Eliade aparţine unei structuri politice care poate aşeza alături români, evrei, francezi, italieni. În sti-

Scanned with OKEN Scanner

lul ei tradiţional, stânga a încercat să câştige „demascându-i" pe intelectualii dreptei ca înregimentaţi ai extremei drepte. Succesele pe care le obţin Cioran, Eliade, C.V. Gheorghiu, poate şi Ionescu în Occident trebuie legate de apariţia Cortinei de fier, când pericolul cominternist favorizează o regrupare a forţelor de dreapta.

Cominternul a lansat lozinca resurecţiei fasciste, lozincă pe care o reiterează la intervale egale, cu succes. A stărui în confuzia *de dreapta* cu *de extremă dreaptă* înseamnă a face jocurile unei propagande malefice.

Scanned with OKEN Scanner

VIRGIL NEMOIANU
între
ALIANȚE ȘI ALIBIURI

Ceeà ce uimește în tot procesul declanșat în anii '90 împotriva lui Mircea Eliade e aerul de șuetă, de petrecere. Cutare a auzit de la cutare că scriitorul a spus, a făcut, a afirmat. Scriitorul român cutare a citit cartea despre Eliade scrisă de americanul cutare care cutare a avut timp și a citit la București. Oameni care au în spatele lor o carieră științifică povestesc fiindcă, de vreme ce sunt în pauză de conversație, *au auzit de la cutare cutare lucru.* Ei nu se pricep, dar e bine că se vorbește și e bine că Eliade e condamnat pentru ceea ce se spune că ar fi făcut.

Citesc, în numărul din 29 iunie 1992 povestea *Mircea Eliade între Chicago și București* semnată de americano-românul Virgil Nemoianu. În vremea în care era critic român, Virgil Nemoianu mi se părea un autor excepțional prin pregătirea filosofică, prin întinderea cunoștințelor, prin eleganța scriiturii și prin nonconformism. Făcea o excelentă critică ideologică (nu în sensul compromițător al cuvântului, deși colabora cu succes la „Scânteia"), isca mici scandaluri prin atitudini tranșante și paradoxale. Mi se părea înscris în buna tradiție bănățenească, suficient de cosmopolită pentru a stimula sau a susține o mișcare de avangardă și am scris elogios despre el într-o vreme în care foiletoniștii nu se simțeau îndemnați să o facă.

Pe urmă l-am redescoperit lângă Marcuse, pe urmă am aflat că e foarte mare și acolo, în America. Încă un bănățean la curtea regelui Artur, mi-am spus. După revoluție, i-am citit un interviu în care declara că nu mai e român, ci americano-român (sau româno-american) ceea cea ce mi-a sporit însă mândria.

Scanned with OKEN Scanner

Povestea (eseul ?) din Suplimentul LITERE, ARTE, IDEI al *Cotidianului* m-a derutat întâi prin tonul ei. Întâi, nu avea nici un fel de indicaţie bibliografică. El, om de ştiinţă, iubitorul ordinii (bănăţeneşti), clarităţii şi indicaţiilor bibliografice, refuza orice *precizare* a contextelor. Uneori sunt convocate amintirile care vin la apel cum pot. „Mircea Eliade nu a fost între 1935 şi 1938 legionar, de asemeni, nici în această perioadă nici după această perioadă nu a fost antisemit. Dar în perioada respectivă (după o formulare pe care o folosea într-o convorbire particulară Puiu Cotruş şi care mi-a rămas în minte) el s-a manifestat ca legionaroid. ...„În primul rând, Puiu Cotruş, care de fapt este Ovidiu Cotruş, nu avea cum să-i spună lui Virgil Nemoianu în 1958 povestea lui Eliade fiindcă de astă dată nu prea aveau cum să se întâlnească. În al doilea rând, dacă a folosit acest cuvânt, Ovidiu Cotruş l-a folosit cu un şir de conotaţii pe care le poate pricepe doar acela care îl cunoştea pe Ovidiu Cotruş. Pentru „Puiu Cotruş", al cărui radicalism funcţiona după un sistem propriu, „legionaroid" putea desemna o opţiune caricaturală. Dar cu acest sistem de prescurtări, Virgil Nemoianu ajunge direct la propoziţia : „Realitatea aceasta incontestabilă nu-i face în nici un caz cinste lui Eliade..."

Dar să presupunem că „Puiu Cotruş" l-a întâlnit într-adevăr în 1958 pe Virgil Nemoianu. Că, prin cine ştie ce minune, în cine ştie ce moment al reveriilor sale şi în semn de iubire şi îngăduinţă pentru Virgil Nemoianu, Ovidiu Cotruş l-a definit pe Eliade *legionaroid*. Oare, mă întreb, nu ar fi fost cazul ca să se confrunte această afirmaţie cu *textul* pe care Ovidiu Cotruş l-a scris despre Mircea Eliade ?

— Oare — cunoscându-l pe eminentul cărturar care a fost Ovidiu Cotruş — nu va fi făcut el haz, într-unul din inimitabilele-i discursuri, de imberbul auditoriu ?

Parc-aş înclina să cred că da.

*

Necazul bănăţenilor care, atunci când devin mari, trăiesc neobişnuite metamorfoze —, e că n-au umor. N-avea nici A.C. Popovici, nici regretatul Sorin Titel, n-are nici Virgil Nemoianu. Povestirea (eseul) începe cu un portret

al artistului la bătrâneţe care nu-i rău. Virgil Nemoianu are talent, ştie să observe şi să evoce. De-aş avea spaţiu aş cita, căci portretul merită a fi ţinut minte. Scriitorul „e diminuat fizic", are o barbă urâtă, el însuşi.

„Cel mai tare m-a izbit la această ultimă întâlnire din 1985 (cred) căldura, extraordinară a discipolilor şi colegilor veniţi, unii dintre ei, de la distanţe considerabile... Erau acolo asiatici şi afroamericani, evrei şi catolici — mi s-a părut imediat şi nu exagerez deloc că, dincolo de afecţiune sau de stimă ştiinţifică, disting la *toţi* aceştia un soi de recunoştinţă că se aflau în compania unui om prestigioas care cu argumente filozofice de mare percutanţă, i-a validat, le-a alinat insecurităţile, dându-le un loc sub soare, i-a plasat împreună, le-a circumscris o zonă de împăcare şi de comunicare, asta pentru ei înşişi dar poate şi pentru comunităţile din care proveneau". Această observaţie de mare fineţe este urmată de constatarea că „Imediat după moartea lui Eliade, reflectoarele s-au îndreptat cu toată forţa asupra anilor treizeci". Au apărut cărţi, multe senzaţionale, privindu-i pe unii care, în anii treizeci, au capitulat. Au fost cărţi de mare succes. Virgil Nemoianu putea să întrerupă şi să scrie : îmi declin competenţa. Nu sunt specializat în această epocă. Eu am trăit momentul în care Eliadé... Sau : aş putea să scriu despre momentul în care Eliade...

Înainte de a-şi spune punctul de vedere, Virgil Nemoianu arată că după moartea savantului, au început să apară reevaluări ale generaţiei de intelectuali din anii treizeci. „Printre cei care s-au exprimat în acest fel (criticând cu asprime, n.n.) se numără Ion Negoiţescu, Sami Damian, Culianu însuşi..." scrie autorul, cu aerul că numeşte nişte autorităţi fără pată şi reproş.

În ceea ce-l priveşte pe Negoiţescu, îi vom dedica — poate — un capitol special. E un critic mare, e un critic de referinţă, dar de prea multe ori deturnat din drumurile sale de pasiuni narcisiace, înfloritoare mai ales în preajma aleşilor săi. Virgil Nemoianu îi acordă un credit total şi opţiunea nu-l ruşinează.

Mai rău e cu implicarea lui Sami Damian în *procesul Eliade*. S. Damian e, în fiecare dintre epoci, un înaintemergător. În 1950 ne învăţa ce-i cu modelul stalinist, în 1955, cum trebuie urmată literatura sovietică, prin 1960

de ce trebuie prozatorii să fie *bucuroşi*, prin 1970 îl făcea praf pe Marin Mincu pentru că îndrăznea o ieşire din canon. Şi în 1950 şi în 1960 şi în 1970 S. Damian era un critic de directivă. A rămas aşa şi în 1990.

Bănuiala că a existat în critica românească o aripă cominternistă cu fii şi nepoţei nu trebuie să fie ultima dintre bănuielile cititorului de literatură antiEliade.

*

Virgil Nemoianu precizează că Norman Manea şi-a scris eseul după o reflecţie matură. În plus, a trimis paginile spre confruntare lui Virgil Nemoianu şi Matei Călinescu. Lui Virgil Nemoianu, eminent americanist şi lui Matei Călinescu, critic şi teoretician de a cărui operă ne-am ocupat mai înainte. Ce va fi scris Matei Călinescu despre viaţa lui Mircea Eliade nu ştiu. În România a ajuns, graţie unei traduceri publicate de *România literară*, un studiu privitor la Sebastian. Autorul a contestat cu vehemenţă calitatea traducerii, dar mare lucru studiul nu spunea referitor la competenţa lui Matei Călinescu în materie de Eliade. Sperăm că despre personajele „generaţiei" profesorul a scris altele mai bune. Ce ni se pare clar este că, în materie de eliadologie, Virgil Nemoianu şi Matei Călinescu sunt nişte cercetători cam improvizaţi. Excepţionali în domeniile lor, ei n-au stagiul necesar în bibliotecile lămuritoare pentru războaiele celui de al patrulea deceniu al literaturii române.

Dacă voia confruntare de opinii şi nu omagii amicale, Norman Manea putea să trimită manuscrisul unor istorici literari care, de-a lungul timpului, au fost mereu alături de Eliade. Scriseseră despre el în numeroase rânduri. Conversaseră cu el în dialoguri exemplare. Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca fuseseră o viaţă în centrul vieţii literare din exil. Păstrau o percepţie nedeformată a deceniului al patrulea. Nu fuseseră falsificaţi de anii deceniului al şaselea proletcultist, cominternist, sovietizant.

De ce n-au fost invitaţi cei doi mari specialişti, ne putem întreba azi ?

Virgil Nemoianu nu-l acuză doar pe Mircea Eliade. Saltul spre dreapta din anii treizeci ar fi fost consecința unei rele împărțiri a lumii după primul război mondial. Cu ale cuvinte, chiar formarea României Mari, a Poloniei, Cehoslovaciei, Iugoslaviei a fost o eroare. Nu state naționale trebuiau formate : o soluție de tip federal ar fi adus în zonă un cadru de toleranță. Refuzând o soluție de tip federal, Autoritatea „validează principiul național, investindu-l cu forță instituțională". Și mai departe : „Din acel moment, chiar și curentele democrate din România (liberalii, țărăniștii) se văd nevoite să adopte verbal coloratura protectoare a discursului naționalist dacă vor să păstreze eficiența politică, iar plusarea și supralicitarea gesticulației naționaliste devin o distracție general apreciată". Și, apoi, categoric : „Nu mă număr printre cei care vânează alibiuri internaționale pentru decizii locale, dar instituționalizarea unui cadru conceptual-politic în care naționalismul poate să înflorească a fost, din păcate o eronată (și insuficient gândită) hotărâre a comunității internaționale".

Am citit zeci de studii scrise de nostalgici emigrați în Australia, Franța, Italia care dovedeau, cu acte în regulă, cum că, de fapt, civilizația s-a născut ba la Sarmisegetuza, ba pe Valea Bistriței, ba în Munții Apuseni. Virgil Nemoianu descoperă, cu aceeași nostalgie a superlativelor, cum că fascismul s-a născut în România. Sau, mă rog, în vreuna din țările feașezate în urma tratatului de la Versailles. Am putea să demonstrăm falsitatea acuzației, dar de ce să demostrăm ? De ce să demonstrăm că extremismul naționalist funcționează impecabil mai întâi în alte părți ale lumii, și abia pe urmă în estul european ? Cât privește eficacitatea soluților de tip federal, experiența Iugoslaviei și a Cehoslovaciei ar trebui să fie lămuritoare.

Problema noastră este alta. Întâi, trebuie să vedem cum un om format în bibliotecă, un cărturar atunci când e vorba de literatura comparată, ajunge să se pronunțe în probleme de politologie menite a corecta interpretările de

Scanned with OKEN Scanner

până acum privind trecutul, prezentul și viitorul Europei. Ca un cărturar de performanță ce este, Virgil Nemoianu trebuie studiat cu atenție.

În primul rând, el se formează într-o epocă în care problema celei mai bune lumi cu putință nu putea fi pusă la îndoială. Din zori până-n seară propagandiști de toate calibrele lucrau la *Imaginea celei mai bune lumi cu putință*. Generația lui Virgil Nemoianu, care este și a lui Eugen Simion și a lui Matei Călinescu se formează în acest climat. Vrând-nevrând, ea devine o generație utopizantă. Cel puțin prin câteva demersuri ale ei, ea slujește Utopia, cea mai bună dintre lumile posibile.

Iar dacă lumea cea mai bună cu putință nu-i marea țară a Sovietelor, nu poate fi decât marea țară a Americii. O polarizare firească guvernează politologia lui Virgil Nemoianu : dacă lumea cea mai bună cu putință nu e în Răsărit, atunci ea trebuie să se afle în Apus. Virgil Nemoianu visează Statele Unite ale Balcanilor, exact așa cum le visaseră funcționarii Infernaționalei a treia.

Ca un bun bănățean, el are și o carte care conține suficiente sugestii : *Statele Unite ale Austriei Mari* de A. C. Popovici. Popovici visa însă federalizarea înainte de primul război mondial ! Și o visa în condiția în care imperiul părea inexpugnabil iar sistemul de alianțe românesc excludea posibilitatea anexării Transilvaniei. E ciudat cum un ultraconservator ca I.C. Drăgan și un ultraliberal ca Virgil Nemoianu au aceeași carte de căpătâi ! E drept că fiecare o citește în felul său acut personal.

Virgil Nemoianu se afirmă, ca și Matei Călinescu sau ca și Eugen Simion, într-o epocă a deschiderilor. Să ne amintim că deschiderile, la începutul anilor șaizeci, nu abandonau ideea că „în orice orânduire capitalistă există două literaturi : una, care slujește cauza proletariatului, alta, care aparține burghezo-moșierimii reacționare". „Reabilitând" un scriitor important, trebuie să arunci în talerul celălalt *contravaloarea :* pe altul *rău* care slujise „ca o fiară" Imperialismul, fascismul, răul absolut.

Scanned with OKEN Scanner

Orice capitol al „deschiderilor“ este plătit cu studii consacrate celor răi. Propaganda de partid accepta schimbul de prizonieri. În celebrul număr, dublu al reabilitărilor al *Vieţii Româneşti* (nr. 6—7, iunie-iulie 1963) reintrarea în arenă a lui Ion Barbu, Adrian Maniu, Gib. Mihăiescu era achitată cu un studiu exemplar privind *Critica ideologică şi a literaturii „trăiriste“ în presa democrată a vremii.* „Domnul inevitabil Mircea Eliade“ apare de câteva ori pe fiecare pagină, în chip de artizan al dezastrelor culturale. E drept că autorul articolului un ilustru coleg al lui Matei Călinescu, rămas în ţară, a avut timp pentru a studia în biblioteci viaţa şi opera lui Mircea Eliade. Şi a revenit, cu lecturi într-adevăr temeinice, asupra savantului. Dar ceilalţi, cei care n-au avut în preocupările lor de aici capitolul „Mircea Eliade“ ?

* * *

Problema rădăcinilor naţionalismului în Europa răsăriteană nu-i chiar atât de simplă şi nu se rezolvă după modelul Croitorăşului cel Viteaz. Ca un bun bănăţean, Virgil Nemoianu trăieşte vechiul dispreţ al lumii bune bănăţeneşti pentru „regăţeni“. Aerul superior cu care o seamă de bănăţeni ieşiţi în lume au tratat problema naţională derivă din bănuiala, prea des reiterată şi cu prea multă suficienţă reluată, cum că Banatul şi Transilvania reprezentau altă civilizaţie.

Împinşi în cuşca acestei idei, Eliade şi generaţia lui nu prea au ce să spună lumii moderne. Eventual doar dacă nu i-ar ajuta şi Sandu Blegea Tăbăcaru, *ăl mai tare om din lume,* după spusa veselă a poeziei lui Victor Vlad Delamarina.

* * *

COTLOANELE VRAJBEI NOASTRE. Faptul că în Europa s-au creat, după primul război mondial, state naţionale şi nu federaţii favorizează ascensiunea naţionalismelor de toate calibrele, scrie Virgil Nemoianu pregătin-

Scanned with OKEN Scanner

du-se să demoleze nu numai edificiul Mircea Eliade, ci întreg șirul de cărturari ai anilor treizeci. Un punct al treilea al acuzațiilor lui Virgil Nemoianu trebuie transcris în întregime însă :

„Tânărul Eliade nu era, cred, o persoană prea simpatică. (Este cazul cu mulți dintre acești tineri superinteligenți care, spre norocul românilor, apar în fiecare generație în număr bunișor) Pare ambițios, oportunist, neastâmpărat și băgăreț, nițel cam arivist chiar. A te atașa grupului căruia pare să-i aparțină viitorul este un lucru previzibil la un astfel de individ convins de vocația sa, setos de apreciere publică, autor de bestselers, persuadat de nevoia (de menirea !) de a rămâne în grațiile unui public cât mai mare".

E momentul să punem întrebarea : pentru cine nu era Eliade o persoană prea simpatică ? Și de unde ar începe „tinerețea" în care Mircea Eliade este un personaj antipatic fiindcă e băgăreț, ambițios, oportunist, neastâmpărat ș.a.m.d. ? Aici *pare* și *cred* trebuie înlocuite de lectura documentelor. Iar în cazul lui Eliade documente găsim mai peste tot. O parte dintre ele ne furnizează memoriile, amintirile, interviurile, corespondența publicată în ultimii ani de Mircea Handoca, ba chiar romanele. Este tânărul Mircea Eliade simpatic ? Este antipatic ? Sunt mari filozofi, importanți scriitori care erau structural antipatici. Îl dăm afară din filozofie pe Kirkegaard sau din literatură pe Macedonski fiindcă erau antipatici ?

O simplă trecere prin revistele deceniului al patrulea demostrează că Mircea Eliade este simpatic din cale-afară pentru confrații săi (care îi urmăresc scrisul cu un entuziasm delirant) și este antipatic cât începe pentru băieții Comiternului. Sigur că ar mai putea fi o unitate de măsură : e *simpatic* pentru tineri și antipatic pentru bătrâni, fie că se numesc ei Crainic sau Iorga.

Recitesc interviurile cu prietenii de demult ai lui Eliade, cu cunoscuți, cu „martorii". Marea majoritate infirmă opiniile lui Virgil Nemoianu. Poți rămâne uluit cum, într-o discuție gravă, eseistul plasează, netam-nesam, o asemenea acuzație ! Un intelectual de anvergura lui Virgil Nemoianu, ocupându-se de „simpatizanții" și mai ales de antipatizanții lui Eliade !

Scanned with OKEN Scanner

nea pentru platonic-ideal : împotriva raţional-pragmaticului, ba chiar şi împotriva armonizărilor prudente, rotunjite, din tradiţia lui Goethe şi Leibniz (cea maioresciană). În alte cuvinte fie spus, nefastul şi insignifiantul Nae Ionescu clădea totuşi pe structuri mentale legitimate de valorile unor Iorga şi Pârvan, iar înaintea lor, Eminescu. Iar în ultimă analiză, astfel de formulări traduceau o duioasă dezorientare a spiritului comun, popular, acea recurentă, neostenită nostalgie după un paradis pierdut, nivelul de adâncă insecuritate şi nemulţumire al societăţii carpato-dunărene, inconfortul ei idealist cu lumea reală. Sucita şi incompleta intrare în modernitate a societăţii româneşti este răspunzătoare de această rană încă nevindecată ; de aici neaşteptata răutate a românilor faţă de semenii lor".

Pornind de la încercarea de a-l justifica pe Norman Manea, Virgil Nemoianu ajunge, întâi, la contestarea statului naţional românesc : Autoritatea, prin urmare, ar fi făcut mai bine în 1918 să înfiinţeze federaţii şi nu state naţionale. În 1918, se încheia un război mondial şi nu o şuetă masonică oarecare. Erau încă vremurile în care tratatele şi înţelegerile se respectau. Exista o onoare a liderilor. Pe urmă o federalizare însemna nu înlăturarea comunismului (o barieră în faţa comunismului) ci chiar o instaurare a comunismului în mijlocul Europei. Cu cine să facem federaţie ? Cu Ungaria lui Bela Kuhn ? Cu Austria aflată în plină revoluţie ? Pe urmă, i-aş mai aminti lui Virgil Nemoianu că în primul război mondial au murit cca un milion de români.

*

Structurile mentale legitimate de Eminescu, pe urmă de Iorga şi de Pârvan nu sunt ale exclusivismului naţionalist, ci ale identităţii naţionale. Pentru un om care îşi caută o *altă identitate*, efortul autodefinirii româneşti rămâne nu numai inutil, ci şi perdant. Evident, problemele se pun cu totul altfel pentru americano-românul Virgil Nemoianu şi într-altul pentru Mircea Eliade, pentru Mircea Vulcănescu sau pentru Constantin Noica. Tinerii

Scanned with OKEN Scanner

„care nu înțelegeau nimic, dar absolut nimic" din mecanismul socio-economice aparțineau unei Renașteri naționale stimulate de unirea de la 1918. A opune aceste valori altor valori ale Renașterii românești de la 1918, a declara caducă generația lui Nae Ionescu și a elevilor săi fiindcă mai există alte nume importante precum Madgearu, Gusti ș.a.m.d. înseamnă a falsifica relațiile dintre componenții ei. De pildă, relațiile dintre Vulcănescu, Madgearu și Gusti.

Fiindcă n-avem timpul și nici spațiul necesar pentru a demonstra ce și cât înțelegeau Vulcănescu, Eliade, Bernea din mecanismele socio-economice, numim aici doar relația *Madgearu* — Vulcănescu : primul, care în concepția lui Nemoianu *înțelegea* și Vulcănescu care *nu înțelegea*. Ori chiar convergențele dintre cei doi arată, simplu, că Virgil Nemoianu nu înțelege sau nu cunoaște deceniul al patrulea al culturii române. Cât despre „nefastul și insignifiantul Nae Ionescu", mă așteptam ca sintagma să aparțină filozofului N. Gogoneață. El era, parcă, specialistul violentelor exclusivisme care au făcut farmecul filozofiei deceniilor trecute în România.

*

Punctul final, al șaselea, ia în fine taurul de coarne și intră în miezul problemei : „De ce nu s-a dezis mai târziu Eliade dacă așa stăteau lucrurile ?" se întreabă Virgil Nemoianu (cum *așa*, ne putem întreba noi.) „Z. Ornea și M. Lovinescu ne spun : în ambianța din Ocident, mărturisirea unei experiențe de extremă dreaptă i-ar fi dăunat. Perfect adevărat, (admite corect Virgil Nemoianu, n.n.), dar nu mai e puțin adevărat că zgomotoase retractări și regrete... puteau să-i ridice cota și să-i acorde lui Eliade o spectaculoasă notorietate". Virgil Nemoianu citează cazul lui Albert Speer care, retractând, și-a asigurat o sporită glorie !

Și Virgil Nemoianu lansează dintr-odată o propoziție esențială : dacă Eliade ar fi trăit într-o Românie postbelică normală, s-ar fi dezis fără probleme de tinerețea sa. „De la Chicago îi era imposibil să o facă".

Scanned with OKEN Scanner

Fără îndoială, de la Chicago îi era imposibil să se dezică de tinereţea sa. Sau de câteva atitudini riscante ale tinereţii sale. Fiindcă asistase la atâtea deziceri, la atâtea retractări, modificări, modulări de voce, la atâtea refaceri de traseu, încât îi era pur şi simplu greaţă. Şi mai e ceva.

Există un text celebru al lui Brodski privitor la exilaţi care evocă statutul scriitorului din exil. El vrea *notorietatea pierdută* în ţară şi face orice pentru a recupera notorietatea pierdută. Vrea succesul de odinioară şi face orice pentru a-l recâştiga. Scriitorul scrie Brodski, care în ţara sa de baştină era o vedetă e înghiţit aici de anonimat. Nimic nu-i prea puţin pentru a ieşi din anonimat. Ca atare, scriitorul aflat în exil *se dă în spectacol.* Ţipă, înjură şi mai ales retractează : e specialitatea lui.

Şi mai e ceva. În *Fragments d'un journal,* II, Eliade observa că prima generaţie a exilului românesc încerca să-şi recucerească ţara. Singurul lor vis era întoarcerea acasă. Nu se punea problema abandonării condiţiei de român.

Cei care vin în deceniul al şaptelea doresc să se asimileze cât mai repede cu putinţă. Vor să se căpătuiască. Vor să devină americani, germani, francezi, australieni, canadieni. Tot ce ajută căpătuielii e binevenit. Inclusiv retractarea, repudierea, rescrierea certificatului de naştere.

Putea Eliade să se înscrie în corul tradiţional ? Parcă *a retracta* însemna, pentru el, a da amploare participării sale la un fenomen politic. Or el n-a fost om politic !

Partea finală a stadiului lui Virgil Nemoianu ajunge, de fapt, la ceea ce pare a-l fi interesat din început pe comparatist : la ideea că, structural, Eliade promova alt tip de gândire decât confraţii săi. Noica şi Cioran intră în altă pătrăţică Mendeleev a culturii moderne, Eliade într-alta. „Proiectul eliadesc ţine de natura comparatist-filologică a secolului XIX, deci până la urmă de o tradiţie chintesenţial liberală", scrie Virgil Nemoianu.

Mă întreb de ce trebuia să facem pulbere un şir de valori naţionale pentru a ajunge aici. De ce era oare

Scanned with OKEN Scanner

nevoie de acest sistem de opoziţii pentru a sublinia desprinderea lui Eliade de politic ?

Nu era mai simplu să considerăm că Renaşterea naţională, consecutivă Unirii, de la 1918, şi-a avut excesele ei ? Că eruptiva sa creativitate a implicat — aşa cum se întâmplă în orişicare Renaştere — şi subterana zămislitoare de rău ?

Scanned with OKEN Scanner

și
FERICITA VINĂ
a lui
MIRCEA ELIADE

În revista americană *The New Republic*, nr. 6 din 5 august 1966 apare eseul lui Norman Manea *Vina fericită*. „Fără voia autorului", el e publicat în traducere în revista 22, nr. 6—7—8/1992 și stârnește vâlvă. Dintr-un preambul publicat la retipărirea materialului în *Contrapunct*, nr. 20/5—11 iunie 1992, aflăm că *Felix culpa*, scris inițial în românește, fusese oferit *României literare* care l-a refuzat.

Contrapunct justifică retipărirea paginilor lui Norman Manea *în primul rând* fiindcă trebuia restabilită „normalitatea filologică a lucrurilor". La rândul nostru, scrie I.B.L. în nota introductivă, „am fost siliți (de cine ?, n.n.) să retraducem în românește pasajele și articolele memorialistice ale lui Eliade, citate de Norman Manea după monografia americană a lui Mac Linoscott Ricketts.

În al doilea rând, scrie revista, „(re)publicăm eseul lui Norman Manea în semn de solidaritate cu atitudinea autorului, precum și în speranța că, măcar acum, la a doua apariție în românește el (eseul) și ea (atitudinea) vor avea parte de prețuirea meritată".

Nici un cuvânt despre numeroasele puncte de vedere, unele exprimate de personalități importante ale culturii noastre, ce au urmat *primei publicări*. Sau doar unul : reacțiile au fost acuzate de inconștiență, degringoladă ideologică, intoleranță intelectuală, de o periculoasă confuzie a criteriilor.

„Considerăm eseul lui Norman Manea, scrie prefațatorul său... o șansă pentru intelectualitatea românească de a se privi bărbătește în față și de a-și înțelege cu ade-

Scanned with OKEN Scanner

vărat și în profunzime tradițiile, *toate* tradițiile, inclusiv cele care ne convin mai puțin".

Ce ne rămâne de făcut altceva, după asemenea vorbe mari, decât să vedem dacă eseul lui Norman Manea rămâne o lectură validabilă a lui Mircea Eliade. Cât despre *șansa pe care ne-o oferă...* parcă ni s-a mai oferit, ea, odată ? !

I. AMERICA, ÎNAINTE DE NORMAN MANEA

Partea a șasea a *Memoriilor, Recoltele solstițiului,* începe cu evocarea sărbătoririi sale la American Association of Religious Studies. E, după spusele multora, cel mai bătrân și cel mai ilustru dintre specialiștii în studii religioase. Charles Long ține o conferință despre el. Ar fi trebuit să vorbească Joseph Kitagawa, dar e bolnav. Isamu Noguchi îi oferă o sculptură. Se numește *Eliade.* O compoziție, *Ritual Compass* aparținând lui Frank Burch (cvartet de coarde și pian) este interpretată, în onoarea sa, de cinci studenți.

Capitolul american al biografiei lui Eliade începe cu extraordinara sărbătorire fiindcă, se teme autorul, nu e sigur ca memoriile sale s-ar putea să ajungă la această dată. E bătrân, se simte slăbit. Mulți prieteni ai săi au părăsit această lume. El, Eliade, se grăbește să consemneze acest moment înalt al biografiei sale. Și, la drept vorbind, are dreptate : nu va mai ajunge cu memoralistica la această sărbătoare. La 22 aprilie 1986 trece în neființă. La Capela Rockefeller din Hyde Park, în campusul Universității din Chicago, au citit din cărțile lui cei pe care și i-a considerat apropiați — cei mai apropiați : Saul Below, Paul Ricoeur, Wendy O. Flaherty, Ioan P. Culianu. De la sosirea sa la Chicago, „în acea dimineață de 1 octombrie 1956" au trecut aproape treizeci de ani. *Cele trei decenii ale Americii,* ar putea să-și intituleze biograful această secțiune. După cei trei ani ai Indiei, cei treisprezece ai Franței, cei treizeci de ani ai Americii, iată o simetrie care trebuie să ne atragă luare-aminte.

Scanned with OKEN Scanner

La Chicago îl întâmpina, în octombrie 1956, Joe Kitagawa. El îl va însoți în primele zile pretutindeni. La seminarul pe care îl va inaugura îl va descoperi pe Charles Long, asistent benevol („un tânăr și inteligent pastor negru"). *În ciuda diferenței de vârstă,* scrie Eliade, „ne-am împrietenit repede". Iată primul triumvirat de la Divinity School : un negru, un galben, un alb. Kitagawa și Long vor fi cei mai devotați prieteni ai lui Eliade în America. Li se va asocia, curând un evreu. Pe urmă alți japonezi, alți evrei, alți negri. Vor apare, încet-încet, și românii itineranți. În India Eliade vrea să se topească „în masa indienilor", să se indianizeze, în America vrea să devină american. Noua sa identitate n-o contrazice pe cea veche, dimpotrivă. „Eliade menționa adesea — scrie Kitagawa — faptul că în timp ce se afla în India a devenit conștient de originea sa europeană. Acea călătorie i-a permis să discearnă faptul că atât cultura română, cât și cea a indienilor și a altor popoare au rădăcini neolitice comune, universale. Eliade considera că menirea sa era de a descoperi o nouă metodă de sintetizare, integrare și reevaluare a acestor variante, nu pentru a le reduce la o asemănare artificială, ci pentru a integra diferite sisteme de gândire și tradiții culturale și religioase într-o broderie delicată de armonie creatoare".

În toate interviurile ample pe care le acordă după întoarcerea din India, repetă același lucru : că în India el a descoperit nu numai neoliticul românesc, ci rădăcinile comune ale atâtor popoare. De aici trebuie să pornim atunci când vom încerca să-l înțelegem pe Mircea Eliade. Opera lui, aparent atât de rămuroasă, se sprijină pe *acest* gând. Toată construcția *sistemului Eliade* pleacă de la ideea îndreptățirii tuturor popoarelor, raselor, religiilor, de la egalitatea lor de nimic clintită în fața instanței supreme. *Broderia delicată de armonie creatoare* nu selectează și nu exclude. Dimpotrivă.

În această broderie de armonie creatoare, în acest neolitic în care Eliade își descoperă *lumea sa* se află și înțelesurile Vechiului Testament. La 31 noiembrie 1975 va nota :

„Congresul anual al Asociației americane pentru studiul religiilor... mi-a dat ocazia să-l revăd pe Tom Altizer. În cursul conversației, mă anunță că la secțiunea *Judaica* s-au citit trei lucrări privitoare la propriile mele cercetări privind simbolismul centrului și al spațiului sacru și, în general, asupra religiozității cosmice. Tom n-a putut să asiste la toate și el nu e deci în măsură să-mi facă un rezumat exact al lor. El crede că această reîntoarcere a interesului (către cercetările mele, n.n.) se datorează, înainte de toate, dorinței, pe care o încearcă mulți tineri iudaizanți de a aprofunda mai bine și de a valorifica anumite creații religioase de structură cosmologică și la drept vorbind, aceste creații religioase de structură cosmologică și deci arhetipale și universale sau mai exact «universaliste», a căror prezență și importanță se afirmă în toate culturile neoliticului, au fost o sursă de permanente tentații de-a lungul istoriei evreiești. Dovadă este frecvența apostaziilor și reîntoarcerile nenumărate la vechile culte ale fertilității, la Baal și Belit. Monoteismul absolut proclamat de profeți și de Tora, credința într-o istorie concepută ca o Sfântă Istorie, certitudinea că această istorie a avut un început și va avea un sfârșit, o asemenea teologie nu putea tolera religiozitatea cosmică practicată în *ecumenie* înainte de Abraham și de Moise".

Și încheie, cu neascunsă mândrie, Eliade :

„Tom (Alitzer, n.n.) are fără îndoială dreptate. Într-adevăr, R. Rubinstein, care este deopotrivă teolog și rabin, se străduiește *să revalorizeze* (s.n.) sistemul ritual iudaic propriu-zis, dar și aspectele sale cosmologice, «arhetipii» lui".

Cine nu înțelege ideea de *revalorizare* la Eliade poate să-l acuze pe filozof de antiromânism, de antisemitism, de antieuropenism. Sau de ceea ce crede de cuviință. Între jurnalistica expeditivă a rechinilor de presă și Opera construită cu trudă de-a lungul unei vieți de cercetare consecventă se ridică zidurile inexpugnabile ale *destinului individual.* Dacă jurnalistul poate trișa, dacă autorul de foileton cotidian poate da impresia unei opțiuni sau a unei angajări, o operă majoră are o unitate interioară de o puternică expresivitate. Dacă un articol sau altul poate înșela concluziile unei vieți nu suferă, niciodată, de ambiguitate : *acestea sunt.*

Scanned with OKEN Scanner

Sunt, deci, în jurnalele lui Mircea Eliade, o seamă de pagini care ar trebui să rușineze opțiunile noastre pentru imediat. Ele aparțin înțeleptului care transcrie alte pagini ale celor care, după o viață de om, au ajuns la anumite concluzii. Acolo, pe înaltele reliefuri, sunt împreună. Adevărurile lor își dau mâna. Se verifică unele pe (prin) altele. Sunt... solidare. Unul dintre savanții citați mereu, cu mare satisfacție, este Gershom Scholem : „Găsesc în Scholem — scrie la 10 ianuarie 1976 — un text al Sanhedrinului (98 a) asupra căruia ar trebui să mediteze toți cei care iau creștinismul în serios. Se poate citi aici că Mesia se găsește la porțile Romei, printre leproși și cerșetori. Scholem precizează că această legendă rabinică datează din sec. II înainte de Christos, altfel zis înainte ca Roma, ale cărei legiuni distruseseră Templul în anul 69 după Christos și i-au constrâns pe evrei la Diaspora, să devină scaunul locțiitorului lui Christos și centrul unei biserici care se proclamă împlinirea mesianismului biblic. Splendidă imagine, și cât de tulburătoare ! Mesia își așteaptă momentul, pierdut printre leproși, și la porțile Romei, în același loc în care se sfărâmaseră legiunile care le-au distrus statul, Templul și Ierusalimul, orașul lor sfânt. Și acesta este locul unde Mesia continuă să aștepte..."

Între *creștinism* și *Istoria religiilor* Eliade optează, parcă, pentru ultima.

* * *

Față de cine trebuia să facă Eliade *mea culpa* ? Secolul XX nu a fost numai al crimelor, al lagărelor, al monștrilor-care-nu-și-au-primit-pedeapsa, a fost și al culpabilizării. Cine sunt marii vinovați, se întreabă victorioșii ? Îl recitesc pe Eliade și descopăr o vibrație reală față de tot ce ar putea pune în valoare zonele profunde ale sensibilității religioase [1]. Acest om care nu știa să conducă o mașină,

[1] „După masă la abația Senanque unde am ascultat... muzică evreiască din Evul mediu și Renașterea spaniolă, italiană și germană. /.../ Acest concert pur și simplu extraordinar. Îmi notez anumite bucăți în speranța de a-mi procura înregistrările : lu-

Scanned with OKEN Scanner

să dactilografieze o pagină, acest bărbat rătăcit printre mașinile secolului XX se va regăsi mereu într-un Ev Mediu al Bibliotecii, al cărților, al savanților itineranți. Și dacă va rata mereu inițierea nu va înceta să caute mereu *ecourile* vieții sale adânci pretutindeni. Fără excepții, fără exclusivisme, ca un adevărat călugăr itinerant : în timp și spațiu.

II. NORMAN MANEA ÎNAINTE DE NORMAN MANEA.

Spaima admirativă a redactorului de la *Contrapunct* provenea dintr-o realitate accesibilă doar celui bine informat : Norman Manea devenise, în ultimii trei ani, cel mai cunoscut dintre scriitorii români din Statele Unite. Scria în marile reviste, se scria despre el în reviste importante, i se cereau sau i se traduceau cărți. Dădea interviuri, participa la anchete. Devenise o autoritate în problemele privitoare la Europa centrală și de răsărit.

Unul dintre motivele acestei ascensiuni rapide a fost acela al arborelui genealogic. Norman Manea provine dintr-un spațiu cultural bine hașurat pe hartă de cunoscători : este, aș spune, de o densitate culturală unică. Îi aparțin Paul Celan și Rose Ausländer, A.M. Sperber, Karl Kraus, P. Weissglass, Alfred Kittner și Aharon Appelfeld și atâția alții. Este spațiul bucovinean, al cărui epicentru, Cernăuți, a fost zguduit de toate cutremurele epocii moderne.

Ca și alte familii de evrei, cea a lui Norman Manea cunoaște lagărul, strămutările, persecuția. Anii războiului au fost duri cu cei din Bucovina. Zonă aflată la intersecția Imperiilor, ea stătea sub o permanentă amenințare. Ca și oamenii ei. În America, Norman Manea poate exprima, cum puțini scriitori (mai) tineri din această parte de lume prigoana, holocaustul, discriminarea rasială, dar și opoziția față de valorile comuniste. Valoarea lui este exponențială prin apartenență, participare, autodefinire.

În al doilea rând, Norman Manea este unul dintre cei mai dinamici scriitori din România. Inginer hidrolog, el

---

crări pentru menestreli de Mathieu Evreul (sec. XIII) și de Süskint von Trundberg. Liturghii evreiești." notează la 4 aug. 1978. Vezi *Fragments d'un journal*, II, Gallimard 1981, p. 379.

își va acomoda proiectele literare cu ale colegilor săi de generație : cu ale celor mai buni dintre ei. Nici unul dintre scriitorii tineri ai anilor șaptezeci nu este mai informat ca Norman Manea cu privire la literatura tânără a momentului și, în general, cu privire la mișcarea literară. Norman Manea este lansat de Miron Radu Paraschivescu, în deceniul al patrulea „comunist pur și dur", polemist intratabil, autor al unui șir de articole împotriva dreptei în general și a lui Eliade în special. În anii șaizeci el va organiza în *Povestea vorbei,* supliment al revistei „Ramuri" o adevărată mișcare de opoziție împotriva literaturii oficiale. Strălucitor descoperitor de talente, el va lansa aici un șir de autori, azi nume importante ale literaturii române contemporane. Autori ai opoziției. Nu anticomuniste, fiindcă o opoziție anticomunistă nu era posibilă (probabil) atunci, ci a unei opoziții în cadrul sistemului. Într-un dialog cu Florin Mugur, Norman Manea va realiza un portret al maestrului său pe care ar trebui să-l citim :

„Nu l-am căutat de câte ori aș fi dorit. S-a arătat totdeauna disponibil, dornic să ne vedem. Țin bine minte toate aceste întâlniri, adevărate evenimente. (...) / M-a frapat și cucerit la el *participarea* (s. aut.) ; te aflai brusc în fața unui om care te considera egalul său, comportându-se cu un firesc înmărmuritor, de o mare atenție la ceea ce gândeai și la ceea ce făceai. Autenticitatea sa se exprima printr-o libertate deplină și permanentă, care nu excludea, dimpotrivă, potenta angajarea fermă, pasionată. Avea un gust artistic rafinat și sigur, era curajos în mod spontan, luptase îndelung și mai lupta cu boala, nu numai a sa, dar cu tot felul de alte boli din jur. Era incomod, deci, pentru toți cei gata să pactizeze cu un anume soi de confort intelectual. Poet, deci vulnerabil. (...) Libertatea și angajarea condiționau marea sa capacitate de a iubi, adică de a crede..."

Intrarea în literatură a lui Norman Manea are loc pe porțile regale, pe acelea prin care au pătruns „cei mari" ai epocii. De la Marin Preda la Cezar Ivănescu scriitori de primă linie au fost „împinși" în literatură de Miron Radu

Scanned with OKEN Scanner

Paraschivescu. Entuziasmul cu care generaţia şaizeci a culturii române se strânge în jurul lui, bucuria cu care seria lui Norman Manea îl evocă sunt elocvente. M.R.P. nu era numai un mentor, era un centru al vieţii literare tinere. Dinamizează o avangardă literară. Pedagogia lui era mai puţin legată de estetic, cât de felul de a fi, de a trăi, de a te afirma în literatură. Cine citeşte *Anii de ucenicie ai lui August Prostul*, *Octombrie*, *Pe contur* va descoperi în scrisul lui Norman Manea o voinţă de solidarizare excepţională. El vrea să trăiască *în* literatură, să se afirme prin scriitori. Comentarii suple, scrise frumos, paginile consacrate lui Geo Bogza, Marin Preda, Paul Georgescu („... apetitul polemic, formidabila inventivitate verbală, forţa ironiei,... dezlănţuirea adesea frenetică a inteligenţei..."), Radu Petrescu, Mircea Horia Simionescu, Ştefan Bănulescu, Sonia Larian, D. R. Popescu, George Bălăiţă, V. Duda, aparţin criticii de susţinere : e închinarea faţă de maeştri. Atât paginile consacrate clasicilor cât şi cele contemporanilor deja afirmaţi aparţin vizitelor de protocol. Dar nu numai aceştia sunt citiţi cu creionul în mână : aşa cum arată articolele de sinteză din Pe contur, Norman Manea citeşte tot, ierarhizează, sistematizează. E la zi cu literatura tânără. A citit cărţile de critică ale momentului. Scrie toate întâmplările din presa „la zi". Intervine în dezbaterile momentului cu viteză, promptitudine şi — dacă e vorba de scriitori tineri — generozitate. E acum el un Miron Radu Paraschivescu dispus să descopere, să afirme, să susţină.

Toate din interiorul unei opoziţii bine reglate.

*

Este Norman Manea un scriitor român aflat în exil ? Care ar fi statutul său ? În orice caz, de la aceste date pleacă scriitorul atunci când scrie paginile intitulate *Felix culpa*. Întâi, de la amintirea Holocaustului şi, în al doilea rând, de la o educaţie literară împlinite în cadrul unei stângi : eficiente, plauzibile, mai-mult-decât-onorabile. Dar o stângă care poartă amintirea bătăliilor ei câştigate sau pierdute.

Scanned with OKEN Scanner

O stângă marginalizată pe vremea în care Nicolae Ceaușescu instaurează domnia bunului plac. Felix culpa își sprijină o parte din demonstrație pe ideea că aparatul ceaușist a început de la studierea sistematică a experienței Gărzii de Fier pe care o pune în practică. Eliade și dreapta românească ar fi învins, de fapt, prin Ceaușescu. Adevărul e că marginalizând bătrânii internaționaliști, Ceaușescu și aparatul său de propagandă nu va pune în loc „vechea dreaptă" cu lozincile ei, ci un regim de brutală intoleranță față de orice însemna valoare spirituală. Eliade nu a fost răsfățatul politicii acestor ani, ci doar unul dintre argumentele dialogurilor despre destindere. Era folosit, ca și alți intelectuali ai exilului la serviciul „relației externe". „Dușmanul Partidului comunist-legionar al lui Ceaușescu era democrația, nicidecum filozofia și metodele dreptei extremiste", scrie Norman Manea. Pe de o parte, trebuie subliniat că Eliade nu aparține acestei drepte extremiste, pe de alta, el nu exprimă — câtuși de puțin — regimul ceaușist. A scrie despre Mircea Eliade că este ceaușist fiindcă a aparținut liniei lui Nae Ionescu aparține aceluiași exercițiu simplificator care ne-ar face să afirmăm că Norman Manea e stalinist fiindcă a fost lansat de M.R. Paraschivescu.

„Statutul de anticomunist, scrie Norman Manea, l-a apărat probabil, o vreme în lumea occidentală de neplăcute întrebări sau reproșuri privind relația sa cu extremismul (fascist) opus. Întrebările și, reproșurile au venit, totuși, în cele din urmă. Ele nu stăteau sub teribila amenințare punitivă a adversarului comunist : exprimau societatea democratică, față de care scepticismul său a fost totdeauna adânc. Oricum — permiteau — ba chiar reclamau — un răspuns. Încăpățânarea indiscretă a opiniei publice insistă atunci când eschiva sau răspunsul nemulțumitor stimulează insistența".

Iată câteva fraze asupra cărora ar treui să ne oprim. Mă gândesc că în foarte numeroasele pagini de critică publicate în țară Norman Manea ar fi putut să se oprească, dacă voia, în mod critic, asupra lui Mircea Eliade. Putea să stea de vorbă cu bătrânii bărbați ai stângii sau ai dreptei și să se documenteze, de la surse, nu dintr-un studiu

Scanned with OKEN Scanner

cu multe pagini aproximative, despre rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade. Întotdeauna atacurile la adresa lui Eliade au fost bine primite în România, mai ales pe vremea lui Ceaușescu. Norman Manea îl citează pe Mircea Eliade ca pe o autoritate într-unul din eseurile sale din anii optzeci. *A-l cita pe Eliade* făcea parte, pentru el, atunci, dintr-un program de opozant. Cita dintr-un autor al exilului, ba tipărit, ba interzis.

Reproșurile care au venit și pe care le invocă cu atâta energic atât Norman Manea cât și toți cei înscriși în campania antiEliade n-au fost chiar atât de numeroase. Personalitate accesibilă, Eliade n-a refuzat nici un dialog, cu atât mai puțin dialogurile cu cei interesați de viața sa. Cine l-a împiedicat pe Linscott Ricketts să întrebe ? Să stea de vorbă cu Eliade despre problemele delicate ale biografiei acestuia ? Ricketts află, de pildă, un lucru pe care Eliade îl afirmă mereu : că nu el a scris *Cred în biruința mișcării legionare*. Pentru toți cei care cunosc stilul de a fi al generației, faptul e plauzibil. Sunt numeroase cazuri în care unul dintre elevii lui Nae Ionescu semnează în locul celuilalt. Da, spune L.R., cu care conversase destul, dar în realitate, chiar dacă n-a scris acest articol, e ca și cum l-ar fi scris. Da, scrie V. Nemoianu, dar nu s-a dezis, cum s-a dezis Speer. Dacă Eliade scrie că n-a făcut această profesiune de credință, că moartea lui Nae Ionescu l-a eliberat de opțiunile profesorului său, nu înseamnă că opțiunile așezate sub semnul *Cred în biruința*... rămân pentru el nule ?

Adevărul e că *reproșurile* numite de Manea au fost mai curând șicane și că nici un om serios nu s-ar fi oprit asupra lor. Cum să-i explici fostei tale asistente, care și-a făcut lucrare de doctorat din opera ta, că n-ai fost arestat de englezi ca nazist, ci ca antienglez ? Iar antienglez ai devenit în India, văzând represiunea antiindiană ? În *Minimum* 18/sept. 1988 Adriana Berger scrie că, la invitația lui Mirodan, a alcătuit pentru acesta un răspuns privtor la acuzațiile aduse. Mirodan nu a primit răspunsul. S-au pierdut copiile răspunsurilor pentru Scholem. Cine avea interes ca aceste copii să dispară ? Cine avea interes ca arhiva Eliade să ia foc ?

Scanned with OKEN Scanner

Articolele la care Eliade trebuia să răspundă nu sunt nici numeroase și nici atât de importante, cum scrie Norman Manea. În timpul vieții, Eliade nu e agasat cu întrebări privind trecutul său. Abia după ce moare încep acuzațiile.

Se spune că *nu se știa*. Dacă se știa ceva exact în România ultimilor patruzeci de ani, se știa bibliografia presei de dreapta. Era identificată până-n pânzele albe. Studiile Ilenei Vrancea, ale lui Eugen Simion reluaseră, în anii cincizeci, în anii șaizeci, articolele : le recitiseră, le anatemizaseră.

*

DESPRE NAZISM SAU DESPRE MIRCEA ELIADE ? Partea frumoasă, patetică a lui Norman Manea este cea consacrată reînvierii nazismului. Întotdeauna scriitorul a avut o priză excelentă la actualitate și a avertizat asupra capcanelor ei. N-a fost niciodată un om de arhivă. Nu e nici acum. El mizează cu încredere pe cartea lui Linscott Ricketts, om foarte harnic, dar care nu știa bine românește și nu înțelege totdeuna istoria noastră. Atunci când citezi un text atât de grav ca acesta : „De la cei care au suferit atâta și au fost umiliți secole de-a rândul de Unguri, neamul cel mai imbecil care există în istorie după bulgari — de la acești șefi politic ai Transilvaniei eroice așteptăm noi o Românie naționalistă, delirantă, șovinistă, înarmată și viguroasă, necruțătoare și răzbunătoare“ *(Cuvântul,* 21 ian. 1938) te duci în bibliotecă, verifici și confrunți.

Fiindcă nu e vorba de un articol oarecare și de opțiuni riscate, e vorba de calomnii grave la adresa unor popoare. A avut vreun interes Linscott Ricketts ca Eliade să facă figură de gânditor șovin ? E drept că în biliografia lui Eliade există un *Elogiu Transilvaniei* pe care o să-l citățm în întregime fiindcă articolul ar explica întreg șirul de acuzații pe care i le aduc Norman Manea și aduiatorii săi.

Aceasta este confuzia cea mai gravă ; ea ar vorbi, la modul ideal, despre șovinismul, fascismul și ultranaționalismul lui Eliade. În *Jurnalul Literar*, nr. 13—14, mai 1992 Mircea Handoca mai semnalează altele, deosebit de grave. Nu puteau fi ele reparate măcar de admiratorii de

Scanned with OKEN Scanner

la *Contrapunct* ? Oare în interesul cui va fi fost promovarea imaginii lui Mircea Eliade ca antisemit, antimaghiar, antibulgar ş.a.m.d. ? Iată, în continuare, articolul lui Eliade :

ELOGIU TRANSILVANIEI

Simplul fapt că Transilvania a rezistat aproape o mie de ani — este un miracol. Dar eu nu cred că este vorba numai de o simplă rezistenţă pasivă. Transilvania nu a supravieţuit numai tuturor frământărilor istorice din jurul şi dinlăuntrul ei. Transilvania a continuat să crească, să rodească, să-şi justifice drepturile istorice şi geografice printr-un anumit stil de viaţă spirituală şi culturală.

Mărturisesc din capul locului că am o nesfârşită admiraţie pentru transilvăneni, şi în general pentru toţi românii de dincolo de munţi. Îi admir mai ales pentru adâncimea vieţii lor morale, pentru demnitatea lor românească, pentru bărbăţia lor dârză şi dreaptă. Sunt atât de exasperat de deşteptăciunea bucureştenilor, de şmecheria muntenească şi de melancolia moldovenească — încât ador naivitatea, cuminţenia şi puritatea românilor „de dincolo". Cred că stilul lor de viaţă sufletească salvează în bună parte superficialitatea şi scepticismul de doi bani al regăţenilor. Transilvania a fost secole de-a rândul centrul idealului românismului. Acum, după Unire, ar fi putut ajunge centrul de regenerare şi dinamizare al unei Românii întregi şi responsabile. Niciodată nu vom uita stupiditatea politicianismului român dintre 1919—1930, care a trimis în provinciile alipite toată zgura mahalalei şi toate lăturile partidelor. Nici o pedeapsă nu va fi prea crudă pentru acei criminali inconştienţi ai politicei româneşti, care au îngăduit să treacă 18 ani de la Unire, fără ca să cimenteze definitiv apropierea sufletească de aceşti fraţi mai curaţi şi mai înţelepţi. Ar fi trebuit să trimitem în provinciile alipite toate elitele culturii şi administraţiei româneşti. Ar fi trebuit ca astăzi, în 1936, să nu existe liceu ardelenesc fără profesori excelenţi din Regat, şi să nu existe sat de graniţă fără cazarmă şi bibliotecă. Dacă, imediat după Unire, politica românească ar fi fost condusă de fanatici naţionalişti — astăzi Transilvania ar fi fost un paradis înarmat.

Scanned with OKEN Scanner

Noi ne-am mulțumit cu declarații platonice și manifestații politice. Nu știu câți șefi politici din România Mare au înțeles capacitatea de rezistență și de creație a Transilvaniei ; câți dintre ei au pătruns adânca semnificație a unei culturi românești evoluând alături cu două culturi net superioare și totuși întrecându-le. Simplul fapt al muzicei românești din Transilvania — care își păstrează originalitatea, deși e înconjurată și amenințată de atâtea influențe — este un fenomen spiritual care trebuie să dea de gândit unui om de stat.

Există în Transilvania o extraordinară cantitate de energie pe care politica românească de astăzi n-a dezlănțuit-o și n-a canalizat-o. Sunt acolo oameni care au în sângele lor secole de prigonire și primejdie ; oameni care sunt obișnuiți din moși strămoși să spună adevărul cu orice risc. Oameni a căror viață are un singur sens : *lupta*. Și în celelalte provincii românești lupta a fost și a rămas un instrument favorit „elitelor". Dar în Transilvania *lupta* a avut întotdeauna un caracter *istoric* ; se apăra ființa unui neam — nu se cucereau privilegiile unei clase sau voturile unui partid.

O luptă politică în vechea Transilvanie — însemna o revoluție, cu riscurile ei : temnița, moartea. Oamenii care veneau la întrunirile politice, îmbrăcau cămașa morții. Cea dintâi revoluție socială din Europa au făcut-o trei români de dincolo : Horia, Cloșca și Crișan. Cel mai mare mit politic al României moderne l-a creat Avram Iancu. Politica însemna, pentru Transilvania, dar de aici și până la primejduirea „românismului", mai e cale lungă. Cum am putea noi crede că un neam ofensiv și creator ca neamul românesc poate fi primejduit de cineva ? Numai gândul acesta e umilitor. Numai ideea că trebuie să luăm „măsuri de pază". Nu-și dă nimeni seama că tăria românismului stă tocmai în disprețuirea oricăror măsuri de pază ?

Să încercăm să privim lucrurile istoric, nu politic. Și istoric, nu ne poate fi teamă de nimic. Atât timp cât energiile creatoare românești n-au secat, nu ne pasă. Evreii au dreptul să se agite, pentru că destinul lor e să-și demonstreze existența prin cele mai tragice eforturi omenești.

Scanned with OKEN Scanner

Ei se pot considera persecutați, pentru că asta îi ajută să supraviețuiască. Noi nu avem nevoie de stimulente ca să supraviețuim. Noi nu avem nevoie de intransigență și intoleranță, vicii streine structurii noastre. „Românismul" n-are nici un rost creator în politică. El există în istorie, și asta e deajuns.

(Vremea, an VIII (1935) mai 5, nr. 386, p. 3)

E un articol prea exaltat poate pentru vremile noastre sobre, dar care poate încheia capitolul, deja prea dezvoltat, al „fericitei culpe".

Scanned with OKEN Scanner

VREMEA FOILETONULUI

La începutul lui 1993 am propus revistei *Luceafărul* un serial intitulat „Mircea Eliade și detractorii săi". În proiectul inițial, n-ar fi trebuit să depășească mai mult de cinci numere. Pe măsură ce scriam, mi-am dat seama că pentru descojirea tuturor motivelor care au activat, în ultimii ani, forțele antiEliade, mi-ar fi trebuit vreo doi ani.

După decembrie 1989, fiecare și-a dat silința să demaște, să descopere, să identifice rădăcinile răului. Să înjure mai tare sau mai încet, după vocație sau după înzestrare. Cine va avea energia să întocmească o antologie a pamfletului românesc, va descoperi în acest răstimp adevărate capodopere. Dacă a demonstrat ceva această etapă a drumului nostru istoric, a demonstrat că avem jurnaliști.

Ei, artiștii paginii nervoase, energice, condensate au pus mâna pe putere. Dar geniul jurnalistic nu e și n-a fost legat vreodată de adevărul rostirii, ci de forța de impact a foiletonului. Niciodată un ziar nu și-a câștigat publicul prin construcție ; și l-a cucerit prin negație.

Un bun jurnalist nu-l va nega pe Nae Firfirică, peizan necăjit, sau pe junele famelic Ghiță, apropitar de bodegă. Nu-s interesanți. Devin atunci când violează bezmetic, practică perversiuni și-o căsăpesc cu talent pe fecioara Matilda, răpită din poala mamei. Un bun jurnalist nu va scrie niciodată că *această* carte a lui Eliade este plictisitoare. E ca și cum ar afirma că peizanul Costică are ulcer sau mahalagiul Mitică poartă șalvari găuriți. Un adevărat ziarist scrie că Eliade a fost fascist, că a purtat cămașă verde, pistol magnum și că l-a spurcat pe antifascistul Gogu Rădulescu, vicepriministru. Pe țața Veta (sau pe misiz Veta) n-o va impresiona eșecul artistului, subțierea talentului,

Scanned with OKEN Scanner

eroarea omenească a judecăţii. Pe ţaţa Veta, fie ea ministru, coafeză, academician sau prostituată, cu domiciliu flotant la Bucureşti, Paris, Chicago sau Scaieţii de Sus o va impresiona doar senzaţionala dezvăluire că Mircea Eliade, despre care ea a auzit că e specialist în cărţi de amor, e de fapt un monstru. Un fel de Goebbels al românilor, afirmat într-un Bucureşti în care — aşa după cum ştim din serialele italiene sau din filmele cu Dracula — au fost ucişi milioane de nevinovaţi.

Nu sunt unul dintre fanii lui Eliade. Am scris, din 1968 până în 1987, un jurnal al descoperirii lui. N-a putut fi publicat nici în 1984 (cât se adunase), nici în 1987. După decembrie 1989, când interdicţiile s-au ridicat, comerţul cu cărţile lui Eliade a fost stimulat de bănuiala că e un autor opozant. Pe urmă, autor legionar. A mai fost animat de cititorul mediu, care voia roman popular. Mitul Eliade n-a fost creat de marii intelectuali în căutare de repere, ci de cei care voiau fie o petrecere literară, fie o eliberare de lozincile epocii. De marxismul, de ceauşismul, de bădărănia ideologică.

Într-o epocă a demitizărilor brutale, curentul antiEliade a mobilizat destulă lume bună a culturii româneşti. Dar şi dame săritoare, vivandiere gata de muncă, jurnalişti stimulaţi de succesul negaţiei. Voga de care s-a bucurat *Fericita culpă* a umilit popularitatea excepţionalei *Probe a labirintului*, transpuse în româneşte de Doina Cornea.

Pe de o parte, negaţia, pe de alta, lectura *rea* şi falsa amintire care îl raliază pe scriitor extremei drepte. Citesc în diverse prefaţe la poeţi legionari că legionari au fost Eliade, Vulcănescu, Cioran. N-au fost. Dar efortul intelectualilor radicali, nu neapărat de dreapta, nu obligatoriu de stânga, de a-i socoti aşa facilitează falsurile. Graba extremei drepte de a-şi găsi strămoşi iluştri e similară avânturilor eroice ale proletcultiştilor anilor '50 de a-şi aşeza pe Eminescu şi Caragiale între precursori. Ei erau înnobilaţi ca artişti revoluţionari, exponenţi ai proletariatului în ascensiune. Numai naivii cred că o ideologie îşi dă duhul după ce a dominat „viitorul luminos" al omenirii şi a instrumentat legile Utopiei. Va avea întotdeauna continuatori, killeri, luptători care rămân pe baricade. *Ei nu au pier-*

Scanned with OKEN Scanner

dut totul şi nu au fost în eroare, vor continua să demonstreze activiştii Internaţionalei. În tinereţe ei au barat calea fascismului, la maturitate l-au învins pe Hitler. Au scris, cu sângele lor, epopeea roşie. Oricare epopee mitizează un război sau mai multe războaie. Războaiele teribile în care au învins duşmani monstruoşi, gigantici, fără-de-egal.

Numele lui Mircea Eliade a fost implicat în aceste războaie mitologice. Mitografiile roşii îl aşează „de partea cealaltă". E un duşman care n-a murit de tot.

•

Tema Eliade e dezvoltată în America fiindcă — se pare şi America are nevoie de antisemiţii săi. Dacă nu sunt, trebuie inventaţi. Aşa cum Anglia transporta la Britsh Museum minunile antichităţii, aşa cum Franţa aducea la Luvru comorile renaşterii, S.U.A. reconstruiesc monumentele secolului la Washington. E semnul puterii care stăpâneşte lumea, spun specialiştii în istoria civilizaţiilor. Muzeul Holocaustului reface istoria suferinţelor evreieşti nu numai la Auschwitz sau la Tel Aviv, ci şi la Washington.

„Americanizarea Holocastului devine un fenomen, scrie Henrik M. Brodar în *Spiegel*, 19 aprilie 1993 ; la fel cum Mickey Mouse, Coca-Cola sau Mac Donald sunt propulsate ca simboluri americane, tot aşa şi holocaustul va fi peste ani o emblemă în faţa căreia nimeni n-o să se mai gândească la Auschwitz sau la Maidanek, ci la un muzeu sau la un monument aflat la Los Angeles, la New York sau la Washington". Mai mulţi publicişti israelieni (vezi *Dilema* 2—8 iulie 1993) vorbesc despre confiscarea Holocaustului şi transformarea lui în obiect al circului american. Dar nu numai atât : „Închipuiţi-vă germanii ridicând în mijlocul Berlinului un monument uriaş dedicat apartheidului sud-african, fără să fie obligaţi să-şi amintească victimele nazismului. Ar fi o metodă de a scăpa de mustrări de conştiinţă. Exact acelaşi lucru se întâmplă azi în S.U.A.".

Americanii — zice Henryk M. Broder — care au trei cadavre istorice în pivniţă (uciderea indienilor, a negrilor, războiul din Vietnam) sunt fericiţi să arate oroarea unui măcel fără a-şi asuma răspunderea lui morală. Americanii sunt fericiţi să-i culpabilizeze pe ceilalţi.

Scanned with OKEN Scanner

Procesul culpabilizării vizează continente, naţiuni, popoare. Europa e culpabilă şi Statele Unite subliniază culpabilitatea europeană. Cât de vinovaţi suntem noi, românii, în faţa crimelor secolului XX ?

Întrebări de mare gravitate la care se răspunde prea des, mult prea repede.

Ce loc are, în acest context, culpabilizarea lui Mircea Eliade, prieten al lui Long şi Kitagawa ? Cel care a dat o nouă îndreptăţire în cultură, prin opera lui, tuturor raselor, prin descoperirea unor rădăcini comune, într-un neolitic al simbolurilor ? Ea urmează, pentru unii americani, redefinirii Europei. Continentul european se micşorează — ca lume vinovată. Noii veniţi în Statele Unite trebuie trecuţi prin sita multiplelor verificări. Iar *noii americani,* cei sosiţi dintr-o Europă pusă sub semnul întrebării, nu mai vor să-şi asume biografiile părinţilor lor. Ei trebuie să fie (şi devin) solidari cu America, puterea care domină azi lumea.

Valorificat în ţara lui de origine la nivelul său populist, tratat cu suspiciune de (unii dintre) americanii care au nevoie de material didactic pentru tema Holocaustului, abandonat de spiritele religioase şi anatemizat de o stângă existând azi convulsiv, Mircea Eliade va alimenta, în anii ce vin, un şir de neînţelegeri. Această carte a vrut să preîntâmpine o parte dintre ele.

CORNEL UNGUREANU

P.S. : Cartea a fost încheiată la 1 septembrie 1993. Adăugirile, completările, rectificările necesare vor fi făcute, poate, atunci când spiritele se vor mai potoli.

AUTORUL

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

În loc de prefață : „DE-A V-AȚI ASCUNS“ : : 5

Partea I. HEAUTONTIMORUMENOS : : 15

1918 : Noua geografie spirituală a României 17

Un antimodel : Nae Ionescu : : : 23

Mircea Eliade și antimodelul ca model : 35

Cioran sau fidelitatea contrariilor : : 69

Eugen Ionescu, spectacolele negației : : 88

Vintilă Horia în Kaliyuga : : : : 98

Constantin-Virgil Gheorghiu — reperele unui succes . : : : : : : : 119

Partea a II-a CONEXIUNI INVERSE : 129

Între dosarul Sebastian și dosarul Eliade 131

Virgil Nemoianu între alianțe și alibiuri : 148

Norman Manea și *fericita vină* a lui Mircea Eliade . : : : : : : : 162

Vremea foiletonului : : : : : : 176

Scanned with OKEN Scanner

Tiparul executat sub comanda nr. 50093
Regia Autonomă a Imprimeriilor
Imprimeria „CORESI“ București
ROMÂNIA

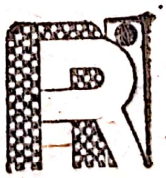

Scanned with OKEN Scanner

„Americanii — care au trei cadavre istorice în pivniță: (uciderea indienilor, a negrilor, războiul din Vietnam) — *sunt fericiți... să-i culpabilizeze pe ceilalalți".*

Procesul culpabilizării vizează continente, națiuni, popoare. Europa e culpabilă și Statele Unite, „fără a-și asuma răspunderea morală", subiniază culpabilitatea europeană. Cât de vinovați suntem noi, *românii, în fața crimelor secolului XX?*

Ce loc are, în acest context, *culpabilizarea lui Mircea Eliade?* Cel care *a dat o nouă îndreptățire* în cultură, prin opera lui, tuturor *raselor, prin descoperirea unor rădăcini comune, într-un neolitic al simbolurilor?* Ea urmează, pentru unii americani, *redefinirii Europei.* Continentul european se micșorează — ca lume vinovată. *Noii americani,* cei sosiți dintr-o Europă pusă sub semnul întrebării, trebuie să fie (și devin) *solidari cu America,* puterea care domină azi lumea.

Valorificat în țara lui de origine, tratat cu suspiciune de (unii dintre) *americanii care au nevoie de o emblemă a Holocaustului,* abandonat de spiritele religioase și anatemizat de o stângă convulsivă, Mircea Eliade va alimenta, în anii ce vin, un șir de neînțelegeri pe care această carte vrea să le preîntâmpine.

ISBN 973-9172-15-6

Scanned with OKEN Scanner